

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

12

AXEL
ROSMAN.

DETSEMBER 1937

Kuperjanovlased Tartus.

Elu kaunimatel
hetketel kaunis-
tage oma kodu

MEIE LILLEDEGA

Alati suur valik iga-
suguseid lillekaunis-
tusi igaks sünnimuseks

LILLEÄRID

FIRMA *Karl Vill* TARTU

RÜÜTLI TAN. 5, LOSSI TAN. 7, TEL. 4-18

Igasugused lillesaadetised sise- ja välismaa
linnadesse saavad igal ajal täpselt täidetud

„Erika“ V-d Tõnisson & Ko.

Tartus, Suurturg 2, telef. 7-79
Viljandis, Tallinna tän. 5
Rakveres, Turuplats 1

Soovitame hästiidanenud ja
sordiehtsaid aedvilja-, lille-,
söödajuurikate-, ristiku-, timuti-

s e e m n e i d

„ERIKA“ puukoolist

viljapuid ja -põõsaid

Jällemüüjatele ja aednikele
kõrged %/o

Tartu Erakliinik

Riia tän. nr. 34. Telefon 12-60

*Ravitakse kõiki haigusi välja-
arvatud nakkushaigused*

Sünnitusosakond

Röntgenikiired

Kõrgustikupäike

Sollux

Diathermia

ja teised elektri raviaparaadid

Laboratoorium

Algavaks hooajaks leiate meie
suurest ja mitmekesisest laost
endale meelepärase

RAADIOVASTUVÕTIA

Meie valik on parim, mida võimalik
esitada sel alal:

TARTU TELEFONI VABRIK,
PHILIPS, AGA-BALTIK, EKCO
BLAUPUNKT jne.

Nõudke hinnakirju ja demonstreerimist.
Soodsad maksutingimused. Alati värsked
aoodid. Akulaadimise jaam.

$\frac{K}{M}$ *Vennad Prüüs*

Tartus, Kaubahoov 20/21
Telef. 12-92 ja 16-92.

Esindused üle maa.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

DETSEMBER 1937

NR. 12 (15)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Jõuluõhtu üllatus.

Kapten R. Rubach.

Ilmad olid kogu tol sügisel sompus ja ähmased. Suuremad muudatust neisse ei toonud ka november oma viimaste päevadega, olgugi, et korra nagu hakkas juba külmetama, sadas isegi lund kuid siis tõmbus jälle sulale ning õiget talve ei tahtnud ega tahtnudki tulla. Kogu ilmastik oli sama sünge, tujukas ja muutlik nagu sündmused, mis argnesid Virumaa väljadel, kadakatega kaetud karjamaid ja põllupiire tähistavate kiviaedade vahel.

Enam kui kaks nädalat oli siin vahetpidamata kostnud sõjakära, mis ei tahtnud vaibuda niipea. Juba oli ta detsembri keskpaiku haaranud oma hävitavas embusse ligi poole Virumaast ning ikka tungis ta edasi.

Viimaks hakkas sõjakära kostma ka juba Sagadile. Siin, nagu teisteski asulates meie kodumaal, oli meespere omas enamikus läinud juba vastu sissetungivale vaenlasele ning koduhoidjaks olid jäänud naised ühes laste ja raukadega. Murelikult kuulasid nad lähenevaid sõjahääli, sest üks tähendanud ju need laastamist ja hävitamist. Eks olnudki juba üksikud jätnud oma elu veereva sõjavankri rataste all ning nüüd lähenes see, et hävitada ka majapidamisi.

Kartus eeloleva vastu järjest kasvas elanikes kuni see lõpuks segunes juba külavahel kostvate püssipaukudega ja kuulipil-

duja tärinaga ning vähenes alles siis kui paukude kaja kadus Ilumäe metsade taha.

Külla asus vaenlane. Ei olnud tema tahtmistel piire ega soovidel rahuldust, ikka muudkui anna ja anna. Kuid millest ja kust. Päev-päevalt kahanes vili salvedest, hein kuhjadest ning ega loomigi jätkunud enam Jumal teab kui kauaks. Kord võeti ühest talust mullikas või koguni lehm, teisest siga või lammas ja nii päev päeva kõrval.

Küla idaserval asuvast talust, kus koduhoidjaks oli perenaine oma kolme alaealise pojaga, kellest vanem Arno oli vaevalt 12-aastane, võeti väevõimuga tallist talu ainus hobune — Valli. Ei aidanud siin pereema palved ega laste nutt. Valli rakendati ree ette ning punasõdur täagistatud püssiga sõitis Ilumäe poole.

Nii möödusid päevad täis õudset ärevust. Tähelepanematult lähenesid jõulud — need igavesed rahupühad. Nüüd aga nagu ei oodatudki neid, sest kõigil oli tegemist oma isiklikke muredega milledele lisandusid mured homse ja veel kaugemagi tuleviku eest. Ei olnud ju ka millega neid pühi pidadagi, sest kellelgi ei olnud laudas veist veristamiseks ega salves vilja, millest pruulida õllekest. Ja kellele tehaigi, egas ometi neile, kes küsimatagi viivad viimase.

Jõulud saabusid aga siiski.

4. Jal-polgu ohvitseri ja sõdureid 1919. aastal Jõulusiid pidamas metsas Feodorovka ja Karostelli vahel.

Päeval sadas pehmet lund, mis valge vaibana kattis põlde, heina- ja karjamaid ning ehtis küla lähedal asuva kuusiku valge rüüga.

Pimedat kartusel olid ka kõik talu tööd juba varakult lõpetatud, kuna petrooleumi puudus ei lubanud sellele mõeldagi, et midagi veel toimetada tulevalgel.

Õhtu saabudes lakkas sadu ning kuu pistis pilve vahelt välja oma kahvatu palge, valgustades öiseks puhkuseks valmistuvat maad. Pikapeale haihtusid pilved ning tähis taevast säras ja kiirgas, mille helkivus kajastus lumisel lagendikel ja puudel. Aegajalt katkestasid seda kaunist loodusmängu punakad sähvatused läänetaevas. Seda tekitasid vaenuväljal tuld sülitavad suurtükid, mille laskudekuma peegeldus tähtedest tikitud taevalaotusel. Sageid nende müri- nat ei olnud kuulda, valitses täieline vaikus. Isegi Jõulu õhtule nii omase kellahelin jäi kuulmataks, sest keegi ei julgenud neid helistada.

*

Ainult Arno ema, istudes oma poegadega laua ümber, mida valgustas aknast paiste- v kuu, jutustas neile helinaist mis varemalt kutsunud rahvast kokku pühakotta kuulama rõõmsat sõnumit jõululapse sünnist. Keset ema huvitavat juttu, mida ei väsinud kuulama- st isegi väike 5-aastane Ats, kostis väl- jast nagu oleks keegi kiirel sõidul lähene- nud talule. Järjest selgemini kuuldus hobu- se kiire jooks ja isegi reejalaste krudin kuni see viimaks vaibus just toa ukse juu- res. Kuid inimese astumist reelt ei olnud mitte kuulda ainult hobuse hirnumine, mis

muutus järjest valjemaks ja tungivamaks.

Viimaks võttis Arno sü- dame rindu ja läks esiku- se, kus enne kui avas ukse, hõikas välja:

„Kes seal on?“

Vastuse asemel kostis ainult hobuse hirnumine, mis tundus nüüd Arnole ju- ba kuidagi tuttavana. Kart- matult avas ta ukse, mille avausele ilmus hobuse pea, oma ammu kadunuks pee- tud Valli pea. Arno astus õue, et vaadata, kus on mees, kes Valli tõi tagasi, kuid väljas ei olnud kedagi.

Meenus isa jutt: „Ei Valli võõra juurde jäe, tema ar- mastab oma kodu, pealegi

on tal vaba vaim ega salli ta sidumist. Jäta ta seisma kus tahes, ta seisab, kuid ära seo, eriti veel siis kui look peal — kohe tõmbab ta end lahti ja ega's siis pole enne pidamist kui kodus.“ Korra kiriku juures vaadanud üks kirikulistest, et näe hobu lahti ja sidu- nud siis Valli lasingu külge, pole isa siis tookord rohkem Vallist näinud kui katkiseid päitseid lasingu küljes.

Ka nüüd oli Valli end ise punaste köidi- kuist lahti tõmmanud ning jooksnud koju.

Ühes emaga, kes ka oli tulnud õuele, ra- kendas Arno hobuse ree eest lahti ja viis ta sooja talli. Tagasi ree juurde tulles uudis- himutses Arno vaadata selle sisemusse ja leidis oma üllatuseks, et regi oli täis puna- sõdurite leibu ning ühes nurgas oli leibade vahel koguni suur suitsusink. Nüüd oli jõu- lurõõm kahekordne, sest koos Valliga il- mus tallu ka pühade sink ning rikkalikult leiba. Viimast jätkus isegi andmiseks loo- madele.

Ema süütas nüüd leiduva laterna ning koos lastega läks lauta, et igivana kombe järgi pühajõuluõöl anda ka loomadele leiba.

Koos Valliga tuli tallu elevust. Lastel oli juttu ja rõõmu ning emagi nukrutsevasse näkku tekkis lootusesäde, et ka isal läheb kõik hästi ja ta kord ilmub oma pere kes- kele sama ootamatult kui Valli. . .

Kaua kostis veel omavaheline arutlus ja jutt kuni viimaks uni haaras kogu talu oma võimusesse.

Nii saabus ja möödus jõuluõhtu Sagadi küla idaservas asuvas talus aastal 1918.

Tartu langemine detsembris 1918. a.

Andmeid ja mälestusi.

Major V. Jakobson VR II/3.

18. detsembril 1918 veel enne koidikut lahkusid Saksa okupatsiooniväed Tartu linnast ning maakonnast. Alles nüüd avanesid avaramad võimalused polgu formeerimiseks ning Eesti Kaitse Liidu korraldamiseks. See kõik aga oli juba hilja, sest enamlased polnud siis enam kuigi kaugel Tartust. Lisaks sellele ähvardasid punaväed Jõgeva alevi ning raudteejaama äravõtmisega, s. o. löögiga seljataha. Nii oli tekkinud väga raske ning koguni ebamäärane olukord. (Vaata „Vab. Täh.“ nr. 4 s. a. „Mõningaid sündmusi Vabariigi esimesilt loomispäevilt Tartus“. — V. J.).

2. polgu formeerimine aga kestis edasi. Mitmed üliõpilaste-organisatsioonid (Eesti Üliõpilaste Selts, korp! Sakala, korp! Ugala ja Üs. Ühendus) olid juba avaldanud Tartu Eesti Üliõpilaste Organisatsioonide Asemikkudekogu nimel üleskutse kohustusega oma liikmeile vabatahtlikult astuda rahvaväkke. Kooliõpetajad oli Valitsus mobilisatsioonist vabastanud. Tartu Eesti Kooliõpetajate Selts esines Ajutisele Valitsusele sooviavaldusega kooliõpetajaid mobiliseerida sõjaväkke ühistel alustel teiste mobiliseeritavatega. See kõik tõi väeossa haritud elementi, keda püüti võimalikult võrdselt ära jagada roodude vahel. Need haritlased pidid kujundama n. ö. polgu „vaimse selgroo“.

Algul ei pandud maksuma kõvemat korda ning lubati osa sõdureil, eeskätt üliõpilasil ning teistel haritlasil, ööbida oma kodus. See oli aga mitmetigi suur väärsamm. Juba ainult korra loomiseks, distsipliini ning ühistunde süvendamiseks ja vastukaaluks enamlikult häälstatud elemendile sõdurite hulgas oleks haritlaskond tingimata pidanud elama alaliselt ühiskasarmuis. Selline kord oleks taganud, et enamlaste agitaatorid poleks sihikindlalt saanud teha roodudes kihutustööd — maalida araverelisile hirmu ning õudsuse pilte suure punase N.-Venemaa löögivõimest ja ülistada tolle-aegseid kommunistlikke tõekspidamisi ja loo-
sungeid.

Roodude kohta maksis aga üldkorraldus, et nooremad ohvitserid peavad elama kasarmus ja et vähemalt üks ohvitser, nii päeval kui öösel peab kohal olema allüksuses. Kas selline kord oli maksuma pandud polgu või pataljoni ülema poolt ja kas seda korraldust kõikjal täpsalt täideti, pole teada.

Tõesti oli võetud mõningaid ettevaatusabinõusid tarvitusele selleks, et kahtlased mehed ei pääseks polku. Aga formeerimise kiire

tempo ning sündmuste arengu juures oskasid siiski niisugused tegelased endid poetada väeossa. Puuduliku filtri tõttu pääses polgu jalamaakuulajate komandosse isegi endine Eesti Tagavarapataljoni komissar Lamba, kes oli täielikult meie riikliku iseseisvuse vastane. Temataolised tegelased arusaadavalt ootasid pikisilmi enamlaste Tartusse saabumist ning ühinesid pärast seda nendega kohe. Et Lamba ja tema mõtteosalised agaralt tegid kihutustööd Ajutise Valitsuse vastu, selles pole vist vähematki kahtlust. Seejuures peab muidugi pidama silmas, et vastuluure organisatsioon tol ajal puudus täielikult.

19. detsembriks olid lähenevale vaenlasele vastu saadetud polgu I pataljoni ja ratsa- ja jalamaakuulajate komando; muidugi need mehed, kel olid korras püssid, enamvähem kõlblik riietus ja jalatsid. Varustuseta ja korralikkude relvadeta mehed jäeti aga Tartusse maha. Mahajääjad määrati II pataljoni roodudesse, sest neid polnud mujale panna. Polgu II pataljoni oli tol ajal veel hoopis relvadeta,

4. Jal-polgu Jõulupuid 1919. a.

Meie kaitsepositsioonide ehitamine Lõuna rindel sept. 1919.

mispärast teda üldse polnud võimalik saata välja, samuti kuidagi kasutada korra loomiseks või alalhoidmiseks linnas.

Sõjainistri poolt anti käsk ataman Bulak-Balakhovitš'ile katta oma vägedega Tartu-Võru maantee suunda seni, kuni 2. Jalaväepolk oma formeerimise lõpetab. Teda pidi seejuures abistama Balti Pataljon. Aga nii üks kui teine nendest väeosadest tegid oma ülemuste korraldusel mõnikord hoopis teisiti, kui Eesti väeülemused äsja neilt seda nõudnud. Nii, näiteks, pidi üks Balti Pataljoni rood jääma kava kohaselt Tartu linna kuni viimse minutini. Rood aga lahkus pataljoni ülema staabirittmeister von zur Mühlen'i käsul linnast öösi vastu 19. detsembril, alates liikumist Jõgeva poole. Sellest omavolilisest lahkumisest teatati linna julgeolekut ning kaitset korraldavale meie väejuhile alles tagantjärele. See oli lausa omavolitsemine. Niisama ilma sellekohase loata ning informatsioonita koondas ataman Balakhovitš öösi vastu 20. detsembril osa oma mehi põhja poole Tartu-Valga raudteed, selle asemel, et vastava direktiivi kohaselt kõik oma jõud koondada Tartu-Võru maanteele, läheneva vaenlase eemale tõrjumiseks Tartust.

Kujunenud olukorra tõttu anti 19. detsembril kell 21.00 käsk 5. ja 8. roodule Võru teed mööda liikuda Tartust välja. Kumbagis roodus oli umbes 160 meest. 5. rood väljus õigel ajal, kuid umbes pooles koosseisus, eest mahajääjail polnud saapaid või talvekohast riietust. 8. rood ei suutnud üldse määratud ajal astuda välja saabaste ning riiete puudumisel. Rood astus teele alles järgmisel hommikul, olles seejuures varustuse puudumisel sunnitud umbes 50 meest jätma maha. Mahajääjad, lipnik T. Bock'i juhatusel, paiknesid Lina tänaval kuskil linna nakkushaigla läheduses. Varus-

tuse, eriti aga jalatsite puudus oli otse karjuv. Väljakäsatatud roodud liikusid läbi Ülenurme mõisa Valge kõrtsi juurde Uhti küla rajooni. Salga juhiks määrati alkapten E. Liibus, 12 meest 5 roodust saadeti Reola mõisa silla juurde, et seda vaenlase edasilikumise takistamiseks ära lõhkuda. Balakhovitš oma staabiga oli asunud juba Ülenurme mõisa.

6. ja 7. rood jäeti Tartusse varru, et tarviduse korral Võru teed mööda enamlaste vastu välja astuda. 6 rood paiknes Õne tän. 9 ja 7. rood — Kesk tän. 19, nii siis mõlemad üksteise läheduses. Polgu staaip paigutati „Bellevue“ võõrastemajast timber Aia tän. 46, praegustesse Zooloogia-Geoloogia

Instituudi ruumidesse, kust sakslased olid lahkunud. Sinnasamasse asus ka brigaadi staaip.

6. ja 7. roodul oli käsk: iga minut valmis olla väljaastumiseks oma alalistest asukohtadest, et 5. ja 8. roodule minna appi, ühtlasi pidurdada Balakhovitši salka, kes kogu aeg ilma vähemagi vastupanuta, sihilikult ning korraltult, meie maaelanikke riisudes, taandus. Ohvitserid ja sõdurid ootasid väljaastumise korraldust. Ootasid, kuid see venis pikale. Asjata ootus sõi kui rooste sõdurite hinge, tegi nad kuidagi ükskõikseks ja rahutuiks. Ootamine võttis ilmselt meestelt julguse ning lõõgitahte.

Et sõdureid hoida tegevuses, tehti ohvitseridele, ülesandeks seletada momendi tähtsust ja rõhutada rahvuslikku iseteadvust. See oleneb suurel määral isiklikust kõneosavusest, sest puudus veel täielikult sisemine liituvus ning ülemate autoriteet. Igasuguseid küsimusi selgusetu olukorra kohta esitati palju. Neist kõigist paistis välja täieline usu puudumine endasse ning lootusetus saada jagu suurest punasest Venemaast. Kõigegea käis peale muu veel kaasas revolutsioonidest pärandatud moodne „vabaduse rahulolematu vaim“, väljendudes kõigist ülerääkida tahtmises. Räägiti ka absurdusid, mis parallüseeris eriti neid, kel puudus iseseisev mõtlemis- ning otsustusvõime. Raske oli säärases olukorras ohvitseridel, aastatelt veel noortel ning väheste elukogemustega ja väheste poliitilise kogemustega inimestel, sõdureile anda tabavat vastust.

Sõdurkonnas leidis igati ausaid ning isamaalikke mehi. Kuid nad olid enamikus kuidagi passiivsed: ei avaldanud poolehoidu otsestelt massi meeleolule, aga ei tahtnud kartuses oma teadmata tuleviku pärast ka toetada avalikult ohvitseride püüdeid. Sääraseid mehi kasutati ära informatsiooni saamiseks aktiivse-

matest enamlaste pooldajaist roodudes ning üldisest meeleolust, mis oli kõike muud, kuid mitte põrmugi roosiline. Teateid andsid vaid üksikud ja sedagi salaja ning mitte ohvitseridele vahetult, vaid allohvitseride kaudu. Keegi ei tahtnud ennast lasta paista ohvitseridega „sõbrustamas.“ Paljudel puudus koguni vastustustunne. Nii näiteks mõned veneaegsed allohvitserid ja kapralid salgasid maha oma tegelikud aukraadid ja esinesid reameestena, kartes määrämist vastavale ametkohale. Roodudesse väeosa vaimu kujundamiseks ja meeleolu tõstmiseks määratud haritlaskond ei täitnud nende peale pandud lootusi. Üliõpilased olid liiga kogenemata selleks, et oma isiksusega mõjustada masse, aastatelt vanemaid mehi ja üldist meeleolu muuta positiivseks. Nii jäid järele ohvitserid väheste sõduritega. Oma vaimu poolest olid maamehed siiski palju tervemad ning tasakaalukamad kui linnamehed.

Oleks päris ülekohtune siin kohal jätta mainimata, et mõned sõdureist olid siiski väga aktiivsed ohvitseride taotluste toetajad. Nii vaatamata salajastele ähvardustele astusid mehiselt ja julgelt ohvitseride eest välja 6. roodu veltveebel Peeter Zupson (praegu asunik Rasinan) ja sama roodu kirjutaja, väga viletsatest oludest võrsunud, Karl Aden (praegu konstaabel Roelas). Need mõlemad distsiplineeritud ja korraarmastajad mehed, võidelnud kogu aeg Maailmasõjas rindel, olid silmapaistvad patrioodid. Nad olid laitmatud sõdurid Vabadussõja algades ja jäid sellisteks kuni sõja lõpuni. Nendest meestest oli roodule suur kasu.

Vahetevahel, kui „õhkkond“ kasarmu ruumes vestlemisel kippus minema liiga kuumaks, peeti riviõppusi, marsiti, tehti püssidega sihimisharjutusi, et aga tähelepanu juhtida muudele asjadele. Õppustest said osa võtta loomulikult vaid need, kel oli vastav riietus ja jalatsid. 6. rood pidas ohvitseride juhatusel õppusi oma asukoha piiratud õuel. Lõõtsuv niiske tuul poetas lumehelbeid sõduritele kraesse. Külma näpistas ning tungis märkamatuult lüüdeni. Sõdurid täitsid küll kõiki käsklusi, kuid tegid seda süngelt ning mornilt. Seega ei täitnud õppused kaugeltki oma otstarvet, pigemini saavutati teatud määral otse vastupidist. Kõik oli kuidagi helevil ning närvilik.

Jalanõudeta ning näruse varustusega mehed istusid ruumes naridel. Nendega oli võimata pidada vähimaidki õppusi ruumides valitseva kitsikuse tõttu. Linna korterikomisjoni poolt polgule antud ruumid olid täiesti korraldamata, äärmiselt kitsad ning paljud vähemagi valgustusega. Kohati oli ruumides isegi elektrivalgustuse seade lõhutud põhjalikult. Kortrite küsimuses, võib olla, tegid omavalitsustele mõnevõr-

ra takistusi ka Saksa sõjavõimud. Kuid parema tahtmise juures oleks seda asja saanud siiski korraldada hoopis teisiti.

Ülenurme-Reola sihist kostis selgesti linna suurtükimürin, mis mõnikord vaid lühemat aega vaikis ja siis jälle algas hoogsalt. Mehed käisid õues, kuulatasid, tulid tagasi ja seletasid, et mürin olevat juba palju selgemini kuulda, vist taganetakse. Milline oli tõeline olukord, seda rood ei teadnud; ei teadnud seda ka ohvitserid. Kus asusid meie roodud, kus vene „valged“ ja kus punased, selle kohta puudusid lähemad andmed. Kahuritule järgi võis umbkaudselt otsustada, et vaenlane tõepoolest läheneb linnale.

Linna kodanikkude meeleolu oli juba üsna ärev. Tänavail liikusid ringi nii jala kui ratsa Balahhovitši desertöörid ja külvasid vastutulejaid üle kabuhirmuliste uudistega. Jooksikuid arreteeriti leitn. J. Kuperjanov'i korraldusel, aga uued tulid asemele. Inimesed seisisid tänavail salkades, arutlesid ja ammutasid „värskeid teateid“ rindelt. Hirmu mõjul levisid võimatud kuulujutud ja leidsid muidu päris arukais inimesis uskujaid. Puudus võim sellele piiri panemiseks. 200-st tublist sõdurist oleks jätkunud, et resoluutselt astuda välja. Kuid neid polnud. Või puudus ettevõtlikkus asja organiseerimiseks? Ärevad jutud ulatasid varsti ka kasarmuisse. Venelastelt otseselt ja koduselt kaudsel teel saadud „kõmu“ mõjus. Ärevus üha kasvas ning suurenes. Nii kestis see pimeduse saabumiseni.

Ühtlasi tekkisid roodudes ka „vagad soovid“: antagu välja soe pesu, korralikud jalatsid, kasukad, kindad, vildid jne. Pea igal teisel mehel oli oma häda, mille rahuldamist sooviti enne rindele minekut. Taheti isegi koju minna hädavajalike varustus-esemete järele. Arusaadavalt oli võimata neid soove täita. Ei aidanud aga enam ka seletused ja lubadused, et küll lähemal ajal saab, sest pind oli juba kõetud liiga palavaks.

Kindlasti oleks olnud õigem kõik sõdurid, kelle varustus ning jalatsid seda vähegi lubasid ja kel relvad juba olid käes, linnast jalamaid välja viia ning kohe saata lahingusse. Kuigi osa sõdureist oleks seejuures arvatavasti jooksnud laiali, teatud arv oleks aga saanud siiski „väikse karastuse“ ning neid liitnud kompaktselt ühiseks massiks. Meie sõdur oleks näinud, et meie üksmeele ja kooskõla juures enam lasi alati võime lüüa ning võita. Arvamus punaväe võimsusest oleks haihtunud. Pärastisel sõjateel jõudsid kõik sellele veendumusele.

20. detsembril kell 17.00 lahkus Tartust brigaadi ülem koos oma staabiga, et sõita Viljandisse. See samm oli enneaegne ega polnud millegagi põhjendatud. Ärasõiduks sel ajal

Soomusronglaste „hommiktualett“ jaanuaris 1919.

puudus veel vähimigi tarvidus ja seda tõlgendati kohe, kui lootusetus olukorras põgenemist. See mõjus nii ohvitseridele kui meeskondadele otse maendavalt ning oli juba psühholoogiliselt suur väärsamm.

Pea kõigile oli enam-vähem teada, et meie väed punaste alalisel surveal survel ka taganevad ning lähenevad Tapa raudteesõlmele. Erilisel salajasel nõupidamisel otsustati tagavarakraami laod evakueerida Tartust Tallinna, millega tehti algust 20. detsembril. Kraami vagunitesse laadimisel ilmusid raudteejaama mitmed kahtlased tüübid. Kas need olid linna elanikke või sõdureid, seda ei läinud korda teha kindlaks, sest tol ajal olid kõik enam-vähem ühtemoodi rietatud. Need kuritahtlikud isikud nõudsid omale ühte-teist väljaveetavast kraamist, asudes kogu ni vägivaldselt vagunitest ning kraamikoormate kallale. Kraami valveks määratud kaitseliitlased, nähes, et röövjõuk suuliselt hoiatust ei pane tähele, andsid pussidest mõned paugud ning haavasid 2–3 meest, kellest üks hiljem suri. Kuid see ei suutnud veel meeste omavoli lõpetada. Kaitse Liit tõmbus pärast seda tagasi. Nii ei läinud rüüstamist korda lokaliseerida.

Äkki, kui väiksel selgest taevast, levis 6. roodus pimeduse saabudes teade, et 7. rood oleval oma ohvitserid kõik arreteerinud ning kategooriliselt ära öelnud rindele minekust. Nii üks kui teine väide osutus hiljem alusetuks. Peale selle teati veel rääkida, et raudteejaamas olevat röövimine käimas ning kraami tassivat kaitseliitlaste poolt laiali. Ka see jutt osutus väljamõelduseks.

Mõned 6. roodu mehed hakkasid nõudma püsse ja padruneid, mis asusid alumisel korral vastu sissekäigu ust ühes lukustatud ruumis, selleks, et minna jaama korda jalule seadma

(enamik muidugi tagamõttega, et ladusid oma alla võtta ning siis kraam sõdurite vahel ärajagada). Rooduülem ei lubanud püsse ja padruneid välja anda ning ei lubanud neid samuti võtta ka relvadeidast.

Salkkond vene sinelites ning papphades tundmata isikuid ilmus tänavalt 6. roodu esikusse aluseta teatega, et üks 6. roodu sõdur olevat kaitseliitlaste poolt lastud jaamas maha. See sihilik jutt viis siiski 6. roodu äärmisse ärevusse, mille rooduülem siiski veel suutis kuidagi maha suruda ning kõmulevitajaid sundida ruumist lahkuma. Meeleolu oli nüüd aga juba õige sügavasti häiritud ning viimse võimaluseni tõmmatud pinevili.

Kuna 6. roodu ülem, toimides resoluutselt, oma meeskonnale ei andnud välja padruneid ja püsse, tormati naabruses asuva 7. roodu padruniteida kallale, löödi uks maha ning, vaatamata juhtkonna manitsustele ja keelule, jagati padrunid välja. Mahalaskmise ähvardusega sundisid rüüstajad ka teisi sama roodu mehi tulema endaga kaasa. 6. rood polnud neist asjaoludest teadlik. Seejärele liikus määratsete jõe Kesk tänavalt 19 ootamatult 6. roodu asukoha juurde. Tormati laske- ja torkevalmis pussidega ruumesse ning talitati täpsalt nii nagu 7. roodus. Kas 6. roodu juurde tulnud mässujõuk koosnes ainult 7. roodu sõdureist või oli nende hulgas ka enamlaste agitatoreid-erisid, mis iseenesest väga tõenäolik, seda pole tänaseni tehtud kindlaks. Seega oli laostumisprotsess juba täielik.

Tolleaegne 6. roodu ülem leitnant O. Särev VR II/3 kirjutab isiklikus kirjas ühele oma sõjakaaslasist selle kohta järgnevalt:

„Kuigi aastatega palju on ununenud, on Tartu 20. det. 1918. a. sündmused siiski veel elavad ja seda selle tõttu, et need mõjusid väga rüüstavalt.

Olin 20. det. 1918. a. kogu päeva 2. jalaväe polgu 6. roodu ruumides Õnne tn. 9 teisel korral. Oli õhtune hämarik — kui roodu ruumide ette tänavale kogus sama polgu 7. roodu relvastatud mehi umbes 70, kelledest osa kohe tormas 6. roodu ruumidesse ja teised jättes tänavale, kutsusid valju häälega 6. roodu mehi enesega kaasa jaama. 6. roodu mehi sunniti ähvardustega välja minema. Mõni mees jäi siiski ruumidesse ja välja ei läinud. Manitsesin mehi, et nad loobuksid oma ettevõtte, kuid see tagajärgi ei annud. Jäin ruumidesse mõne roodu ohvitseri ja mehega. Mäletan, et minul oli kaasas kaks käsigranaati ja kaalusime sinna jääjatega küsimust, kas mitte heita aknast käsigranaate kokkukogunud meestele, et neid laiali ajada. Kuid, et seal oli ka 6. roodu mehi, kes sinna olid sunnitud minema ja et paljud neist ei tundnud kaasa korratustele, oli kahju süü-

tuid surmata. Läksin siis alla kokku kogunud jõugu juurde ja katsusin neile „auku pähe rääkida“, et nad oma ettevõttest loobuksid. Osa 6. roodu mehi tahtis selle peale ära minna, kuid neid sunniti ähvardustega kohale jääma. Kui jõuk hakkas liikuma, kutsuti mind ka kaasa. Läksin tükk maad kaasa ja teel katsusin jõuku veel tagasi hoida, kuid see ei õnnestunud. Jäin siis maha ja läksin tagasi roodu ruumidesse ühe osa 6. roodu meestega, kes tulid samuti tagasi. Tegin sündmuse üle kirjaliku ettekande polgu ülemale ja jäin roodu kuni Tartust lahkumiseni.

Roodus midagi iseäralikke enam ei juhtunud — suurem osa mehi jäi kadunuks ja Tartust lahkumisel tulid kaasa ainult 13—15 meest. Ka osa roodu ohvitseri jäi Tartu. Tartust lahkudes võtsime kaasa väliköögi ja varanduse, mida saime ära paigutada ühehobuse reele. Linnas oli laskmisi kuulda, kuid meid ei tulistatud.

Lahkusime järelejäänud meestega linnast siis, kui polgu staapi saadetud käskjalg sealt enam kedagi ei leidnud. Lahkumiseks kellegiltki korraldust ei saanud.“

Sündmuse kohta samal päeval polgu ülemale tehtud 6. roodu ülema ettekanne kõlab järgmiselt:

2-se julaväe polgu
6. roodu ülem
20. det. 1918. a.

Polgu ülemale.

Report.

Teadustan, et täna õhtul umbes ¼ ajal ilmus salk 7. roodu rahvaväelasi umbes 70 inimest ühes püssidega 6. roodu juurde Õnne uul. 9 ja tuld avada ähvardades nõudis, et 6. rood tulgu ühes nendega vaksali, tungis roodu sisse ja 6. roodu püssisi ja padrunisi osa ligi võttes, läks ühes kuuenda roodu rahvaväelastega umbes 40—50 inimest vaksali poole, et Kaitse Liidu meestele tänase laskmise eest kätte maksta. Minu nõudmise päle mitte roodust välja minna vastati ähvardusega. Iseäranis kutsusid üles mehi välja minema Hans Viira ja Richard Sellgäär, kes ajutiselt 6. roodust olivad ja kui päevakäsus 2. roodu nimetatud, täna roodust ära said saadetud ilma püssideta aga ühes 7. rooduga tagasi tulles 6. roodu juure, kõiki üles kutsuvad välja minema. Sündmusest teadustas staapi otsekohe lipn. Kendra.

Aj. 6. roodu ülem Särev.

Endastmõistetavalt levis teade eelmisest kahjatusväärsest sündmusest linnas kullutule. Nüüd võis kurikalduvustega element päris kartmatult anduda omavolile. Algas hävitamine ja rüüstamine. Polgu ladusid valvavad kaitseleitlased kihutati minema.

Riia tän. 56 asusid polgu laod. Viimastesse oli rekvireerimise teel kogunenud üsna rohkesti väga mitmesugust varandust, nagu: nahka,

Soomusrong nr. 3 Karamõševo jaamas, Porhovi sihis, juulis 1919. a.

riidekangaid, suhkrut, kaceru, jahu jm. Peale selle oli ladudes üle 2 vaguni leiba. Juba keskpäeval paigutati osa sellest kraamist vankritele koormatesse, mis seisid ladude õuel, igaks juhuks valmis. Koormate pealepaneku ajal käisid õuel õige mitmed vene sinelites isikud jälgimas ja luuramas. See äratas polgu püssimeistris sõjaväeametnik J. Voll'is kahtlust. Voll läks polgu staapi ja avaldas nähtu kohta oma arvamist ning soovitas kraamikoormad välja saata linnast. Hobused selleks olid, kuid millegipärast ei loetud seda veel vajalikuks. Hiljem langesid need koormad rüüstajatele saagiks.

Sama päeva õhtul peeti tekkinud olukorra üle polgu ja Kaitse Liidu juhtivate tegelaste vahel nõupidamine. Selle nõupidamise tulemusena haarati vastumeelselt kinni viimastest võimalusest: kutsuda Ülenurme rajoonist ataman Balahhovitši ratsasalk Tartusse korda looma. Balahhovitši juurde saadeti leitn. J. Kuperjanov. Läbirääkimised leidsid aset Ülenurme mõisas.

Pärast kõnelusi Balahhovitšiga umbes kesköö paiku alustas J. Kuperjanov tagasisõitu linna. Lahkudes mõisast ütles ta al.-kapt. E. Liibus'ele, et 2. polk peab algama taandumist Põltsamaa sihis. Järelikult läbirääkimised ratsasalga saatmise kohta nurjusid. Al-kapten E. Liibus vastas, et frondil on rahulik, pole midagi karta ning et tema ilma kirjaliku käsuta kuhugi ei lahku ega oma positsiooni maha ei jäta.

2—3 tundi pärast J. Kuperjanovi lahkumist toimus Ülenurmes uus nõupidamine al.-kapten E. Liibus'e ja Balahhovitši vahel. Kuna peale esialgse, leitn. J. Kuperjanov'ilt saadud informatsiooni mingit käsku taandumiseks polnud, saatis al.-kapt. E. Liibus ratsakäskjalad linna polgu staapi lähemate juhiste saamiseks. Käsk-

jalad jõudsid tagasi Ulenurme mõisa 21. det. kella 05.00 paiku teatega, et polgu staap olevat juba lahkunud linnast ning endised staabi ruumid olevat tühjad.

Hilisõhtul pakkus linn rusuvat pilti. Tänavail laternate valgusel liikusid inimkogud kandes seljas suhkru- ja jahukotte, kaste, rullitud ja rullimata tallanahka jne. Kogu aeg paugutati püsse. Raskete kandamitega, komistades, kukkudes, jälle üles tõustes ning toetudes vastu telefoniposte või aeda, liikusid röövjõugud edasi, teadmata kuhu. Vooriti kraami ja tünne kelkudega ning hobustega. Osa röövijatest ja varastest kandis rihmal püssi.

Olukord oli kujunenud sääraseks, et Tartut nois tingimuses enam ei saadud kaitsta. Kurbloomus — selleks puudus organiseeritud reaalne jõud. Sügavas meeleliigutuses andis 2. polgu ülem käsu maha jätta Tartu ning alustada 21. detsembril kell 04.00 taandumist Põltsamaale.

Täpselt määratud ajal alustasid Tartus asuvad ohvitserid ja alalolevad mehed liikumist. Ohvitseride algatusel korjati kokku järelejäänud relvad, padrunid ja varustus. Kiirelt toodi see kõik vankritele ja regedele. Mahutati nii palju, kui see oli vähegi võimalik. Mida ei suudetud kaasa võtta, peksti puruks ja rikuti ära, et ei sattuks röövjõukude ja pärast enam-

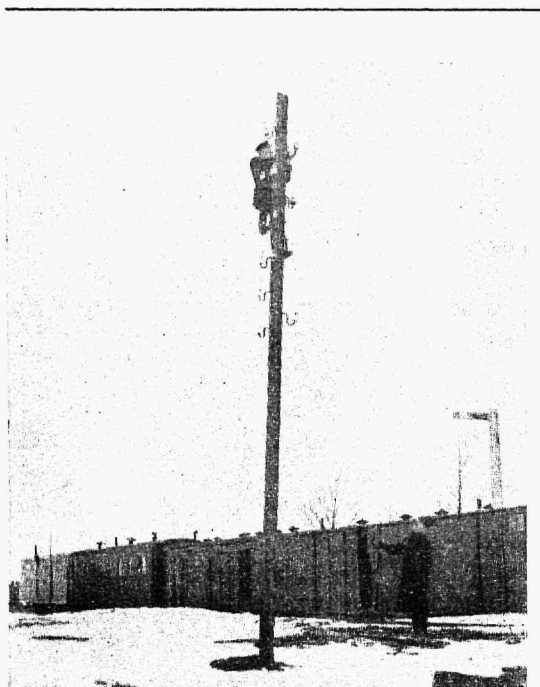
laste kätte. Kutsuti kaasa kohalejäänud sõdurid ning liiguti polgu staabi juurde — Aia tän. 46.

Üldiseks koonduskohaks oli määratud Tallinna tän., Peetri kiriku juures. Staabi juurest liikus voor Kastani, Savi ja Kroonuaia tän. kaudu puusillale. Liiguti mööda kõrvalisi tänavaid, kuna kuulduste kohaselt võis karta kallaletungi. Vankrirattad libisesid lumel ning ragisesid külmast. Inimesed liikusid tummalt ja rõhutult vastu tundmatule tulevikule, kandes siiski südames kindlat usku ning lootust.

Peetri kiriku juures ilmnnes, et vähe oli mehi kokkukogunenud, vaevalt mõnikümmend meest. Mõnest roodust olid ilmunud ainult üksikud tulihingelised mehed. Need mehed olid tõsised eestlase tunnete tõlgendajad, kes moodustasid väeosa tulevase karastatud alusmüüri. Paljud seltsisid veel oma üksustega taandumisteel, kuid üldiselt oli viimaseid ikkagi vähe. Mitmed ohvitserid, kes elasid „Liivimaa“ ja „Komerts“ võõrastemajas ja mujal linnas, jäid pahaaimamatalt teistest maha ühenduse puudusel. Nendeni ei jõudnud korraldus lahkumiseks.

Nüüd ilmnnes ka haritlaste väljaspool polgule määratud ruume ööbimise pahe. Polgu ootamata lahkumise tõttu jäid paljud neist saatusse hooleks ja sattusid hiljem enamlaste kätte vastu endi tahtmist. Üksikud, kes teadmatutes suundusid Viljandisse, sattusid teel Balahhovitši sõdurite kätte. Neid peeti ülekuulamiseks kinni, kimbutati ähvarduste ning improviseeritud väljakohtuga; nad kannatasid külma ning nälga, enne kui nad lasti lahti. Ja kui lõpuks kõigile linnas sai teatavaks sõnum polgu lahkumisest, oli juba põgenemine linnast hilja. Väljapääsu teid valvasid punaväed.

Lõpuks, millistel põhjustel siis õieti langes Tartu enamlaste kätte? Eksimatult võib öelda, et päämiseks põhjuseks oli siin küll see, et rahval absoluutselt puudus usk oma enda jõusse ning õigustesse, mis ei võimaldanud tõhusa kaitse korraldamist ja organiseerimist. Rahvamassides puudus üksmeel ning arusaamine oma ülesannetest. Puudus enesedistsipliin ning korda loovad ja tõstvad vöorused. Rahvas oli tüdinunud ja tülpinud Maailmasõjast ning vene revolutsioonist. Aastaid kestnud sõda ning okupatsioon oli rahva majanduslikult laostanud, kaubanduse ja tööstuse tunduvalt pidurdanud ning rahva poliitilise ja kultuurse eneseavalduse surunud kammitsasse. Neil põhjustel rahvamass ei suutnud hinnata üleulatava momendi tähtsust. Neil põhjusil olime ka sunnitud Tartu ajutiselt loovutama punaväele.

6. Jal-polgu jõudmine Kirhla jaama, jaanuaris 1919. a. — Telefonist sidet loomas.

Kuperjanovi partisanide patarei.

Res.-kolonelleitnant J. Unt VR 1/2 ja II/3.

Ainuma väeosana Vabadussõjas omasid Kuperjanovi partisanid oma suurtükipatarei. Ametlikult oli pataljoni juurde arvatud „Kuperjanovi Partisanide Väljapatarei nr. 14“. Pea kogu Vabadussõja kestel oli aga pataljonil tegelikult kaks patareid ja vahest rohkemgi; olenes sellest, kuidas saime punastelt laskemoona ja torusid.

Oma patarei saamisega oli algul tegemist küllalt. Algust tegime sellega 23. jaanuaril Puka mõisa juures. Olime Elvast jõudnud lahingutega üle Rõugu kella 14.30 Puka mõisasse. Otsustasime jääda Puka mõisa ja alevikku ööseks. Oli küllalt pikk tee läbikäidud, vaenlane paaniliselt löödud taganema ja Rõngust saadud sõjasaagiks 2 kuulipildujat ja 3 suurtükki.

Ohvitserid korraldasid juba Puka kõrtsi ees, teel, mehi rivisse; osa mehi oli veel ahelikudes põldudel. Seisin leitn. Kuperjanoviga samas, Tartu-Valga ja Pikasilla-Tarvastu maanteeristil.

Mõne minuti möödudes märkasime umbes pool kilomeetrit eemal, Pikasilla teel nelja ratsanikku. Sõitsid paaris, kaks ees ja paarsada meetrit tagapool teine paar. Oli selge, et siin võis tegemist olla ainult punastega; olime liikunud kiiresti ja meist paremal ega vasemal ei võinud olla omi väeosi. Hakkasime ratsanikkudele minema vastu. Neile nähtavasti paistis asi kahtlasena ja nad peatusid. Vahemaa oli veel küllalt suur, umbes 300 meetrit. Nähes, et ratsani-

kuud tahavad pöörduda tagasi, hakkasime karjuma vene keeles: „Seisa! Kui ümber pöörate, laseme!“ Omad mehed olid juba ka märkanud, et midagi on lahti ja vajasid kõik kahelpool teed neile järele.

Ratsanikud jäid teele seisma. Nad nähtavasti siiski ei uskunud, et meie oleme jõudnud nii kaugemale, kuna alles paar tundi tagasi lõime lahinguid Rõngu all. Saanud ratsanikkude juurde, küsis Kuperjanov: „Kust väeosast?“ Nimetati mingi punaste suurtükiväe osa. Kaks ratsanikku tagapool teed, nähes esimeste lõksulangemist, pöördusid kiiresti ringi ja kihutasid metsa poole, partisanid tulistades ja jookstes neil järel.

Nüüd oli kindel, et on tegemist punaste patarei luurega ja et patarei peab olema tee lähedal. Pistime ka jooksmas. Jõudes väikesele kingule, nägime teel patareid ja voori. Metsast lasti vastu kümme kond pauku. Keelasime oma mehi tulistamast, kuna sellega oleksime surmanud hobuseid. Paari minuti pärast olimegi suure „hurraaga“ patarei juures. Punased olid kõik lasknud jalga, mida tõendas rida metsa poole viivaid jälgi lumel. Üks „tibla“ oli siiski vist jäänud hiljaks ja jooksis Pikasilla poole umbes poole kilomeetri kaugusel meist. Mehed katsusid küll oma laskeosavust, kuid kas suurest heameelest või ärevusest ei tabanud ükski ja punane jooksis ikkagi ära.

Nüüd hakkasime saadud sõjasaaki lähemalt järele vaatama. Oli terve 48-liiniline haubitsate patarei ühes vooriga. Ka meeskonna varustus — seljakotid ja püssid, — olid vankritel. Üks suurtükk oli kraavis külili; vist oli tahetud seda ringi pöörata, kusjuures aga kaks hobust olid saanud meie kuulidest otsa.

See saak kroonis meie 25. jaanuari lahinguid. Kõigil oli äärmiselt hea meel. Karjuti „hurraa“ ja pilluti ohvitseri kätel õhku, hinnati „soomust“ ja tehti põgenenud punaste arvel nalja.

Varsti oli suurtükk kraavist väljas, mehed hobustel ja juba meie „oma patarei“ sõitis Puka mõisasse. Samas Kuperjanov tegi kor-

Kuperjanovi Partisanide Polgu orkester mängimas Pihkva raudteajaamas 1919. a. suvel.

ralduse patarei meeskonna moodustamiseks, kuna pataljonis leidis suurtükiväelasi; oli ka üks suurtükiväe allohvitser — Lond, hiljem aseohvitser, kes määrati patarei esimeseks ülemaks. Järgmise päeva varahommikul algasid õppused patareile ja paari päeva pärast löi patarei juba pataljoni lahinguid kaasa.

Pärast Valga vallutamist lühikese puhkuse järele sõitsime Mõisakülla. Mehed olid uhked oma patareile ja teised kadedad meile.

Kuna meil Vabadussõja algul igasugusest varustusest oli suur puudus, samuti ka suurtükkidest, siis tuligi 15. jaanuaril brigadiülema käsk — patarei Mõisakülas pealelaadida ja saata Tallinna. See korraldus tuli nii ootamata, et ei osanud algul midagi peale hakata. Pidasime adjutant Riivesega tükk aega nõu — mida teha. Arvasime siiski, et patareid ei või ära anda miski hinna eest, kuna see mõjuks halvavalt meeskonnale ja sellepärast tuleb ära saatmisele niipalju seista vastu, kui vähegi võimalik.

Saatsin vastuse, et suurtükke ei ole võimalik ärasaata, kuna patarei on parajasti tegevuses. Paari tunni pärast korraldati sama käsku, kuid juba väerinna ülema poolt, kellele saatsin sama vastuse. Järgmine oli Ülemjuhataja staabi ülema allkirjaga telefonogramm, et ülemjuhataja käsul patarei viibimata peale laadida ja ära saata.

Asi läks seega päris tõsiseks, kuid katsumsin siiski veel kord õnne ja saatsin vastuse, et kuna meie senini Valitsuselt ei ole saanud ühtegi sõjariista, siis lubatagu meil neid tarvitada, mida ise oleme võtnud vaenlaselt ja palusin patarei jätta pataljoni juurde.

See oli teatud määral käsu mittetäitmine, kuid pataljoni huvisid tuli kaitsta viimseni.

Paari tunni pärast sain Ülemjuhataja kindral Laidoneri allkirjaga telefonogrammi: „Leitnant Untile teen märkuse, sest suurtükid ei ole mitte üksiku väeosa omad, vaid saadetakse sinna, kus neid rohkem tarvis on. Luban suurtükid jätta Lõuna rindele.“

Sellega oli küsimus otsustatud. Suurtükid lubati jätta Lõuna rindele, teise sõnaga — jätta pataljonile. Nii jäigi patarei meile alaliseks. Arvan, et kui oleks sel korral suurtükid ära andnud,

vaevalt oleks neid meile pärast tulnud pakkuma.

Salatsi all määrati patarei ülemaks al-leitn. K. Einbund (praegune Peaministri k. t. K. Eenpalu).

Patarei oli küll, kuid olime hädas laske- moonaga. Seda oli Tallinnas õige piiratud arvul ja seegi vana ja osalt kõlbatu. Kahel korral lõhkes torus mürisk, löi toru lõhki ja teisel korral haavas kahte meest.

Kui 48-liiniliste laskemoon oli otsas, saime 42-liinilised, kuid nendega oli sama häda. Nende erikaliibriliste suurtükkide laskemoona oli äärmiselt vähe.

Aprillis määrati patarei uueks ülemaks lipn. Freiberg, kuna al-leitn. K. Einbund valiti Asutavasse Kogusse.

Lipn. Freiberg oli partisanide patarei ülemaks kuni Vabadussõja lõpuni. Ta oli üks paremaid suurtükiväe ohvitseri. Oli Maailmasõjas teeninud Prantsuse rindel ja osa võtnud lahingutest Verduni all.

Aprilli algul käisin kord Petserist Võrus. Tagasisõidul sattusin samasse vagunisse, milles sõitis Ülemjuhataja kindral Laidoner. Ülemjuhataja päris üht-teist tegevuse kohta. Muuseas tuli jutt ka patareidest ja laskemoona puudusest. Minule täiesti ootamatalt Ülemjuhataja küsis, kas mina ei taha uusi 6-tolliseid Inglise haubitsaid; kaks patareid olevat saadud ja ühe võivat meie omale saada, kui seda tahame. Siin ei jäänud muud üle kui ainult tänada, sest saada tuli- uued Inglise rasked haubitsad — see oli juba midagi!

Järgmisel päeval sõitsid vastuvõtjad Tallinnasse ja paari päeva pärast oli meil uus patarei kohal. Olid ikka suured mürakad.

Kuperjanovi partisanide patarei (Väljapatarei nr. 14), suvel 1919. a.

Kumbagi ette rakendati 16 hobust ja Petserimaa liivastel teedel vedasid vahest kuni 28 hobust ühte haubitsat.

See patareid tegi pataljoniga kaasa kõik sõjaretked. Sealt, kust kahehobuse voorivanker läks läbi, viis lipn. Freiberg tavaliselt läbi ka oma raskepatareid, kuigi see igakord ei läinud ilma äpardusteta. Nii juhtus suurem viperus Krasnaja-Gorka alt tagasitulekul, novembri esimestel päevadel 1919. a.

Tulime metsateid mööda 70—80 kilomeetrit kuni Luuga jõeni, Sala mõisa juures. Jõgi on umbes 100 meetrit lai, sügavus 5—6 jalga. Üle jõe oli ehitatud kitsas plankudest ujuvild.

Tol korral oli meil kaks patareid — kerge ja raske. Voorid saatsime üle. Vaatasime ja kalkuleerisime mida teha patareidega. Juba kahehobuse voorivankri all sild kõikus kahtlaselt, kuid mida teha suurtükidega. Kui sõita kindla sillani, oleks tulnud teha 25-kilomeetriline ring. Julgust ja ettevõtlikkust oli patareimeestel aga alati, nii ka siingi.

Esiteks saatsime kerged suurtükid üks haaval üle. Sillal tuli muidugi sõita kiiresti, sammu sõites oleks suurtükk ühes sillaga

vajunud põhja. Oli kergepatareid üle, katsusime õnne rasketega. 16 hobust ei võinud korraga astuda sillale, raskus oli selleks liiga suur. Nii jäeti haubitsa ette ainult 8 hobust. Haubits oli kaldal ja hobused sillal, ning käskluse peale löödi korraga kõva sõit sisse. Silla laudad vajusid kui pilpad, vesi keerles laudadel, kuid haubits sai teisele kaldale. Kordasime sama ka teise haubitsaga, kuid siin see enam ei õnnestunud. Paarkümmend meetrit teisest kaldast eemal, kaldus haubits vähe silla teisele servale ja oligi jões. Õnneks hobused ja mehed jäid aga sillale. Nüüd meie haubitsast paistis veest välja ainult väike ääreke ratta rehvi.

Narvast tulid tuua kohale tõsteabinõud ja meestel oli terve päev tublit tööd enne kui haubits saadi kuivale.

Partisanid olid oma patareidega justkui ühte kasvanud. Oli ka juhuseid, et kriitilistel silmapilkudel osa patareid mehi jalameestena, koos roodudega, löid lahinguid kaasa.

Oma patareid suurendasid väeosa löögivõimsust väga tunduvalt ja nii mõnigi julge ja hästiõnnestunud „lööming“ tuleb kirjutada patareide arvele.

Puikelest Lemsallu.

Pilte Tallinna Üksiku Eskadroni sõjategevusest Lätis.

Puikele jaama õnnelik vallutamine, enamlaste komissari tüssamine, ja suur sõjasaak ühes vangidega põhjustasid meeleolu tõusu ning tegevusiha kasvu eskadronis.

6. Jal.-polgu osad liitusid polguga. Tallinna Üksik Eskadron jäi esialgselt Puikele jaama. Eskadroni staap, kes koosnes eskadroni ülemast leitn. Foelschist, leitn. Tiitsist, ohv.-aset. R. Ubakivist, ohv.-aset. Seprest, arutles mis nüüd ette võtta.

6. polgu ülem ei olnud mingeid juhtnööre andnud edaspidiseks tegevuseks, 3. diviisi staabiga puudus side. Tuli midagi ette võtta omal algatusel. Tegevuseta olek oli otse talumatu. Enamlaste rinne oli segilöödud. Võitlused käisid vaid talude, külade või mõne suurema keskuse pärast. Tegevus evis rohkem partisansõja ilmet ja pakkus ettevõtlikkudele meestele suuri võimalusi õnnestuvateks retketeks.

Puikesel vangilangenud punaväelasiltsid saadi teateid punaväes valitseva meeleolu kohta, mis olid meile kõigiti soodsed. Vaadeldes kaarti, jõuti otsusele, et lähedal asuv Lemsalu alev on tõenäoliselt enamlaste seljatagune toetuspunkt. Ka vangid tõendasid, et Lemsalus on punaväe

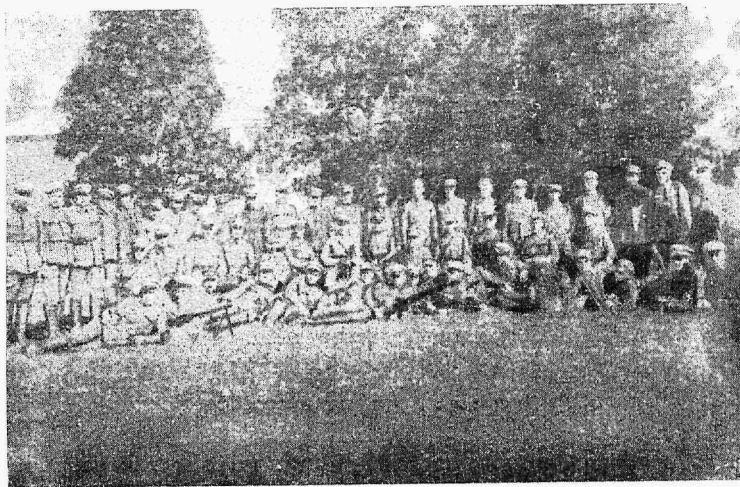
varustusbaas ja et seal asub ka väeosi, kuid kui palju, seda ei teatud.

— „Mis meie siin nii palju murrame pead“, ütles leitn. Foelsch, „istume ratsudele, kihutame Lemsalusse ning vallutame selle“.

— „Peab aga liikuma ettevaatlikult, võib olla, et punased on juba paanikast saanud jagu ning valmistavad meile lõksu“, arvati.

— „Ega meie esimest päeva pole lahingus, küll oskame endid kaitsta ka üllatuste eest. Valmistuda väljasõiduks!“ Samas läkitati ettekanne 3. diviisi ülemale, et Tallinna Üksik Eskadron läheb Lemsalut vallutama. Puikelest viib maantee otse Lemsalu peale. Piilureid ettesaates, alustas eskadron liikumist. Kuid nii mõnigi mees jäi tukkuma sadulasse. Eelmised unetud ööd, lahingärevus ja askeldused olid väsitavalt mõjunud, mis nüüd avaldus täiel määral.

Piilurid olid teel püüdnud kinni mõned punased, kes seletasid, et Lemsalusse oli juba jõudnud teade Puikele vallutamisest, seal asuvas enamlaste pataljonis olevat see teade kutsunud esile paanika ja paljud on põgenenud Volmari suunas. . .

Tallinna Üksik Eskadron Lemsalus, Lätimaal, suvel 1919. a.

„Siis pole muud kui sõidame kiires korras Lemsalu“, ütles leitn. Foelsch.

Leitn. Tiits ja ohv.-aset. Sepre aga soovitasid mitte kohe teostada rünnakut. Esiteks on juba õhtu, kella 10 paigu, ja mehed on väsinud, nendel ei ole enam seda lahingindu, mis oli väljasõites, ja nad meelsamini täna ei võtaks seda rünnakut ette.

Tõepoolest, peatuse ajal olid paljud mehed uinunud. Eskadroni ülem otsustaski peatuda ja asuda öökorterisse ühte mõisa, 6—7 kilomeetrit Lemsalust.

Pealegi pataljoni jalaväega, kes asus alevis, ei olnud ühel eskadronil sugugi kerge astuda võitlusse. „Leitn. Tiits, Teie lähete luurele suurema piilurkonnaga ja selgitate, kuidas on lood enamlastega. Kui Teil õnnestub tungida alevisse ja kui seal enamlasi ei ole kuigi palju, siis tuleme kohe järele“ tegi eskadroni ülem oma korralduse.

Kiiresti korraldati kõik puhkuseks. Luure leitn. Tiitsi juhatusel asus teele, neil on kaasas kaks kergekuulipildujat, üks Lewis ja üks Madsen.

Varsti norskas eskadron mõisas õiglast und, peale juhtide ja valvepostide.

Õö oli suurepärane. Vaikne ja soe. Ööbikud üksteise võidu laksutasid kõikjal. See manas esile rahumeeleolu. Oli otse raske mõelda, et ollakse vaenuteel ja et kusagil lähedal varitseb vaenlane ja surm. Tund möödus tunni järele. Kõikjal on veel vaikne. Kas luurel on õnnestunud jõuda Lemsallu? Kas nad ehk ei sattunud lõksu? kerkisid sageli mõtted, kuid haitusid peatselt — see pole võimalik, siis oleks vähemalt ikkagi kuulda olnud pauke. Juba lõi idakaar punetama, mis ennustas peatset päikesetõusu... Ta-ta-ta!... kostus järsku Lemsalu

poolt... Siiski on kokkupõrgetud vaenlasega. On ikka hea, et ei mindud kogu eskadroniga, läbistas mõte. Ees jäi aga endiselt kõik vaiksiks...

Umbes kella 3 paigu pöördus luure tagasi ühes 8 vangi. Selgus, et umbes paar kilomeetrit Lemsalust olid enamlased avanud luure pihta tule. Nähtavasti oli see enamlaste valvetõke, kes pärast lühikest tulevahetust taandus Lemsalu poole.

Luuresalga kätte vangilangenud olid Lemsalu ümbruse elanikud, kes olid mobiliseeritud punaväkke, ja kes kasutades seal valitsevat segadust, olid ärapõgenenud puna-

väest. Nende arvates oleks võidud julgesti kohe rünnata Lemsallu ja — vallutada. Kindlasti oligi parimaks ründamise ajaks varahommik. Kuid tuli lasta meestel enne veel väljapuhata. Järgmisel hommikul, 27. mail kell 5, asus Tallinna Üksik Eskadron uuesti teele Lemsalu poole. Liikumine sündis täies lahingkorras, et vältida ootamatusi.

See rünnak oli pigemini lõbusõit, kui lahingrünnak. Punased ei pannud üldse vastu. Kell 8 hommikul jõuti Lemsallu. Kõik punaväelased ei jõudnud taanduda. 171 punaväelast langes vangi ühes relvadega.

Suurem osa oli aga pääsenud minema. Saadi kätte ka neli hobust ühes rakmetega, mis kuulusid suurtükiväele. Jäi aga arusaamatuks, kuhu oli jäänud suurtükk. Oletasime, et uputati ehk jõkke. Traalimine jäi aga tagajärjetuks. Sõjasaagiks saadi 9 hobust, 5 vankrit, 300 püssi, 2000 padrunit ja enamlaste ladu mitmesaja puuda kaertega, linu, jahu, tangu, soola, 90 puuda leiba ja 70 karilooma, 200 pudelit head veini jm.

Eskadroni Lemsallu saabudes, võeti kõiki vastu kui päästjaid lilledega. Enamlased olid elanikkonda rõhunud raskelt. Valitses terav toiduinete puudus.

Eskadron asus nüüd kaugel meie vägede ees, side puudus täiesti, nii ei teatud mis sündis mujal. See sundis erilisele valvsusele. Enamlased, kuulda saades, et vallutajaks oli vaid üks eskadron, võisid asuda vasturiinnakule. Ümber alevi pandi valvepostid. Öösiti piirati tänavaid liikumist jne.

Alevi komandandiks määrati ohv.-aset. Sepre, kes valdas ka läti keelt ja kel selle tõttu oli kergem rahvaga asju ajada. Ja tegemist oli temal rohkem kui tarvis, Nagu tähendatud, va-

litses alevis otse nalg, sest enamlased olid kõik toiduained rekvireerinud. Sepre koostas abitarvitajate nimestiku ja jagas suurematele hädalistele välja leiba, jahu, tangu, soola. Ka kariloomadega oli sekaldamist. Paljud olid taludest rekvireeritud väevõimul. Omanikud said tõenduse esitamisel oma loomad tagasi. Suurem osa oli aga rekvireeritud kaugemalt ja omanikud ei teadnud kust neid otsida; need jäidki sõjasaagiks.

Et korraldada elu alevis ja tagada endi juugeolekut, avaldas komandant sepre kaks sundmäärust, milles küll ülestastatud komandandi võimupiiridest, kuid mis iseloomustavad olukorda, milles viibiti.

Need päevakäsud olid trükitud eesti, läti, saksa ja vene keeles ja peamiselt trükioludest tingituna otse kubisesid vigadest. Ka tõlkeid ei olnud täpsed.

3. diviisi ülemale tehti alevi vallutamise kohta kohe ettekanne ja paluti edaspidiseid juhtnõure.

Umbes neljandal päeval teatati postkontorist, et eskadroni ülema leitn. Foelschiga soovib kõneleda telefonil keegi Läti rittmeister.

„Kas ta ehk ei ole mõni punaväes teeniv rittmeister, kes soovib nüüd ületulla, või kuulata maad, või ehk on ta sellest Läti väest, kes Riia poolt pidi pealetungima”, arutles leitn. Foelsch, „kuid igal juhul peab olema ettevaatlik”.

Postkontori jõudes ulatati telefonitoru ltn. Foelschile ning siis argnes umbes järgmine kahekõne:

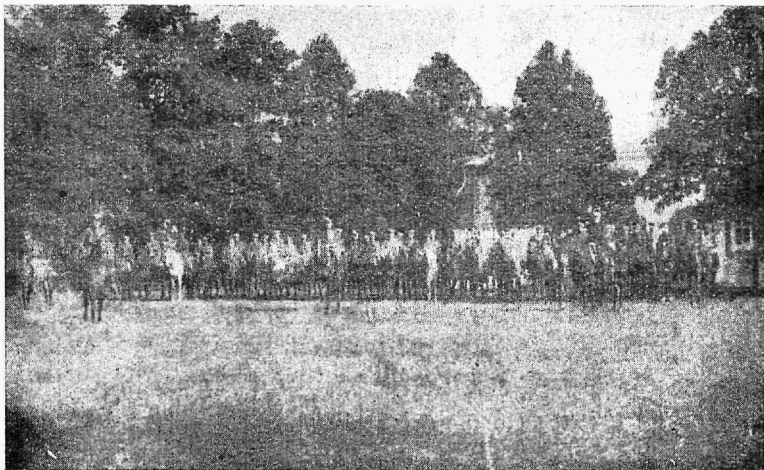
— „Siin Eesti Tallinna Üksiku Eskadroni ülem leitn. Foelsch”.

— „Siin Läti vabariigi rittmeister Plan-Dubrovksy, polkovnik Balodise väekoondisest”.

— „Mida soovite, kust Te tulete ja kust kõnelete?”

— „Sõitsin Riias poole eskadroniga välja, et astuda ühendusse Eesti vägedega. Palun luba Lemsalusse sissesõiduks.

— „Lemsalu Teie praegu ei või tulla; pean enne selgusele jõudma Teie kohta. Palun saatke üks ohvitser ja kaks sõdurit mõisa. (Mõisa nimetus ununenud, Lemsalust umbes kolme kilomeetri kaugusel). Mina saadan ka ühe ohvitseri ja kaks sõdurit omaltpoolt; siis kõneleme pikemalt. Praegu aga keelan Teile Lemsalusse sissesõidu. Kui Teie aga siiski püüate seda teha, siis loeme Teid oma vaenlaseks ja avame tule”.

Tallinna Üksik Eskadron Lemsalus, Lätimaal, 1919. a. suvel.

— „Olen nõus. Millal peab väljasõitma kokkusaamisele?”

— „Olge kell 11 kohal!”

Leitn. Tiits sõitis kohe ratsanikkudega välja. Igaks juhuks sai välja pandud 30-meheline valvetõke kuulipildujaga, kui peaks rittmeistril siiski olema kurjad kavatsused.

Umbes tund aega hiljem tuli koos leitn. Tiitsiga Lemsallu ka rittmeister Plan-Dubrovsky. Oli lühidast kasvu, pruunisilmaline mees, aastat 35 vana ja väga sümpaatne.

Rittmeister teatas, et polkovnik Balodis olevat teda saatnud Riias piki mereranda üles, et teostada luuret punaste kohta ja kui võimalik, astuda ühendusse ka Eesti vägedega. Ta oli juba paar päeva sõitnud ringi oma eskadroniga, kuid punastega polevat ta kusagilgi kohtunud. Kavatsenud juba tagasi pöörduda Riiga, kui saanud teate, et sakslased olevat võimu täieliselt haaranud oma kätte ja Balodise väed paigutanud Riiga. Siis on ta tagasipöördunud ja suundunud Lemsalu poole, et astuda kontakti Eesti vägedega ning liituda siinsete Läti väeosadega.

Läti poole eskadroni paigutas Foelsch ühte mõisasse Lemsalu lähedal, mitte lubades neile asuda Lemsallu. Ainult rittmeister Plan-Dubrovsky paiknes sinna. Kohe teatati 3. diviisi ülemale Läti eskadroni ja Plan-Dubrovsky ilmutamisest. Kindral E. Pödder lubas tulle ise Lemsallu. Järgmisel päeval ta saabuski koos kapten Talloga sinna. Kindralil oli rittmeister Plan-Dubrovskiga pikem kõnelus.

Kindrali korraldusel tuli nüüd ka Läti poole eskadroni Lemsallu ja allutati leitn. Foelschile.

5. juunil andis Tallinna Üksik Eskadron Lemsalu üle 9. polgule ning koos Läti poole eskadroniga suundus Volmari peale. Nii Lemsalus koh-

tusid esmakordselt Eesti ja Lõuna-Läti väed, kes olid toiall krahv v. der Goltzi ülemjuhatusel all. Otseseks ülemaks oli neil poik. Balodis, praegune kindral ja Läti sõjaminister.

Tol ajal tõusis esmakordselt esile ka Landeswehri sõja oht. Meie ei teadnud siis, kuidas suhtub Lõuna-Läti vägi, Eesti ja Saksa vägede

sõjalisse kokkupõrkesse. Katsed selguse muretsemiseks selles probleemis, ei annud tulemusi. Hiljem, Landeswehri sõja ajal viibisid Balodise väeüksused erapooletutena Riias. Peab tähen-dama, et neil oli teatud raskusi kindla seisukoha võtmisega ja avaldamisega.

A. H.

ÜKS SÕJASÕIT.

(Järg.)

Junior.

Omapärase liigi Vabadussõja kaastegi-jaid-pealtnägijaid moodustavad küüdimehed. Neist on jäänud väga mitmekesiseid kuid huvitavaid mälestusi. Esimese mulje jätsid nad ikka väga tusase, ara ja umbuskliku. Oli neil sageli peal seesugune nägu, nagu oleks neid vastu nende tahtmist magusalt unelt üles aetud. Orjapõlveaegsetest puruväsimustest päritolev sõna üles ajama peab nende puhul oma kohakusega just paika. Võib kujutellagi, et pere tõesti magas kõige magusamas ja sügavamas unes, kui äkki hakkas haukuma koer, valla ametimees kolistas enda uksest sisse ja andis käsu kätte, et olgu jälle mindud sinna ja sinna ja sealt edasi küüti. Olgu moonna hobuse ja enda jaoks kaasas niipalju ja niipalju. Asi sellega ja vasturääkimisi ei saa olla mingisuguseid. Ja nii siis ehk pidigi jätma oma sooja korteri ja mine-ma mitte vähemasse paika kui sõtta. Sõja ja põrgu vahe teatavasti pole ju kuigi suur ja seepärast on arusaadav, et see asi väga meelitat ei olnud. Sellest siis see tusane olemine ja vähene jutt esialgul. Muidugi pärastpoole asi muutus ja olukorraga harjudes koorus meestelt välja nende õige loomus, mis muidugi ei pruukinud olla nii hall kui esialgne mulje.

Venis jälle meie karavaan rinde poole. Võrumaa künkline maantee oli sageli paljas sel lumeväesel sõjatalvel. Siin ja seal küüdi-meeste reeraud kiskusid külmanud porist välja tule-sädemeid ning kruusa ra-gin käis luust läbi. Kuid ikka muudkui edasi ja edasi. Külmu tuul teeb sõdurid küüdimeeste hobuste vastu väga tähelepanelikuks. Kus regi ei libise sõita, seal hü-

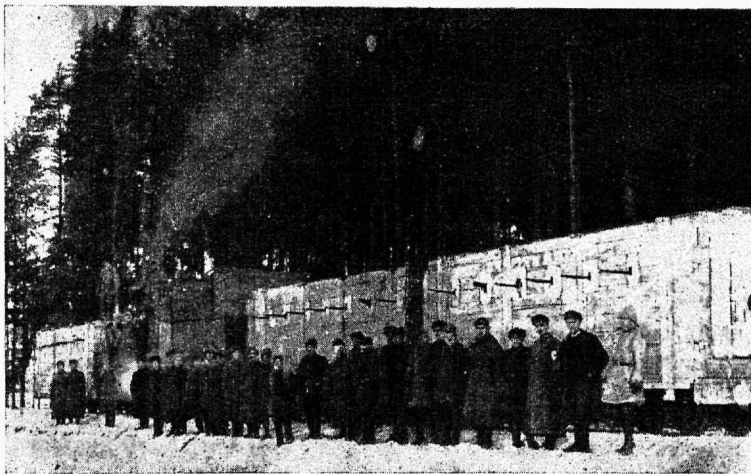
patakse reelt maha. Küüdimehed nõutaksid seda isegi, kuid vist ei julge. Vahel sõrgitakse koormatega võidu ja hullatakse üle-meelikult.

Kuid kuhu minnakse?

Kuuldavasti Vastseliina poole kanti.

Seda kuulsime alles hiljem, et seal liinil seisvatel soomlastel hakanud igav ja nad otsustanud omavoliliselt lahkuda rindelt. Olevat juba hakanudki omavoliliselt tulema. Ning sinna siis saadeti meid — Võru kooli- poisse.

Ühes suuremas teeäärises majas Vastseliina lähedal oli peatus. Sinna kas oli tulnud rindelt mõni ärev kuuldus või oli see tavaline rindelähedase paiga ärevus, kuid midagi seesugust oli märgata kohaliku pere-naise juures. Vaadates noori poisse ta pühkis rätinurgaga pisaraid ja lausus vaid mõne korra „Oi armas jumal“. Muud sõna ta suust ei saanud. Tõi siis omalt poolt ka toitu, igale ühele mõõduka leivatüki singiga. Suurt poleks maksnudki loota, sest hulk hambaid oleksid teinud lühikese ajaga peeneks suuremgi sea või nuumhärja.

6. Jal-põlgu kitsarööpmeline soomusrong Voltveti metsa vahel.

Senini oli olnud valge, kuid hämara jõudes teekond muutus igavamaks. Teekonnal oli ennast väsitatud ning juba oli tahet külitada vaid reel ja kuulata jalaste sahinat ja hobuse kabjatõnkimisi. Sõit pimedusse ja sõtta.

Vastseliina. Siin juba nähti soomlasi. Tekkis peatus, mille kestel ülemus muretses selgust, millisesse olukorda soomlased oma seisukohad jätsid ja kõike muud, mis neil vaja küsida. Soomlaste meeleolu näis olevat kuidagi väga kibestunud ja mõru. Valge-nahkmütsimehed vaatasid meile kuidagi nagu üleolevalt ja ükskõikselt. Mõni siiski tuli ka uudishimutsema vastsaabunud eesti väeosi. Tekkis jutuajamisigi. Nende ridade kirjutajal tekkis seal tutvus ühe soome inimesega, mis kestis kirjavahetuse teel veel hulk aastaid pärast sõdagi kuni teise asjaosalise surmani.

Soomlased muidugi rääkisid vaid sellest, kuidas nad Setumaa väljadel niitnud „rüssasid“ haledal kombel maha. Kuulame kahtlemata, sest olime neist kuulnud aina kõige kangemaid lugusid ning ei julenud keegi hakata rääkima neile ka oma vägitükkidest.

Ning siis sõit edasi. Täki aja sõitmise järele pimedas jälle peatus. Siis selgus, et olimegi jõudnud pärrale rindele ja nimelt Kiirova mõisasse. Sinna oli jäänud paigale veel käputäis soomlasi — valvetõkkeks.

Kinnimaetud akendega härrastemajas põles nõrk küünal ning tuba oli niivõrd hämar, et väevalt näis vastasseina. Ükselt sisemale minnes tuli tõusta aina kõrgemale õlevirna otsa. See tuletas meelde kevadist lautu, milles sõnnik on kogunenud peaaegu laeni. Teisel päeval kuulsime paarilt paigale jäänud kohalikult elanikult, et see mõis on kümnekond kordi käinud käest kätte. Igakord uued sissetulijad tõid endistele õlgedele värsked otsa ning nii see virm oli tõusnud juba üle poole seinu.

Satun esimesena minema vahipostile. Soomlaste paigutaja tuleb kaasa oma posti ära tooma. Viib mind siira-viira teed kusa-gile eemal seisva hoone taha pilkasse pimedusse, teeb siis pimeduses käega ühe nähtamatu liigutuse — sealpool on venelased, vaadake, et sealtpoolt ei tulda teile kallale. Enne äraminekut pöördub veel tagasi ja ütleb:

„Kui teie, perkeli eestlased, peaksite selle koha andma käest ära, mis meie võtsime, siis saate meie käest veel näha.“

Ja kadus kiiresti.

Jäin siis üksinda. Taevast katab raske ja paks pilv, õõ on kottpime. Pikapeale silm hakkab siiski natuke seletama, aga mitte kuigi kaugemale. Kuhu ta näitas, kuspool pi-

did olema venelased? Kuspool on põhi, ida või lääts? Saaks sellestki mingit selgust, ei tea, mis annaks selle eest.

Tasakesi edasi-tagasi jalutades ja hoolsalt kuulates heidad sageli pilgu ülespoole, et kas ei vilksata mõnda tähte, mõnda tuttavat tähte, mille järele saaks aimu ilma-kaartest. Kuid taevas on süsimust, tundub nagu pilv laskuks pealaeni.

Hiljem siiski jõuan kuidagimoodi otsusele, kuspool asub meie korter ja kus peavad asuma vaenlased. Päeval maastikku nähes selgus, et taipasin üsna õieti.

Need kaks tundi olid pikad. Korra tekkis ärevust. Üsna lähedal kuuldus krabinat. Kuulatama jäädes kuulsin seda veel, kuid niivõrd selgesti, et seda kahtlemata pidasin mõneks looma jooksuks. Oli see mõni koer, rebane või jännes?

Posti üle andes olen juba targem kui soomlane. Seletasin pikalt ja laialt, kuspool asuvad vägevad N.-Vene sõjaväed ja kuspool veel vägevamad Eesti Vabariigi väed. Ning mahajääjale valvurile ütlesin:

„Kui sina, kurat, peaksid ühe sammu siit kohalt taganema, kus mina üksinda vaenlast kinni pidasin, siis sa veel saad.“

Kujutlesin teisi magavat magusat und, kuid asi polnud nii. Imelik tegevus oli käes kõigil une asemel. Selgus, et kohe peale pikali heitmist mehed saanud tunda, et põhust tungib kallale tohutu suur söödikute vägi. Puhtaid poisse seesugune asjaolu häirib sedavõrd, et asutakse nende vastu võitlema küünite ja sõrmedega. Vöideldakse puhtuse nimel kuni selgub selle mõttetuse ja siis lastakse olla nagu on. Kui saaks vaid magada natukese, kes teab, mis toob homme päev.

Uus päev näitab meile, kus meie õieti asume. See on kaunis suur mõis, paljude hoonetega. Mõisa kõrvalt viib tee Pangevitsa poole. Sinnapoole on lage põllumaa madalate künkavööredega. Taga on metsatukkad ja külad. Seal siis asuvad punased.

Kuid mõisa õuel vedeleb laipu. Soomlased pole neid koristanud, meiegi ei hakka seda tegema. Kuid ukse lähedal pooleti lumme tuisanud venelasel on saapad jalast kadunud, lumivalgeks külmanud varvas vahib sooja toa ukse poole. Eemal on veelgi mõni laip, vereloik ümber.

Vesteldakse õisetest muljetest ja ollakse rõõmus, et sel öösel ei juhtunud midagi. Edaspidi on juba selgem see asi.

Soomlased olid rääkinud siin midagi igapäevasest pommitamisest, kuid päev hakkas mõõduma ja see jutt oli ununemas. Siis aga äkki kuuldus Pangevitsa poolt kõmakas, kuuli vingumine taeva all ja hiljem

Kalevlasted positsioonil Lõunarindel Halahholnajas 1919. a. sügisel.

kõva kõmakas mõisahoone taga. Ruttu ja robindal relvu korraldama. Asusime kaitsesse üsna õigel ajal. Juba hakkas vilistama ka kuule mõisasse. Tuli päris madalalt. Lasime vastu, kuid kõige hoolsama silmitsemisele vaatamata ei näinud ühtki vaenlast. Teise poolroodu juures algas ka laskmine. Arvatavasti olid venelased saanud mingi teate soomlaste äraminekust ja katsusid tulla tühja mõisasse. Aga tuld vastu saades, nad ei tulnud võsastikust lagedalegi.

Kuid need kaks kahurit muudkui kõmmutavad. Ja lasevad üsna hästi. Mitmed granaadid langevad mõisaõuele, kuid õnnetusi ei juhtu. Kütidimeeste hobused seisavad lauda kõrval lasipuude juures reas kinni. Üks mürsk lõhkeb üsna nende lähedal, mille peale hobused istuvad koera moodi tagumistele jalgadele ja värisevad hirmust.

Püssipragin ja kuulipildujatuli vaibub varsti mõlemalt poolt, kuid kahurid saadavad ikka iga kümne minuti järele ühe „sumadani.“ Jõudsid paisata pikali ühe mehe, kes sellest päris kaunist oli ehmunud.

Päris veretult see tülitamine siiski ei lõppenud. Kohale jäänud setu-moonamees oli see kannataja, kelle ainsa seapõrsa kuul oli osmikust üles otsinud ja kohe nii, et põrsas oli varsti vait.

Siiski kõige kärarikkam seatapmine, mida olen näinud.

Selliseks see elu seal kujuneski. Päevad võrdlemisi vaiksed, saab olla toas ja käia õuel, kui pole vahipostil olemist, kuid õhtu eel hakkavad tulema kõmakad vaenlase patareilt. Meil pole aga vastu anda midagi seesugust, pole lähedal mingit patareid.

Laskmise puhul muudkui ahelikku kahele poole mõisat ja valva, kas jällegi ei ole see nali mõeldud ühes jalavenelaste pealetungiga.

Korra pimedaja mõisasse tagasi tulles selgus paha üllatus. Granaat oli tunginud läbi lae ja katuse põranda põhuhunnikusse, seal lõhkenud, viinud eest aknad ja lõhkenud ust, keeranud üles kogu selle haisva põhuhunniku, millest nüüd tõuseb hingematvat mustusehaisu. Oleme kaotanud sooja peavarju. Päris ime, et maja ei süttinud.

Mis veel kõige koledam — segipaisatud põhuvirnast tuleb nähtavale pool vene-

last. Oleme maganud kõik surnud venelase otsas. Kuidas sattus see laip sinna? Kas peitsid selle venelased õlgede alla pealetungi ajal või kuidas? Seda saladust ei selgita keegi.

Lagunema lõõnud laip rändab teiste kõrvale õuele. Siin külm konserveerib ta esialguks ära.

Teeme maja jälle enam-vähem tuulekindlaks ja tassime sisse uued põhud. Kõik mis enne oli unustatakse ära ja elatakse edasi nagu poleks midagi olnud.

Igav ja õudne siiski. Ümbrus tundub tühjana. Rinde ümbrus on põgenenud rahvast tühjaks, kõik näib olevat elutu. Tekib igatsus pääseda siit ära. Kas või endistele sõjapaikadele, kus oli elu, pealetungimist. Siin aga ei tahaks olla.

Ning kord tulebki vahetus — Sakala Partisaanide Pataljon. Tulevad lausa päeva ajal. Meie valmistume nobedasti minekule. Kui juba olime oma regedega tükk maad eemal, tuli meelde, et jäi ütlemata see, mida ütles soomlane mulle, et kui teie... siis teie meie käest alles saate näha.

Oleme juba paar-kolm kilomeetrit eemal, kui seljataga Kiirovas algab jälle kõva ragin. Vist venelased olid märganud meie ärasõitu või ka uute tulekut ning tulid oma terivitustega. Kuulmise järele päris äge tülinorimine.

Siis oleks tahtnud olla veel seal. Kuidas see sobib, kui lähed ära just võitluse momendil.

Kuid hobused liiguvad edasi. Pole korraldust tagasipöördumiseks.

Lepassaares ootab tühi rong. See sõjasõit on sedapuhku läbi. (Lõpp).

Dessandid üle Peipsi.

Mõni aeg pärast Mereväe Dessantpataljoni likvideerimist, see oli oktoobris 1919. a., kujundati Tallinnas aseohvitser Ingeli juhatusel vana-dest dessantpataljoni löögimeestest 30-meheline üksus, kellele tehti ülesandeks venepoolset Peipsil ülesseatud punaste vaatluspostide hävitamine. See oli „pätkel“, millega võisid tulla toime dessantmehed, nagu neid leidis „Lembitul“ „Lennukil“ ja mujal. Ja need, keda selle riskantse ülesande täideviimiseks määrati, võtsid selle teate vastu suure rõõmuhõisega, sest siin töötas asi kujuneda jälle huvitavalt põnevaks, ja „huvitavalt põnevat“ ootasid need mehed, kellel aeg vahepeal juba igavaks kippus kujunema, suure õhinaga.

Kolmkümmend surmapõlgajat meest, — mehed, kellede jaoks, nagu öeldi, kuuli ei olnud valatud, lisaks nendele kümme kerge-kuulipildujat, — see kujundas endast määratu entusiasmi ja taplustahte kaasaraäkimisel võimsa löögiüksuse, kelle saavutuste tagajärgedes keegi ei julgenud kahelda.

Tallinnast sõideti välja öösise rongiga Tartu, kuhu jõuti järgmisel hommikul. Kogu teekond möödus põnevas lahingäreavuses, iga mees tundis, et temas „kiiheles“ midagi, ootuste magus põnevus kõndis iga mehe kannul.

Tartus suudeti ainult pisut ringi vaadata, isegi lahingusse mineja kõrgepingelise meeleolu „tuuseldamiseks“ ei olnud mahti, kui asuti juba laevadele ja sõit läks mööda Emajõe Peipsi poole lahti.

Vanad meremehed vangutasid sel jõesõidul imelikult päid ja püüdsid üksteise võidu sülitada kaldale, ükskõik kummapoolsele — vett oli siin ju nii vähe, nagu piima kohvitassis, ole mees ja vaata, et sa oma uhke laevaga kalda külge kinni ei jää!

Vabadussõja ajal purustatud Krivasoo (Kriüša) silla rusud 1920. a. kevadel.

Aga laevad neelasid Emajõel süiski miile ja kilomeetreid, varsti hakkas Peipsi kauguses kohisema. Siin oli juba midagi, mis vee lõhnu ninna kandis, siin oli juba tuultki ja merehõngu!

Piirisaare jäi varsti külje alla ja lai lainetav Peipsi kohises laevade ees. Nüüd, kus mehed tundsid juba karastavaid järvetuuli oma ninasõõrmetes ja kus näljaste kajakate karjad lendasid juba laevade paras, otsides ahnelt toitu, tundis iga mees, et ta on jälle sõiduvees. Puitaks nüüd ainult juba punaste rand, kuhu saaks oma paate ja kandu kinnitada, „Lewis“ ehk „Madsen“ kolme mehe peale, kes julgeb meile siis veel vastu panna!

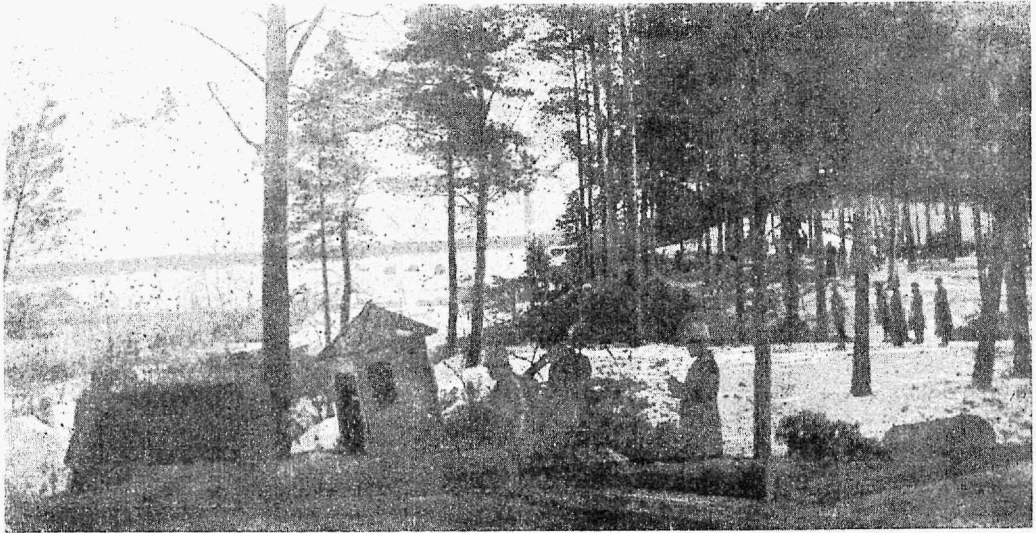
Järv oli võrdlemisi vagane, aga nõrgad tuulepriisid hakkavad noolima juba ta rahulikku pinda, kui hästi läheb, siis hakkab järv täna tantsima. Juba paistab rand — rahulik ja vagane, keegi nähtavasti ei tea meie dessanti oodata. Rand on lage — paistab avar heinamaa, mis tikitud täis üksikuid heinakukilaid.

Laevad tasandavad käiku, rand on madal, kuigi lähedale sõita ei saa. Tuleb asuda paatidesse ja randuda nii vaikselt ja tähelepandamatult kui see võimalik. Parem on üllatada vaenlast kui end lasta üllatada.

Meeste rahulikud mõlatõmbed kaikuvas sügispäeva vaikuses. Meie dessant liigub kärata ja rahulikult ranna poole.

Enne kui jõuame randa, hüppavad mõned mehed paatidest välja, rand on siin madal, vesi ulatub meestele vaevalt põlvini. Mõne minuti pärast on kõik paadid kaldale tõmmatud ja mehed asuvad ahelikku. Mis neid ees ootab, seda keegi ei tea. Tubli kilomeeter maad on selget lagendikku, selle taga paistab mingisugune küla, terve kobar maju külge-külge vastu liidetult, nagu see vene külades tavaline nähe.

Ahelik liigub tasa ja ettevaatlikult küla poole. Juba on mehed külameeste kapsaaedades ja siin tehakse esimene tõsisem hingetõmbus. Aga see kestab ainult mõne lühikese minuti, sest varsti hakkab külas kuulipilduja ragisema — meie mehi on nähtud ja nüüd tahetakse neid üllatada. Punased silmasid meie 30-mehelist ahelikku ja on muidugi nüüd kindlad, et ühe kuulipilduja ragin ja paari püssiloksu vihane kaasahaakumine meid kohe järvele tagasi paiskab. Aga meie mehed ainult naeratavad selle peale. Kohe rakedatakse kõik kümme kuulipildujat tööle ja see on punastele juba kontsert, mida nad kindlasti kaua välja ei kannata. Samal ajal hakkab meie laevadelt sadama küla peale tihedat pommirahet, — nüüd on kõik registrid lahti ja selle mõju saavad meie mehed kohe näha. Punaste kuulipildujad — nüüd on neid juba kaks või kolm — vaikivad

Väljapatarei nr. 1 positsioonil Kudrukülas, Narva rindel, veebruaris 1919. a.

ja küla vahvad kaitsjad liduvad küla taga asuva metsa poole. Nüüd on meie tee küllasse vaba. Esimene lahing on ausalt võidetud.

Küla, kuhu meie mehed sisse tunginud, pakub meie marutule tagajärjel väga armetut pilti. Suur osa maju on läbi lastud, mõned tikitud augulisteks nagu sõelapõhi, ja küla taga vedeleb punaväelaste laipu.

Küla puhastamine punastest on meie meestele aga ainult kõrvaliseks ülesandeks. Küla taga on mets, kuhu põgenesid punased, ja selles metsas peab asuma punaste vaatluspunkt, mis on tarvis teha maatasa. See vaatluspunkt häirib meie laevade liiklemist Peipsil ja mispärast end niisuguse tühja asja pärast, mida liiatigi võimalik kõrvaldada, lasta hüürida?

Meie mehed liiguvad nüüd metsa poole, hoides seda kogu aeg kuulipildujate tule all. Varsti jõutaksegi vaatepunktini, mis kujutab endast pukkjalgadele ülesseatud torni. See saetakse oma aluselt maha ja lükkatakse ümber. Seesuguseid „vaatlejaid“ pole meile tarvis!

Selleks aga on kulunud aega ja selle vaheaja sees on punased kutsunud välja oma soomusauto, mis läheneb meile suure podinaga ja kuulipilduja raginaga. „Selle võtame ära,“ on meeste otsus kohe kindel. „Mis siis, järv on madal, sellega sõidame otse laeva külje alla ja kui ta seal on, küllap ta siis ka juba üles vinname!“

Soomusauto lastakse tulla võrdlemisi lähedale, siis avatakse talle äkki maruline tuli. Meie kuulipildujad otse nõeluvad punaste auto soomustatud keret. Säärane marutuli on ka selle masina soomustatud rüüle lõpuks liig ja auto hakkab taganema. Paar meie meest jooksevad teele välja ja lõhuvad silla ära — nüüd ta enam meie kannule ei pääse. Aga ühes sellega purunevad

ka kõik meie meeste kavatsused autot vallutada ja „soomusena“ kaasa viia, milline kavatsus oli võetud muide siiski rohkem ainult naljanumbriks. Autot meie ikkagi kätte ei saa ja meie mehed liiguvad ahelikus naabriküla vahelt läbi, et tulla pikas kaares kaldale paatide juurde tagasi.

Töö on tehtud ja nüüd pole muud kui ärasõit. Aga kuhu sa sõidad, kui järv on hakanud vahepeal tugevasti lainetama ja ei võta enam paate vastu. Iga katse paate vette viia lüüakse tugevate murdlainete poolt kohe tagasi. Kuna terve rida katseid ebaõnnestub, hakkab seisukord kujunema juba kriitiliseks, seda enam, et punased on vahepeal tulnud juba metsast välja ja hoiavad kõik meie meeste ärasõidu katsed tiheda tule all. Nüüd hakkavad laevade kahurid uuesti paarkuma ja see sunnib punaseid taganema ning meie dessant saab viimaks suurte jõupingutuste ohvrina ka paadid vette. Sõudmine laevadeni on juba nalja asi.

Laevadel võetakse dessandimehi kui võitjaid vastu: õnnitletakse meeste suurt võitu ja imestatakse nende pääsemist, sest laeval oldi valmis uskuma, et dessandimeestest keegi eluga ei tule tagasi. Mis sa teed, kui järv enam paate vastu ei võta ja punased abivägesid saavad ning kukile tulevad. Seisukord oleks võinud kujuneda tõesti väga raskeks.

Nüüd aga on mehed kõik jälle laevadel ja sõit läheb uutele randadele — punaste uusi vaatluspunkte otsima.

Mõned head kilomeetrid üles Oudova poole sooritatakse teine dessant. Järv ei ole veel rahunenud ja paadid siin otse loobitakse randa. See ei vähenda aga meeste kärsitust, kellel on küire taga. Mõned mehed hüppavad juba paarsada meetrit enne randa paatidest välja ja sulistavad

põlvini ulatuvas oktoobrikülmas järvevees. Aga järv on salalik ja täis auke, üks meestest pidi seejuures isegi ärauppuma, — ta on langenud ühte säärasesse auku ja on nüüd kaelani vees. Kuidagi paterdab ta süiski august välja ja varsti on kõik mehed ühes kuulipildujatega kaldal.

Jälle on ees lage heinamaa, siis küla, kust meie mehi tervitatakse ägeda püssitulega. See sunnitakse aga kohe vaikima ja külas asuvad üksikud punaväelased jooksevad meie kuulipildujate töötama hakates varsti laiali. See küla on jälle meie meeste käes, kuid vaatluspunktini, mis asub eemal metsas, on veel oma tubli kilomeeter maad. See maa võidetakse lahinguteta ja varsti hakkavad saehambad ka selle vaathustorni aluseid purrema. Siin töötatakse juba absoluutselt julgelt ja enesekindlalt, nagu oleksid mehed oma kodus.

Üks meie meestest, „Lembitu“ „saunavanem“ Bachmann, on roninud üles vaatlustorni tippu, et saada ümbruskonna ja põgenevate punaste arvu kohta selgemat ülevaadet, kuid ta julge käitumine torni tipus muudab mehe metsas asuvaile punastele ideaalseks märklauaks. Punaste kuulid otse vihisevad ta pea ümber ja mees saab kolm pihitamist: püssilaadi, seljakoti ja sineli varukasse. Mees ise ronib aga alla kriimustamatult ja terve. Kas võib inimesel olla veel rohkem õnne, kui sel „saunamehel“. Tema jaoks polnud tõesti veel kuuli valatud!

Vahepeal on ilm hakanud juba muutuma pimedaks. Mehed ronivad kui salapärased varjud tagasi ranna poole. Aga mis see on — eemal teel nagu sõidaks keegi hobustega? Mehed tõmbuvad puude varju ja ennäe — seal tuleb trobikond punaseid ratsanikke. Kui neid rahulikult tulla lasta, on nad meil kõik peos, aga mehed on kärsitud ja ei malda oodata. Kuulipildujad pannakse rägise. Kuna videvik takistab õiget sihtimist, pääsevad punased terve nahaga pagema. Ainult paar hobust jätavad nad maha, kuid mine sa püüa kuulipilduja rägina peruksaetud hobuseid võõras metsas. Mehed on selle toiminguga küll agarasti ametis, sest nagu keegi naljamees tähendab, nüüd on ometi kord võimalus luua puljurääditud „mereratsaväge“, aga perruläinud

ruunad ei arvesta põrmugi selle võimalusega ja jooksevad kappjade plagiseses laiali.

Mets harveneb ja mehed jõuavad randa tagasi. Järv on nüüd pisut rahunenud ja paadid pääsevad võrdlemisi kergesti laevadeni, mis võtavad julge retke sooritanud mehed peale ja viivad nad kättejõudvas ööpimeduses Tartusse tagasi.

Need kaks dessanti lõppesid kõigiti õnnestumult: ei ühtki kaotust, ei ühtki haavatut, ei ühtki haigestumist isegi, kuigi mehed paterdasid külmas järvevees.

Tartus antakse meestele paar päeva puhkust, siis asutakse kolmandale ja viimasele retkele, et seekord ülejäänud punaste vaatluspunkte teha maatasa.

Jälle seesama teekond Emajõe mööda Peipsile, jälle dessant ja randumine punaste kaldal. Seekord tuleb aga juba kõva lahing, sest kaks esimest lüüasaamist olid teinud punased ettevaatlikuks. Seekord võeti meie mehi juba randumisel vastu ägeda kuulipilduja tulega. Kuid meie mehi, kes juba paljudes varemates dessantides karastatud, see palju ei kohutanud. 30 meest asusid kolmemehelistes gruppides kilomeetrilaiusesse ahelikku ja siis pandi kuulipildujad „laulma“. Sammsammult pressisid mehed endid visalt edasi kuni jõuti viimaste vaatlustornideni ja need hävitati.

Sellel pealetungil sai ka üks meie meestest haavata, kuigi oma süü läbi. Kuna meie ahelikul tuli liikuda mööda lagedat heinamaad, kuhu

1. Jalaväepolgu sapööridekomando Lätis, Koiva jõe äärsel liivakivi kalju juures, suvel 1919. a.

punased said hästi oma — õnneks küll halvasti-
tabavat tuld koondada, kukkus ühel meie mees-
test vaenlase pideva kuulirahe all viibides süda
viimaks saapasäärde ja ta jooksis läheduses asu-
va heinakuhjani, kuhu kaevas ennast sisse nagu
karu koopasse. Seda manöövrit olid punased aga
mürganud ja nüüd oli neil kerge asi koondada
oma tuld üksikule heinakuhjale. Nii sattus „ve-
rest väljalöödud“ mees vihma käest räästa alla.
Tulemuseks oli see, et punased lasid ta käsivarre
küünarpea kohalt läbi.

Lõhkunud viimased punaste vaatlustornid
maatasa ja löönud vaenlase ägedas tulevahetuses
põgenema, haaras meie mehi enneolematu hasart
ja oli juba neid, kes kippusid lööma punaseid
Pihkva-Oudova raudteeni välja. Nii kui nii oli
meie dessantsalk tunginud juba ligi 5 km maa
sisse ja siit edasi minna ei olnud enam kes teab
kui võimatu ülesanne. Süiski võttis meestes vii-
maks kaine mõistus maad ja otsustati pöörduda
tagasi, sest lõppude lõpuks oli antud ülesanne
hiilgavalt täidetud ja edasi tungida polnud enam
mõtet.

Tagasi tulli läbi külade korralikus rivis suu-
re lauluga. Küladest jooksid inimesed välja vaa-
tama, arvates meid oma meesteks, kuid kuuldes
võõrakeelset laulu ja nühes võõraid mundreid
jooksid kohe laiali. Meie mehed astusid aga kor-

ralikus marsitaktis edasi ja ei teinud elanike
kabuhirmust väljagi. See oli üks huvitavamaid
ja omapärasemaid marsilaule, mis kunagi vaen-
lase pinnal lauldud. „Läksin mina, läksin mina
läbi küla tänava“, tuli meestel kui ühest suust.
Lauldes said mehed niisuguse hoo sisse, et nad
unustasid täiesti, et nad viibivad vaenulikul
maal ja vaenuliku rahva seas. Üleolev enese-
tunne ja kindel usk oma võimetesse oli hajuta-
nud igasuguse kartustunde ja mehed tundsid en-
did nagu oma kodus. Oleks vaenlane olnud pisutki
taibukam, kes teab, kuidas süis too bravuurne
laulmine ja enesekindel võidumars oleks võinud
lõppeda. Lõppude lõpuks oli meid ainult käpu-
täis mehi ja punastel oleks olnud kerge asi meie
meeste tagasimineku teed ära lõigata. Aga seda
taipu ja julgust punastel polnud. Meie meeste
korralik rivi liikus võidulaulude kajades pikka-
misi ja kindlalt ranna poole ja maha jäid meie
kuuliankudest läbitikitud külad, surmahirmus
põgenema löödud punaväe osad ja oma alustelt
mahasaetud vaatlustornid, mis nüüdsest peale
enam ei häirinud meie laevade liikumist Peipsil.

Julge dessantüksus, olles sooritanud oma
ülesande hiilgavalt, sõitis aga Tartu kaudu Tal-
linna tagasi.

L. S.

Väike-Peeter.

Lugusid vaprast kalevlasist.

Peeter, Must-Pahv küll ristis ta, ta alati
rõõmsa tuju ja punaste lõkendavate põske-
de pärast. P u n a s e k s, üldiselt aga tunti
teda Peetrina. Kes ta tõeliselt oli või kust
tulnud, samuti ka tema õige nimi ei huvi-
tanud kedagi. Aastatelt 15—16-ne, kasvult
alla keskmise, paksudes vene sõduri vatee-
ritud pükstes, tugevasti rasvunud ja rebe-
nenud poolkasukas, papahha ühelt küljelt
sügavalt varjanud kõrva, „Maksimi“ lint
täispadrunitega üle õla ja nõõriga kinnita-
tud „dragunski“ seljas, ta pigemini veeres
kui käis. Just veeres, sest — alati oli tema
esimesena vabatahtlikult kohal, kui oli ku-
hugile luurele või muidu ohtlikumale ret-
kele minek. Ja taipu oli sel poisil, õigemini
küll lapsel, rohkem, kui kümnel kokku, nagu
tihtipeale iseloomustas teda Must-Pahv nal-
jatoonis. Ei olnud ohtu ega olukorda, kust
Peeter poleks osanud välja tulla terve na-
haga. Punastele oskas ta aga mängida suu-
repäraseid vingerpusse. Alati oli temal kiire
ja alati oli ta lõbus. — Selline oli too kal-
evlaste noor ja väike Peeter, kelle seiklu-

sist allpool paar lugu, mis kahjuks aga kõik
lõppesid kurvalt.

Üle lobjakase lumemaastiku ja lõrtsiste
teede oli kevade sirutamas taas loodusele
oma elustavat kätt. Aprilli vallatuid ilmu
tabas kalevlasi seekord Mõnistes: 22. april-
lil too mõisa vallutati teistkordselt ja kalev-
lased asusid kaitsepositsioonile. Too täht-
tis koht Võrumaa lõunapiiril oli vaenlasele
pinnaks silmis. Kuidagi ei saanud ta siin
enam edasi, ikka oli Mõniste teel ees.

Pärast mõisa taasvallutamist kaitseid
kalevlased siin nüüd rinnet vaenlase äge-
date pealetungide vastu. Ei istunud mitte
ainult mõisa kivimüüride taga, vaid vähe-
haaval käidi ka vaenlast äritamas ja neile
külakosti pakkumas.

Ühel päeval 18-mehelisele kalevlaste
rühmale, kelle hulgas ei puudunud muidugi
ka Väike-Peeter, päälük Karl Kama'l'a ja
veltveebel ohv.-aset. Leo Veeber'i juhtimi-
sel, oli antud käsk asuda positsioonile Mõ-
niste-Hopa tee ääres asuvas Kirbu (Hüti) ta-
lus, lätlaste valvetõkke kõvendamiseks.

Meie mehed, jõudnud, nagu ettenähtud, talu ja tutvunud olukorraga, asusid kehakinnitama. Võis olla julge, sest l. Läti Volmari polgu ohvitser, kes siin oli ees oma meestega, tõendas, et tal on välja pandud ümberringi ja teel umbes versta kaugusel kindlad vahipostid. Kuid, kes võis siis hinges teada, et seda juttu ei võinud uskuda ja et see varsti andis saatuslikult ja kibedalt end tunda! Sest vaevalt saanud meie mehed asuda tallu ja kiskuda seljakotid lahti, kui olid pimeduse kätte all sissepiiratud punastest. Osa kalevlasi põgenes välja läbi rehetoa akna, osa aga, enamaltjaolt äsja liinile saabunuid, langes punaste kätte vangiks. Põgenejaist said kolm meest surma ja mitmed haavata.

Vangi langes ka Väike-Peeter. Kiiresti, öieti hinnates olukorda, tõmbas ta omal seljal sõdurivammused, viskas need ühes relva ja laskemoonaga ahju taha, ise aga pugenes rahulikult peremehe sängi. Hoiatas siis peremeest, et kui see tema peaks andma punastele välja, siis tulevad ta sõbrad Mõnistest ja teevad kogu talu ühes kõigi hingelistegega maatasa. Ka juudist-kalevlane Hirsh-Nassalevitsch ei reetnud Peetrit, kes juba norskas, ise sealjuures piiludes vargisi teki alt välja, läbi suitsuse ja umbse õhu. Õnnetud kaaslased olid juba järgmisel hetkel ümbritsetud punaväelastist. Viimased ei võinud muidugi uneski aimata, et sängis magamist teesklev noorur on üks vastase sangareid.

Paari päeva pärast ilmus Väike-Peeter tagasi oma meeste juure — täie tervise juures ja kogu oma varustusega. Tema käest ei kuulnud midagi ta tegudest ja pääsmisest peale muhelemise ja andmete punaste

arvu ja relvastuse kohta. Alles siis, kui meie surve punased olid sunnitud lahkuma tähendatud talust, kuulsime talu pererahvalt Peetri tegudest.

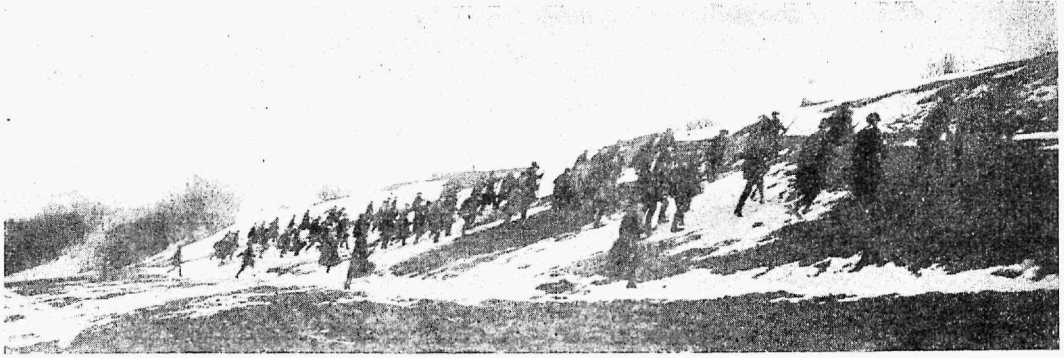
*

27. aprillil ründasid punased kalevlasi Mõnistes ootamatult kolmest küljest, muu seas ka Varstu küla poole viiva tee äärses metsast. Must-Pahv asus tookord oma „Madseniga“ Mõnistes varjul kõrtsi rehealuses. Et meie ja punaste vahel lookles piki kõrgem seljandik, siis ei saanud tuli olla kuigi tabav. Kõrtsi otsas ja rehealuses asuvad kalevlased olid rahutud; halb positsioon närveeris ikka enam ja enam, sest punased tikkusid üha lähemale. Sedamaid ronis Must-Pahv oma automaadiga rehealuse partele, kus mingi vana ukselogu seadis endale külje alla. Nüüd tema vaateväli ja tulesektor oli läbi luugiaugu otse suurepärane. Algas äge kahevõitlus. Niipea kui eeloleva metsa servalt välkus tuluke, võttis Pahv laskja ka kohe „kirbule“. Mõne valangu järele vaikis vastane. Nüüd algas aga punaste paremalt tiivalt võsas olev masin oma laulu, ja siis sadas otse kui vihma läbi pilpakatuse. Kord paisus ragin õige tugevaks, justkui oleks keegi lasknud käima kivipurustamismasina. Tuld ja suitsu oli rehealune täis. Must-Pahv oli üleval lae all õõtsuval pinnal, nagu paadiga tormisel merel. Vaenlase tuli oli küll intensiivne, kuid kuulid lendasid õnneks teatud nurga all ülesse ning tuli oli seetõttu vähem ohtlik, kui kuulipilduja ragistas otse vastuolevas metsas. Ent vaenlase külg tuli oli aga ära lõiganud juurepääsutee kõrtsile. Varsti teatati Pahvile, et laske-

moon olevat lõppemas, tullewat seepärast olla kokkuhoidlikum! Janus vaevlevat inimest saab ehk veel kuidagi vaigistada tilga vee-gagi, aga lahingu ajal rünnakul oleva vaenlase marutule all rääkida laske-moona kokkuhoiust — see teeb hulluks... Sellist juttu kuuldes Must-Pahv asetas parajasti viimse linditäie oma kuumakskõetud tädistajale. Äkki kuulis ta oma all mingit müdinat ja kuulide sadu. Rehealuse väravast veeres nagu midagi sisse! Jah — midagi kerataolist... See ei olnud väsinud silmade viirastus...

Kalevlased positsioonil Lõunarindel Petškis 1919. a. sügisel.

Kalevlased enne rindele minekut Tallinnas Lasnamäel sõjaväelistel õppustel 1918. a. lõpul.

Ei, silm eraldas selgesti mingi kogu: üle öla ripnes tal nagu midagi lohisevat, mille näiliselt raskem ots lohises mööda maad järele. Nüüd selgus Must-Pahvile ja kõigile, et Väike-Peeter oli jällegi, saamata kellegilt käsku, kuid õieti hinnates olukorda, roomanud läbi ägeda tulejoone ja toonud mõisa keldris asetsevast tagavarast padruneid. Nõnda käis Väike-Peeter tol ööl veel üle kümne korra toda ohtlikku teed, ilma käsu ja sunduseta. Keskööül kord ühelt selliselt retkelt tulles, jutustas ta, et vooi mehed ei ole enam kuidagi tahtnud anda padruneid, — olevat otsas! Siis tuhninud ta ise ringi ja leidnud. Ning toonud siis vägisi. Kui Must-Pahv talt küsis, miks ta nii väga hoolitseb selle automaadi eest, siis vastas ta surmtõsisel näol lakooniliselt: „Kui see püss jääks ilma padruniteta, siis punased tormaks seal võsa kaudu otsekohe mõisasse...“

Järgmisel päeval, lahingu lõppedes, kui Must-Pahv koos päälikutega vaatlesid lahinguvälja ja hindasid olukorda, tuldi üksmeelselt otsusele: Jah, Väiksel-Peetril, pargana pihta, oli siiski õigus!...

Saatust ei olnud väiksele sangarile armuline. Üpris vähe päevi oli antud tal sõidada ja viibida elurõõmsa kaasvõitlejana teiste keskel. Sama päeva õhtupoolikul, kui punased uuesti üritasid järjekordset rünnakut mõisale, sai Väike-Peeter ahelikus raskesti haavata mürsust. Loojeneva päikese kiirtekullas kanti ta nõder, värisev keha varjule. Ja kui õhtu vaikuses vaibusid ta valuoiged, teadsime meie mahajääjad, et Väike-Peeter on lahkunud...

*

Vahva Väike-Peeter — August Ehrenberg — pärit Järvamaalt, puhkab igavest und kalevalaste ühiskalmistul — Rähumäel.

Krasnaja-Gorka operatsioon 1919. a. sügisel.

Kapten J. Saidlo.

(Vaata „Vab. Tähistel“ nr. 10 ja nr. 11.)

TAANDUMINE KRASNAJA-GORKA ALT.

(Vaata skeemi lk. 451.)

2. nov. õhtul kella 1800 paiku sai 4. polgu ülem kolmelt Djalitsõ külla tulnud Talabski Polgu ohvitserilt teada, et kindr.-m. Permikini grupp taandub sama päeva õhtul Vitino, Djalitsõ joonele. Kontrollinud I pataljoni ülema kaudu esijärgus asuvate osade juures seda teadet, tegi ka polk. Seiman korraldusi polgu esijärgu osade tõmbumiseks Iljino, Vilpovitsõ, Lapinskaja joonele. Oma ettekandes aseadm. Pitkale polk. Seiman kirjutas: „Ikka selgemini jõuan otsusele, et kavatsetavast meie operatsioonist sarnaste asjaolude juures midagi välja ei tule ja, vähemalt minu arvates, on polgu siia paigale jäämine üleliigne ning polgu

sõdurite vahetõrja ja tundeid Põhja-Lääne armee vastu arvele võttes, sugugi mitte soovitatav. Jään Teie korraldust ootama.“

Samal ajal, kui rinde tagasitõmbumine oli juba alanud, tehti selle kohta ka otsus Narva koosolekul, millest Inglise sõjaväelise missiooni juhataja kindral R. Haking'i eesistumisel võtsid osa meie Ülemjuhataja kindr.-m. Laidoner, aseadm. Pitka ja kindr. Judenitš. Adm. Cowanil ei olnud operatsioonide pärast võimalik koosolekule tulla, olgugi, et ta oli kutsutud.

Aseadm. Pitka kirjeldab oma mälestustes seda koosolekut järgmiselt:

— „Koosoleku avas ja juhatas kindral Haking. Tema pani otsekohe küsimise kindr. Judenitšile ette: „Kas Teie jatkate oma operatsiooni?“ Judenitš vastas: „Ei, mina lõpetan selle operatsiooni.“

Kindral Haking küsis: „Mispärast?“ Judenitš vastas: „Sellepärast, et Teie meid ei toeta mere poolt ja ei ole mitte suutnud Kroonlinna ära võtta.“ Selle peale vastas kindr. Haking: „Olen väga imestanud Teie ütelsest. Kui mina nõudsin, et Teie adm. Pitka paremat tiiba Krasnaja-Gorka all toetaks, siis vastasite Teie, et Krasnaja-Gorka ja Kroonlinna võtmisel ei ole mingisugust tähtsust, sest kui Peterburg Teie kätte langeb, siis langevad juba Kroonlinn ja Krasnaja-Gorka automaatselt Teie kätte ja nüüd ütlete Teie, et sellepärast operatsiooni lõpetate, et Krasnaja-Gorkat ei ole saadud ära võtta.“ Selle peale Judenitš otsekohe ei vastanud, vaid urises habemesse, et liitlased teda küllalt ei ole toetanud ega tarviliselt raskeid suurtükke andnud. Mere poolt ei olevat nad põrmugi toetust saanud, sest tema ei lugevat neid kergeid laevu mingisuguseks abiks. Judenitši nurin oli nii alatu, et ma sunnitud olin temale vastu vaidlema ja inglaste merejõudude teenete hindamist nõudma.

Koosolek lõppes otsusega, et ka meil tuleb oma operatsiooni Krasnaja-Gorka all lõpetada.“

Sündmused arenesid oma rada ja tehtud otsused pidid rohkem fikseerima tõsiasju, kui painutama asjade käiku oma tahte järele.

Eelmisel päeval pidi meie vägede Ülemjuhataja laiali saatma kirja Loode-Vene valitsusele, kindr. Judenitšile ja Prantsuse sõjaväelise missiooni juhatajale polk. Hurstellile, milles teatas, et Pariisist saadud andmetel vene esindajad levitavad seal teateid, nagu ei aitaks Eesti armee Loodearmee Petrogradi operatsioonil, vaid takistab seda. Arme juhatajal on aga teada meie abi ja ta ei saakski ilma selleta oma operatsiooni jätkata. Kui niisugune informatsiooni andmine edasi kestab, ei ole Ülemjuhatajal võimalik edaspidi enam Loodearmeed abistada.

Narva 2. nov. koosolek lahendas seega palju raskeid küsimusi ja tõstis terve rea veel raskemaid päevakorrale. Uued mured väljenduvad selgesti Ülemjuhataja direktiivis 2. ja 3. Diviisile, mis antud 3. 11. 19. kell 22.25. See sisaldab teateid Loodearmee taandumise põhjuste kohta ja käsib armee seisukorra kergendamiseks võtta ette 2. Diviisil Pihkva ja 3. Diviisil Ostrov, Põtalovo operatsiooni. Muuseas on üteldud: „Meie ei või tervet Loodearmeed ja kümneid tuhandeid sõjapõgeneid jällegi talveks oma kaela lasta.“

Ühe vaenlase asemel oli meil nüüd kaks. Juurde oli tulnud läände valguv lagunev Loodearmee, kes ainult oma passiivse olemasoluga võis meile saada isegi ohtlikumaks kui aktiivsed N.-Vene relvastatud väed.

Järgmisel päeval peale Narva koosolekut, s. o. 3. nov. informeeris aseadm. Pitka polk Seimanit Ülemjuhataja otsusest Krasnaja-Gorka operatsiooni lõpetamise kohta. Ühtlasi teatas, et rinde ülemaks määratakse 1. Diviisi ülem kindr.-m. Tõnisson, kes palunud polk. Seimanile edasi anda, et viimane jääb kohapeal operatsioonist osavõtnud vägede ülemaks ja on täiesti vaba taandumise läbiviimisel positsioonide valikus, mida diviisiülem Narvast kauge maa tagant teha ei saa. Meie laevastikust jäävad operatsiooni toetuseks 1. Diviisi ülema käsutusse kuni jääolud seda lubavad, suurtükilaevad „Lembit“ ja „Meeme“; transpordid: „Baltonia“, „Laine“, „Kotka“, „Ostsee“, praamid: nr.nr. 128 ja 21 ja püksiidrid — „Reval“ ja „Vulf“, kes kõik aluvad „Lembitu“ komanderile. Kuperjanovi Part. ja Scoutspat. jäävad esialgu rindele, samuti Ingeri Polk, kuna kõik teised väeosad kohe maalt ära viiakse. Aseadm. Pitka ise lahku 5. nov. hom-

mikul ühes polk. Partsiiga ja osa laevastikuga. Esialgselt aseadm. Pitka küskis polk. Seimanil tagasi tõmbuda Slepina, Lopuhhinka, Zakornova juonele. Transpordi asjus teatas aseadm. Pitka, et Tallinnast saadetavate veoautode peale ei maksa loota, sest need on vanad ja lagunevad juba enne Kaporjesse jõudmist, seepärast tuleks kõik vedud rajada laevadele, Peiplasse asutada ladud ja sealt vedusid korraldada hobustel. Ladude korraldamisega peaks aga ruttama, sest laevasõit lõpeb varsti. Ingerit oleks soovitatav võimalikult rohkem oma käes hoida, see võimaldaks Ingeri Polgu täiendamist, mis oleks rinde kaitsmisel suureks abiks.

Eritelegrammiga andis aseadm. Pitka polk. Seimanile samal päeval edasi järgmise direktiivi, mis saigi järgneva taandumise äldiseks aluseks:

„Teil on vabadus taganeda Zakornova, Lopuhhinka, Slepina liinile ühenduses pahema tiivaga. Järgmine kindel positsioon Kaporje liinil.“

4. nov. algas terve rinne taandumist. Voorid ja elkaitsed osad alustasid tagasilükumist juba ööl vastu 4. nov.

4. polgu II pat. osad ühes kuperjanovlastega katsid oma taandumist joonel Meduši, Lopuhhinka, Vjarepol. Viimases punktis asusid soomusrongide ratsanikud. Kuperjanovi partisanide leitn. Soodla grupp taandus Ust-Ruditsõst üle Zakornova, Gotobuži, Kernovasse. 4. polgu I ja III pataljon jõudsid juba sama päeva õhtuks Kaporje, Fralevitsõ, Gostilovo rajooni.

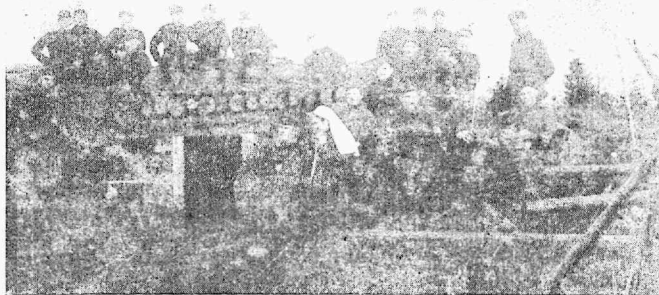
Mereäärne grupp taandus 4. nov. Voronka jõe juonele, nimelt, Kuperj. Partis. ja Scoutspataljon, kuna Mere-dessantkomando ja Soomusrong nr. 3 dessant Kalištse sadamas laevadele asusid ja esimene Tallinna ning teine Narva transporteeriti.

5. nov. õhtuks oli terve 4. polk tõmbunud Voronkina, Kaporje, Kastivskoje üldjuonele ja Ingeri Polk asus Lužki, Kaporki, Kernova juonele, kust vahetas ära Kuperjanovi Partis. ja Scoutspataljoni, kes järgmisel päeval rindelt lahkusid.

5. nov. andis Ülemjuhataja kõik „Krasnaja-Gorka piirkonnas ja Ingerimaal tegutsevad Eesti ja Ingeri väed.“ 1. Diviisi ülema käsutada ja operatiivselt ka laevad Kaporje ja Luuga lahes. Ühtlasi kästakse tulevikus töötada ühenduses ja kontaktis Loodearmeeaga. Kõigest sellest informeeris Ülemjuhataja ka kindr. Judenitšit ja palus teda sõjalise

Krivasoo (Kriuşa) silla juurde Saksa okupatsiooni vägede poolt ehitatud blindaaž, mida Vabadussõjas võisid kasutada meie väeosad.

3. Jal-polgu sõdureid Narva rinde kaitsekindlustusel
1920. a. kevadel.

koostöö asjus pöörata kindr.-major Tõnissoni poole.

Ülemjuhataja soovitas 1. Diviisi ülemal suurendada Ingeri Polgu koosseisu ja teatas, et polgule formeeritakse ka patari. Kuperjanovi Partis. ja Scoutspataljon saata võimalikult pea Lõunarindele: voor ja suurtükivägi raudteel, aga mehed laevaga Tallinna kaudu.

Aseadm. Pitka sõitis miiniristl. „Vambolal“ ühes osa laevastikuga juba 5. nov. kell 5.40 Peipias välja Tallinna. Mahajäänud osa laevastikust jäi polk. Seimani käsutusse. Arvatavasti tonnaaži puudusel ei saadud täita Ülemjuhataja korraldust Kuperj. Partis. ja Scoutspatalj. meeskonda saata laevadel Tallinna kaudu Lõunarindele, vaid pataljonid läksid rännakkorras Narva, kust raudteel lõunasse sõitsid.

Korraldused, mis Ülemjuhataja tegi telegrammidega 5. nov. olid tema poolt operatiivalal antud arvatavasti suusõnal juba 2. nov. pärast eelpool kirjeldatud Narva koosolekut. Sest aseadm. Pitka ja kindralmajor Tõnisson, esimene 3. nov. ja teine 4. nov. olid juba polk. Seimani andnud rea käse kooskõlas hiljem järgnenud Ülemjuhataja direktiividega telegrammides.

Polk. Seiman, kasutades temale antud vabadust taandumise läbiviimiseks ja arvestades väeosa meeleolu, maastikku, jõudude suurust ning raskeid, otse võimatuid transpordiolusid, otsustaski kiskuda ennast vaenlasest lahti ja tõmbuda võimalikult kiiresti Vlassova, Novosselki, Gostilovo, Lužki, Kernova joonele, mida Ülemjuhataja oli soovitanud võimaluse korral kaitsta.

Nagu tavaliselt juhtide vahetuse korral ja ka kahe naabruses tegutseva suurema väeüksuse tiibade tegevuse kokkukõlastamise juures, ilmnisid ka siin mõned arusaamatused. Need on mõistetavad eriti veel seetõttu, et osavõtjail oli teostamisel raskeim lahinguvorm — taandumine ja kõrvuti tegutsevate vägede inimmass ei suhtunud teineteisesse sugugi sõbralikult.

Juba taandumise algul, 2. nov., sai polk. Seiman Loodearmee taandumise kavatsusest teada vaid kaudsel teel naabruses asuvate väeosa kaudu ja kokkukõlastas vastavalt sellele oma tegevuse. Ametliku teate oli kindr.-m. Permikin 4. polgu ülemale kirjutanud 2. nov. kell 17.10, milles teatas, et algab taandumine samal õhtul kell 20. Selle teate sai 4. polgu I pataljoni ülem kätte Djalitsõ külas 3. nov. kell 12.30 kahelt ratsanikult, kellele teade olevat nende oma seletuse järele antud edasitoimetamiseks alles samal päeval.

4. nov. tekkis taandumises ebakõla (vaata skeemi lk. 451). Meie väed taandusid Iljino, Novaja, Gostilitsõ joonelt hommikul ja asusid Meduši, Lopuhhinka joonele, Loodearmee osad aga püsisid Djalitsõ, Sokuli rajoonis (s. o. Iljino kõrgusel) sama päeva õhtuni ja asusid Kaskovo, Slepina, Gorki joonele (Meduši, Lopuhhinka kõrgusel) 5. nov. kella 5, s. o. umbes samaks ajaks, mil meie väed lahkusid Lopuhhinka juurest, et asuda Kaporje, Kernova joonele. Oli kujunenud nii, et polk. Seimani grupp taandus ühe päevateekonna 15—20 Loodearmee ees, olgugi et polk. Seimani oma 4. nov. tagasitulekust Loodearmeele teatas ja viimane oma taganemise ka teatud määral kohandab polk. Seimani grupi liikumisega. See Loodearmee pikemalt paigal püsimine on seletatav sellega, et N.-Vene väed ei surunud peale ja taanduval Loodearmeel oli tähtis iga jalatäit maad enese käes hoida. See oli armeele ju olemasolu küsimuseks.

Ilmnenu ebakõla katsus 1. Diviisi ülem kohe parandada, kui sai 5. nov. kell 7.15 teada polk. Seimani kavatsusest taanduda Vlassova, Kernova joonele. Kell 9.50 saadeti polk. Seimanile käsk jääda vanale kohale. Kuid see oli juba hilja, tema väeosa olid viimased juba teel Vlassova, Kernova joonele.

Eriti rahutud olid nii sügava tagasitõmbumise pärast Loodearmee juhatus ja Inglise sõjaväeline missioon Narvas.

Kindralmajor Tõnisson saatis oma abi polk. O. Heinze Kaporjesse kohapeal olukorda selgitama ja lahendama. Kohale jõudes selgus polk. Heinzele, et et meeskonna meeleolu oli säärane, mis viis avaliku tõrkumiseni, kui anti käsk endistele seisukohtadele tagasi minna. Polgu ülema ja nooremate juhtide selgituste abil saadi nii kaugele, et mehed olid valmis minema Martõnova peale. Vaheajal olid aga punased jõudnud Globitsõsse, kus algaski lahing.

5. nov. õhtul teatas polk. Seiman 1. Diviisi ülemale, et tema ei loe võimalikuks oma nelja pataljoni kaitsta 40 km pikkust rinnet Slepina, Lopuhhinka, Kernova joonel ja on aseadm. Pitka nõusolekul juba tõmbunud Kaporje, Kernova joonele. Hiljem lubas siiski 6. nov. võtta oma kätte ka Martõnova küla. Oma asumisest viimastele seisukohtadele ja kavatsusest Martõnova suhtes teatas ta 5. nov. kell 22 ka Loodearmee 2. Div. ülemale.

6. nov. hommikul katsusid Loodearmee osad Medušist otsida sidet 4. polguga Lopuhhinkasse ja Martõnavasse, kuid asjata, sest ülalmainitud põhjustel 4. polgu osi seal ei olnud.

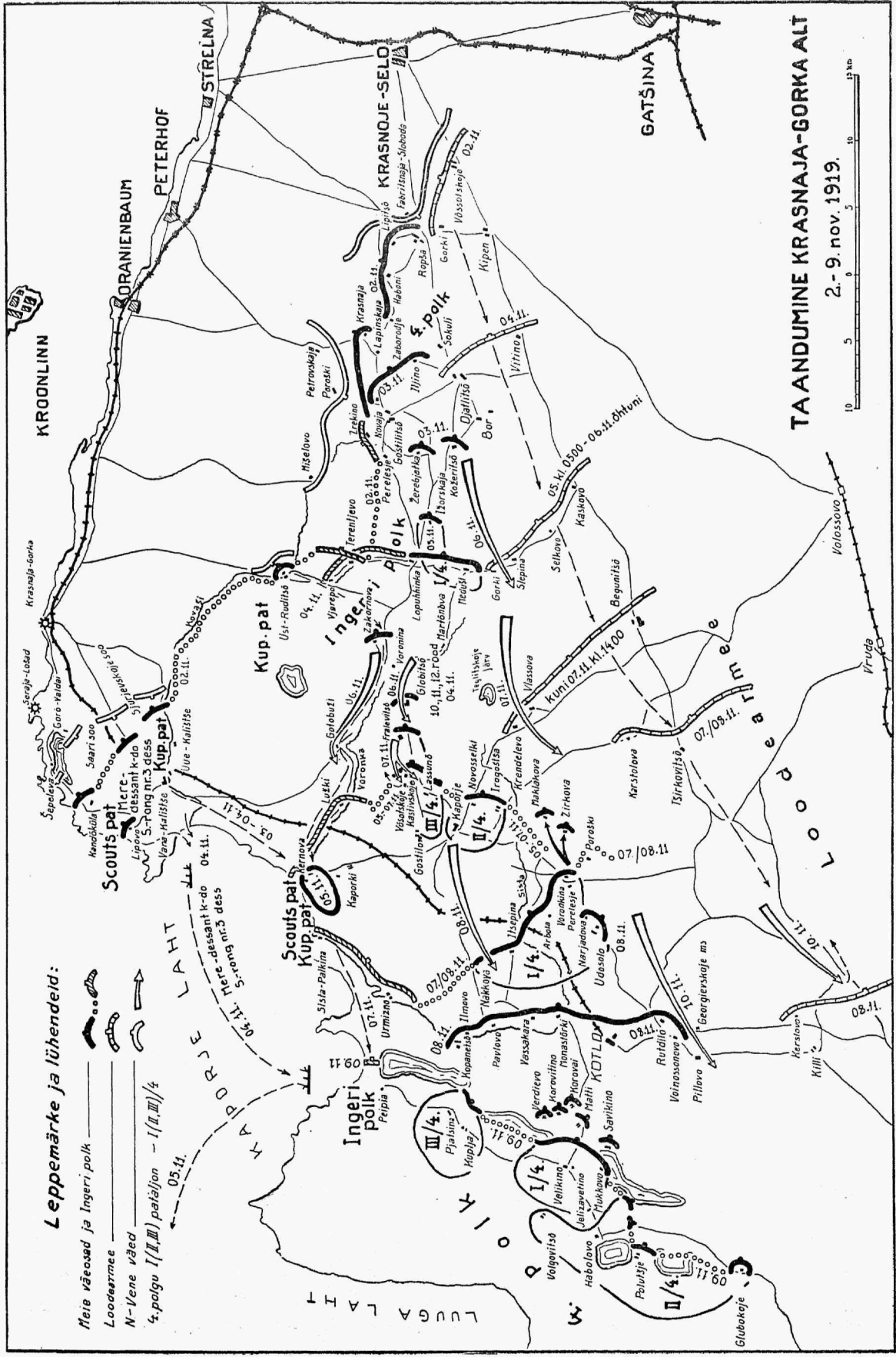
6. nov. hommikul oli meie 1. Diviisi ülemale juba selge, et Loodearmeel tuleb veelgi taanduda ja on teadmata, kas ta peatuma võib jääda, sel juhul kui ei suudeta tõkestada punaste edasitungi Luuda suunast põhja ja loodesse. Loodearmee juhatus keskpäeval kõhkleb, kas tõmmata oma vasakut tiiba tagasi või jätta endisele seisukohale, kuid 7. nov. hommikuks oli otsus langenud — tõmbuda juba Vruda juurde. Seda põhjustasid kiiresti arenevad sündmused armee paremal tiival kui ka N.-Vene 6. Diviisi tugev surve vasakul tiival juba 6. nov. Šelkovo, Slepina peale.

Samal päeval suruti ka 4. polgu osad Fralevitsõ, Globitsõ ja Gotobuži külast välja.

7. nov. kell 1.05 teatas polk. Seiman 1. Diviisi ülemale, et seisukord on väga tõsine, mille põhjustel teab polk. Heinze. Selgesti oli siin mõtel-

Leppemärke ja lühendid:

- Misla väeosad ja Ingeri poik —————
- Loodusmäe —————
- N-vene väed —————
- 4. polgu I(II,III) pataljon — I(II,III)/4

TAANDUMINE KRASNAJA-GORKA ALT

2.-9. nov. 1919.

dud meeskonna meeleolule, mis ei võimaldanud edukat võitlust.

Hommikul kella 5 paiku löid punased meie 4. polgu osad Kastivskoje, külast ja Võssotskoje mõisast välja. Viimased kaks punkti läks korda tagasi võtta ja pealetung Lassunõ külaile löödi tagasi, ka Gostilovo jäi meie kätte.

Kella 15 paiku sai 7. rood Novosselki külas teada sinna tulnud Loodearmee sõdurite käest, et Talabski Polk oli Vlassova ja Krendjevo mõisast punaste poolt laiali paisatud. Punased liikunud Maklakova, Žirkova peale. Polguülema korraldusel võttis 4. rood need külad oma kätte, et kindlustada polgu paremat tiiba. Kella 14 peale ei olnud 4. polgul enam sidet Loodearmeeaga.

Pärast Loodearmeele antud käsku taanduda Killi, Veimarni joonele oli meie 1. Diviisi ülemale 7. nov. hommikul selge, et ka polk. Seimani grupp ei suuda Kaporjet ja Kotlõt oma käes hoida. Eriti tegi selle võimatuks 4. polgu meeste meeleolu, mil-

meile teatamata oma seisukohtadelt meie parema tiiva naabrusest, mis vaenlasele võimaluse andis meie paremat tiiba ümber haarata. Taanduma sunnitud parema tiiva seisukohad võttis appitunud 4. polk. küll jälle tagasi, aga tema ei suutnud ka antud esialgset ülesannet täita, sest Loodearmee taandumise tõttu oli vastasel võimalus koondata 4. polgu vastu väga tugevad jõud, nii et ta suutis vaevalt survel vastu panna.

Operatsiooni oleks pidanud varem algama, kui vaenlane oli veel Ingeri järvede joonel ja siis teda tagalasse tungides segi lööma, tema õlgadel kindlustatud positsioonist läbi tungima ja kindlused vallutama.

Hiljaks jäänud operatsiooni algus, puudulik suurükitule toetus ja Loodearmee vasaku tiiva „äraandlik“ taandumine olid põhjusteks, et kindlused ja laevastik jäid kättesaamatuks.

Samas aruandes on toodud kaotuste ja sõjasaa- gi kohta alljärgnevad andmed.

Väeosa	Lang.	Haav	Põrut	Vangil.	Tead kad	Kokku	Märkmeid.
4. Jalaväe Polk	7	80	5	—	11	103	Sügiseste halbade muut- likkude ilmade tõttu oli ka haigete arv väga suur. Nende arvu täpsemalt ei saa aga kindlaks teha.
Ingeri Polk	9	92	3	63	42	209	
Kuperjanovi Part. Pat.	15	38	—	—	—	53	
Soomusr nr. 3. dess.	6	6	2	—	—	14	
Scoutsipataljon	3	45	5	—	—	53	
Mere dessantk-do	1	2	—	—	1	4	
Kokku	41	263	15	63	54	436	

lest oli ülemal juttu. Järvede joont arvas polk. Seimani vast saavat kaitsta.

Informeerinud kirjeldatud olukorrast Ülemjuhatajat, sai 1. Diviisi ülem direktiivi, mille kohaselt temale jäi vägede juhtimise alal täielik tegevusvabadus. Ülemjuhataja soovitas Kotlõ oma käes hoida, et Jamburg ei langeks, kuid siiski käskis toimetada nii nagu see meie vägedele kõige kasulikum.

Õösel vastu 8. nov. taandusid 4. ja Ingeri Polk vaenlase tugeval survele Poroški, Perelesje, Arbola, Itsepina, Nakkova, Urmizno, Sista-Palkina joonele. Päeval kella 14 ajal löödi meie osad Nakkovast välja ja õösel asus 4. polgu parem tiib Voinossosnovo, Rutdilo, Kotlõ Monastõrki, Vassakara joonele. Loodearmee vasaku tiivaga Kerstovos oli loodud side.

9. nov. hommikul taandusid 4. ja Ingeri Polk oma endistele seisukohtadele Ingeri järvede joonele. Seega oli lõppenud see vaevarikas operatsioon sügavale Ingerimaale.

KOKKUVÕTTEID.

Aseadm. Pitka oma aruandes Ülemjuhatajale 8. nov. 19. avaldas operatsiooni kohta üldjoontes järgmisi arvamisi.

— Nii maa- kui merevägi võitles selles operatsioonis väga vahvalt.

— Mere ääres ei annud võitlused lõpulikke tagajärgi seepärast, et vastase seisukohad olid tugevasti kindlustatud, kindlustused kaitstud võimsa suurükitulega ja meelsuselt kindla meeskonnaga. Meie ja Inglise laevastiku tuli oli siiski nõrk nii kindluste purustamiseks kui ka võitluseks kindluste suurükikidega. Ka hiljem kohale jõudnud Inglise monitoril, kes oleks selleks olnud võimeline, ei olnud tarvilisel määral laskemoona kaasas.

— Paremal tiival ei läinud korda täita oma ülesannet, tungida Oranienbaumini ja katkestada vaenlase ühendust Petrogradi ja Kroonlinna, sest Loodearmee taandus äkitselt ilma võitluseta ja

Vastase kaotused olid ka suured; surnutena umbes 1000 meest, nendest 450 paremat meremeest; vangi langes 675 meest, nende seas 2 rooduülemat.

Sõjasaagina langes meie kätte 1 vesilennuk, 8—3" head suurükiki, 9 kuulip., mitusada püssi, suurükikide osi, 2 ristlajate kaugusemõõtjat, 1 väliköök, vankreid, regesid, ratsa- ja veohobuseid, hulk suurükiki, kuulipilduja ja püssi laskemoona ja mitmesugust muud varustust mitme miljoni tolle- aegse marga väärtuses.

Vastasel hävinesid selles sõjakäigus 3 Noviku-tüübilist miiniristlejat, üks 4 suurükiline 6" kaugelaste rannapatarei ja 1 aerostaat.

Ka arvab aseadm. Pitka, et olevat hävitatud Krasnaja-Gorka 12" ja Seraja-Lošadi patarei.

Aruande lõpul hindas aseadm. Pitka kõrgelt polk. Partsi abi operatsiooni juhtimisel ja palus Ülemjuhatajat avaldada tänu adm. Cowani staabi-ülemale ja paljudele Inglise laevastiku ohvitseridele, kes olid tegevad kindluste pommitamisel.

Ülemjuhataja oma resolutsioonis selle aruande kohta ütles, et operatsioon ei õnnestunud täielikult, kuid meie mehed tegid kõik, mis võisid ja ebaõnnestumine ei ole mehe süü. Osa ülesandest on siiski täidetud, mõned enamlaste paremad laevad on põhjas. Ülemjuhataja tänas kõiki operatsioonist osavõtnud väeosi ja juhtidest aseadm. Pitkat, polk. Partsi ja eriti veel 4. polku ja polk. Seimani selle eest, et ta õigel ajal jõudis sinna kus tarvis oli. Ka kästi nii meie kui Inglise ohvitseri ettepanna Vabadusristidele. Adm. Cowanile saatis Ülemjuhataja tänukirja.

Ülemjuhataja staabiülem Vabadussõjas kindr.-m. J. Soots oma töös „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ lk. 34, hindab Krasnaja-Gorka operatsiooni järgmiselt:

„Krasnaja-Gorka operatsioon andis osa sellest, mis taheti, ja nimelt niipalju kui vene Loodearmee tiiva kaitsmisse puutus, kusjuures vene enamlaste Kroonlinna laevastik, meie ja inglise laevastikule kallale tahtis tungida, miinivälja sattus ja 3 noovikutüübilist miiniristlejat kaotas.

Meie ei saanud aga Krasnaja-Gorkat kätte, eriti sellepärast, et see ülesanne operatsiooni juhile ainult tingimisi oli antud, nimelt selleks juhaks, kui vene Loodearmee tõesti Petrogradi vallutab, mis aga ei sündinud. Teisest küljest oli operatsiooni edu rajatud ootamatusele ja kiirusele, mida aga operatsiooni täitmisel ei saanud läbi viia, sest ingeri-operatsiooni järel olid enamlased selle rajooni tugevasti kindlustanud ja Krasnaja-Gorkasse pannud ustava garnisoni“.

Kõigil, ka kõige lihtsamal sündmusil on lõpmata palju põhjusi, nii et ükski inimlik analüüs ei jõua neid kõiki avastada ega arvestada. Summeerides allpool toleaegete osavõtjate arvamusi nii komplitseeritud olukorra kohta nagu seda on terve kuupikkune sõjakäik, ei või nõudagi, et sellesse loetellu satuks kõik olulisem asja kohta. Nii saame kokku ainult kasina rea arvamusi, mis võiksid sõjakäiguga tutvujail aidata süveneda sündmuste põhjuste selgitamisse.

Nüüd pikema ajavahemiku järele ilmnevad eemalseisjale mõnedki asjaolud, millele varem ei ole pööratud küllalt tähelepanu.

1. Operatsiooni algust loeb aseadm. Pitka ja ka polk. Soots hiilenuks, mille tõttu ei saavutatud ootamatust ega segadust vastase tagalas, mis oleks võimaldanud vastase kukil tungida kindlustusse. Ülemjuhataja aga ei tahtnud nähtavasti alustada operatsiooni enne, kui oli selgunud, et Loodearmee tõesti pealtungile asus. On selge, et vastasel korral ei oleks ka Ülemjuhataja alustanud Krasnaja-Gorka operatsiooni. Loodearmee paljaid lubadusi tol ajal meie aga usaldada ei võinud.

Tartu ja Tartumaa Eesti Kaitse Liidu ja Kuperjanovi partisanide formeerimise algpäevadelt.

Res. kol.-leitnant J. Unt VR I/2 ja II/3.

Saksa okupatsioon lõpetas 1918. aastal Eesti rahvusväeosade olemasolu. 1917.—18. a. Eesti polkudeks koondunud sõjamehed valgusid laiali. Surmanuhtluse ähvardusel tulid revolvrid küll uutele võimumeestele ära anda, kuid paljud peitsid siiski püsse, käsigranaate, revolvreid, ja leidus isegi üksikuid peidetud kuulipildujaid.

Väeosad olid küll laiali saadetud, kuid üksikud ohvitserid, eesotsas kindral E. Põdder'iga, pidasid omavahel sidet. Ei uskunud ju keegi, et sakslased meil jäävad püsima. Nende lahkudes on aga tarvis kaitseorganisatsiooni, kas või esialgu sisemise korra alahoidmiseks ja sakslastelt võimu ülevõtmiseks.

Üks agaramaid tegelasi Tartus ja Tartumaal oli leitn. Julius Kuperjanov.

Kuperjanov alustas juba 1918. a. mai kuul põrandaaluse kaitseliidu organiseerimist. Paari kuu möödudes oli tema põrandaaluses organisatsioon juba 150 kindlat meest. Organisatsioon oli loodud „kolmikute“ põhimõttel. Oli olemas ka relvi — püsse, revolvreid ja käsigranaate.

Peale Saksa revolutsiooni, okupatsiooni võimu nõrgenedes, lubati sakslaste poolt ametlikult orga-

2. Sõjakäigu eesmärk ei olnud operatsioonist osavõtjatele usutavalt selge. Ohvitserkond ja sõdurid kaldusid selles nägema Loodearmee toetamist, millele suhtuti lausa eitavalt ja vaenulikult. Seda häälestust õhutas tagant meie väeosades laialt loetud ajakirjandus, mida usuti rohkem kui juhtide operatiivsete kaalutluste otstarbekust. Need asjaolud hävitasid vägede võitlusinu.

3. Meie suurtükivägi, kaasa arvatud ka laevastik, oli võrreldes vastase suurtükiväega nõrk. Ta oli võimetu desorganiseerima vastase kindlustatud positsioone ja võitlema suurearvulise raske-suurtükiväega.

4. Esinesid puudused ka juhtimise alal.

Alguses ei olnud määratud paremal tiival eraldi tegutsevale võitlusgrupile üldjuhti, milline puudus kõrvaldati alles 4. polgu rindele jõudes.

Elav jõud oli jagunenud operatsiooni esimesel pooltel kahte võrdsesse gruppi, seega ei olnud siis jõudude jaotamises väljendunud selge pealöögi suund. Hiljem 4. polgu rindele tulles, suunati löögijõu suur enamik (70 prots. üldarvust) väga nõrga suurtükiväega (6 kergest suurt.) löögu paremale tiivale. Vasakule tiivale koondati võimas laevastiku suurtükivägi väikesearvulise jalaväega. Seega kujunesid kaks tugevat jõukoondist, kellest aga kumbki eraldi juba oma iseloomult ei olnud võimeline lahendama üldülesannet otsustavalt, kuna nad võisid võimsad olla vaid koostööl.

5. Operatsiooni muil soodsail tingimustel oleks temale võinud antud olukorras saatuslikuks kujuneda ainuüksi ka juurdeveo ja evakuatsiooni küsimuse puudulik lahendamine, eriti operatsiooni pikale venides.

niseerida Eesti Kaitse Liitu. Leitn. Kuperjanov nimetati sisekaitse ülema poolt Tartu maakonna Kaitse Liidu ülemaks. Kuna Kuperjanovil oli juba suvel põranda all loodud kaitseliidu kaader ja kõik selle organisatsiooni eeltööd tehtud, oli hõlbus organiseerimist jätkata legaalselt.

Mina elasin okupatsiooni ajal maal, Leebikus, oma isa juures, tehes põllutööd. Pea kõik Eesti ohvitserid boikoteerisid sakslasi ega astunud teenistusse nende loodud asutustesse.

Kuperjanoviga olin olnud koos viimati märtsi kuul Valgas. Olime mõlemad nende 7—800 ohvitseri hulgas, keda sakslased Tartust kavatsesid Saksamaale vangilaagrisse saata. Valgas asetati meid reaalkooli hoonesse, kus peatusime kolm päeva ja magasime ainult ajaleht külje all. Tuli ju Tartust ärasaatmine ootamatult. Kedagi enam koju ei lastud, seega ei saanud kõige tarvilikumaidki asju võtta kaasa.

Minul oli Valgas tuttavaid. Ühe teise ohvitseri abiga organiseerisime Kuperjanovi põgenemise Valgast, muretsedes temale tuttavatel erariided. Külma ja lume peale vaatamata oli Kuperjanov 2-päevase jalarännaku järel Tartus. Paari päeva

pärast aga lasti kõik ohvitserid vabaks, ja sõitsime laiall. Ei saanud õieti teada, millest tuli sakslaste meelemuudatus.

Suvel käisin mõne korra Tartus. Otsisin ka Kuperjanovi tema korteris üles. Siin rääkis ta suure vaimustusega oma organiseerimistööst ja kavatsustest.

Sakslaste hirmuvalitsuse ajal näis see utopia. Tundsin aga Kuperjanovit, tema ohjeldamata energiat ja ettevõtlikkust ja sellepärast ei imestanud sugugi nende kavatsuste üle, vaid olin valmis ise kaasalööma.

Kohe pärast seda, kui avanes võimalus legaalse kaitseliidu organiseerimiseks, sõitsin jälle Tartu. Nüüd oli Kuperjanovil organiseerimine täies hoos. Otsin omalegi kelleltki ühe uue jaapani süsteemi püssi. Suure Colt-revolvri olin sakslaste ähvardustest hoolimata ise alal hoidnud.

Sõitsin veel korraks koju. Kutsusin omal algatusel Löve vallamaja juurde paarkümmend meest kokku, selgitasin kaitseliidu organiseerimise vajadust ja ütlesin, et nüüd võivad mehed sõjariistad tuua välja, kel neid on. Suhtuti sellele aga umbusklikult. Mehed isegi kahtlesid, kas sarnaseid mõtteid ei ole kardetav avaldada.

Oktoobri lõpul siirdusin Tartu, kus Kuperjanov mind määras Tartu-Maarja kihelkonna Kaitse Liidu ülemaks. Detsembri algusest peale olin ühtlasi Tartu maakonna Kaitse Liidu staabi ülemaks.

Kiiresti loodi kõigis Tartumaa kihelkondades kaitseliidu üksused. Juba oktoobri algul alustasid tegevust Kambja, Otepää, Kodavere, Laiuse, Tartu-Maarja ja Puhja kihelkonna üksused. Mehi kogunes rohkesti, kuid suur puudus oli relvadest. Üksikute isikute poolt ärapelidetud püssidest ei jätkunud kaugeltki rohkearvulise organisatsiooni varustamiseks, ja kuskilt neid meil tol ajal ka võtta polnud. Mõnikümmend püssi saime küll Tartus formeeritavalt 2. jal. polgult. Katsusime muretseda relvi ka sakslastelt, kuid see ei andnud suu-

remaid tagajärgi. Sain nende käest vaid osta 5 uut välitelefoni aparaati 28 Oberost marga eest. Hea seegi, ei olnud meil ju mingisuguseid sidevahendeid.

Erist muret tekitas Peipsi rannik, kus sakslaste võimu nõrgenedes hakkas Venemaale välja-voolama vilja ja muid toitaineid. Igal tingimusel oli tarvis seda takistada. Kuperjanov tegi kõik, et korraldada oma kaitseliitlastega rannakaitset ja täielikult sulgeda piir. 25. novembril saadeti 30-meheline kaitseliitlaste salk Peipsi äärde Emajõe suhu; 28. novembril — 50 kaitseliitlast Mustvee ja Kallaste rajooni rannakaitseks ja 1. detsembril — Räpina sihis 50 meest. Nimetatud meeskonnad ei koosnenud üksi rannäärsetest kaitseliitlastest, vaid enamik mehi oli Kambjast, Puhjast, Laiuselt ja teistest kaugematest kaitseliidu üksustest.

Kaitseliit täitis oma ülesande kohusetruult ja jõukohaselt. Muidugi tuli ka ette üksikuid omavõllisi lahkumisi ja käsu mittetäitmisi, mida ei tule panna imeks tollaegses segases olukorras.

Peale Saksa okupatsioonivägede lahkumist hakkasid punaste salgad Räpina, Võru ja Rannapungerja poolt meile sisse valguma. Siin olid jällegi esimesteks vastasteks kaitseliitlaste salgad.

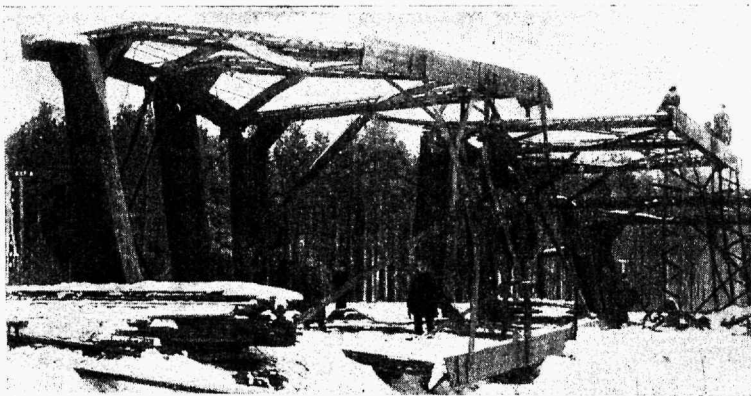
Detsembri algul määras Kuperjanov Võnnu kihelkonna Kaitse Liidu reservi ülemaks ltn. N. Piip'i, kes koondas koha peal Kuperjanovi juhtnööride järele mehi ja organiseeris, et nendega Räpina poolt sissetungivale vaenlasele vastu astuda.

9. detsembril teatas ltn. Piip kaitseliidu taganemisest Räpinast. Selle peale ei püsinud Kuperjanov enam Tartus, vaid, jättes minu enese asetäitjaks, sõitis 10. dets. mõneks päevaks Võndu, et isiklikult juhtida tegevust.

14. detsembril on kaitseliitlastel esimene suurem kokkupõrge punastega Lohusoo all. Tähendatud lahingus kaotas kaitseliit 8 mees surnutena. 18. detsembril tungis vaenlane juba Mooste mõisa, Rasina ja Ahja peale. Esimesel päeval löid kaitseliitlased pealetungiva vaenlase Rasina all tagasi,

kuid järgmisel päeval olid nad sunnitud taganema Kastre-Perevalla sihis. Ka Kärsal, Ahja mõisa lähedal, suutis kaitseliit takistada vaenlase edasitungi.

19. detsembril löid kaitseliitlased lahingut Tartu - Võru maanteel, Liiva kõrtsi juures, lipn. Riives'e juhatusel. Seal peeti vaenlast kinni terve päev. Järgmisel päeval, laskemoona puudusel, oldi aga sunnitud taganema Reola mõisani, seega vaid 12 versta kauguseni Tartust. Samas oli ka Balahhovitši mehi, kes lubasid aidata, kuid peale mõne suurtükipaugu neist abi ei olnud.

Punavägede poolt purustatud ja mele soomusrongide poolt ülestõstetud Stakelni (Strenči) raudteesild 1919. a. esimesel poolel.

Kaitseliidu üksused ei suutnud avaldada vaenlasele küllaldast vastupanu, kuna relvastatud üksuste koosseis oli väike ja laskemoona oli äärmiselt piiratud arvul. Mehed olid aga vahetpidamata valveteenistusest äärmiselt väsinud. Ka side puudus. Näiteks ei saanud nädalapäevad Mustveega telefoni ühendust. Teisest küljest oli organisatsioon seesmiseltki nõrk ja tugines vaid üksuste eestvõtjatele ja juhtidele. Oli üldse veel vähe usaldust endasse ja vastupanu võimalustesse.

Kuperjanov püüdis koondada ka Tartusse kaitseliitlasi ja organiseerida Tartu kaitset. Nii kogunes 20. dets. Tartu umbes 70 meest, keda kavatsime kuidagi relvadega varustada ja saata vaenlasele vastu.

Sel ajal aga ei uskunud enam keegi Tartus linna pääsemisesse, sest ainult ime võis vaenlase Tartusse marssimise panna seisma. Sama päeva õhtupoolikul läksid ka meie relvastamata 70 meest laiali.

Õhtul, kella 21.00 paiku käisime Kuperjanovi 2. polgu staabis. Staabi ruumis istusid polgu ülem polk. Unt, diviisi ülem polk. Limberg ja veel paar ohvitseri. Arutati olukorda. Tegime Kuperjanoviga ettepaneku, et moodustatagu vähemalt ohvitseridest, keda polgus oli mõnikümmend, ja üksikutest ustavatest meestest üks rood, võetagu kuulipildujad ja loodagu vähemalt linnas kord majja. Meie kõnelustel ja ettepanekutel polnud aga tagajärge. 2. jal. polgu osad lahkusid 21. detsembril hommikupoole ööd Põltsamaa sihis.

Mõni tund peale 2. jal. polgu lahkumist Tartust, pakkisime meiega oma vähese varanduse: mõnikümmend püssi, mõned kastid padruneid, 5–6 telefoniaparaati vankritele, vaatasime veel staabi ruumis ringi, kas midagi maha ei jää ja väljusime. Lipn. Riives virutas jalaga hoobi seinal asuval telefoni aparaadile, mis lendas põrandale. Istusime hobustele, ja nii lahkus meie väike voor 12 mehega, neist 7 ohvitseri, kaasas veel Kuperjanovi ja minu abikaasad, kell 05.15 Tallinna teed Kärevere sihis. Tartu jäi enamlaste võimusesse.

Esimene peatus oli Vasula mõisa juures ühes talus. Siit läks mööda ka Tartu kooliõpilasi-kaitseliitlasi. Nendest jäid 20 treffneristi Kuperjanovi juurde, kuna teised liikusid edasi Põltsamaa sihis. Poiste meie juurde jäämise üle oli meil kõigil hea meel. Nii panid need 20 koolipoissi ühes Tartust taganenud 12 mehega aluse tulevasele Kuperjanovi Partisanide Salgale.

Kuperjanov ei mõelnudki teis-

tele minna järele, vaid tahtis jääda võimalikult rinde lähedale.

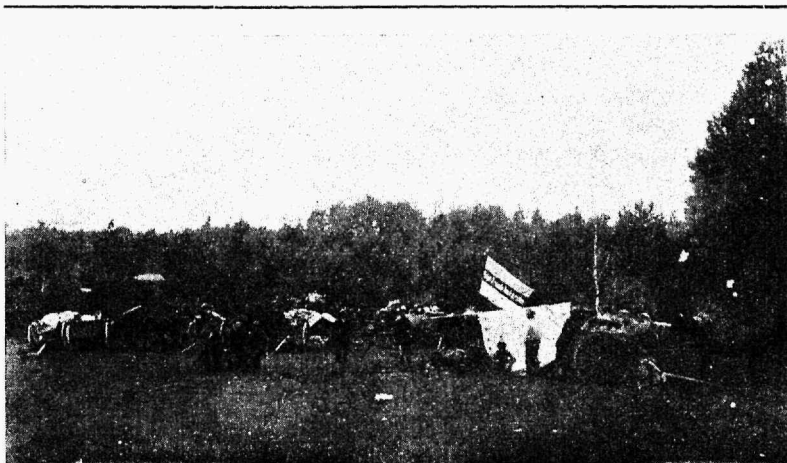
Järgmisel päeval läksime mõni kilomeeter edasi, Kärevere mõisa. Sinna jõudis meie järele leitn. Piip Võnnust üle Luunja ja Vesneri mõisade, kuna Tartus olid juba punased sees. Enne seda mobiliseeris ta oma algatusel mehi ja käsutas neid lahkuma enne punaste tulekut ja ülesotsima meie poolt formeeritavaid väeosi.

22. dets. käisime kahekesi Kuperjanoviga Laeva mõisas. Ratsutades Kärevere ja Laeva vahelist metsateed, Kuperjanov rääkis mulle oma kavatsustest. Ta tahtis moodustada 4-roodulist omanimelist partisanide salka.

Kauaaegse sõjakaaslasena usaldas Kuperjanov mind ja avaldas alati kõik oma kavatsused. Oli me ja Maailmasõja ajal üheskoos kõik hea ja halva läbielanud. Käisime 1915. aastal Peterburis koos lipnikkude koolis, läksime koos pärast kooli lõpetamist rindele ja sattusime koos ka 5. Grenaderide Kiievi polku, kus teenisin Kuperjanoviga koos 20 kuud. Kuperjanov, olles luurekomando ülemaks, oli kõigi tolleaegsete positsiooniosõja piiratud tegevusvõimaluste juures alati äärmiselt ettevõtlik, hädaolitudes külmavereline ja julge, tihti asjatult riskeeriv. Ikka ja jälle seletas ta, missuguseid viise on ta välja mõelnud sakslaste häirimiseks ja nende traattõkete lõhkumiseks. Oli luure ühes Kuperjanoviga kadunud silmist, tõusis varsti ilmatu laskmine ja müra vaenlase pool, just kui tungiks terve polk peale.

Nüüdki, kus nii rumalasti taganeti ja Tartu ilma pauguta vaenlase nõrkade eelosade kätte anti, ei saanud Kuperjanov rahu, vaid tahtis tegutseda.

Et meil tookordseis oludes ei olnud võimalik laial maa-alal luua pidevat rinnet, tuli tegutseda teisiti ja selleks arvas ta kõige kohasema olevat nn. partisansõjapidamise viisi. Sellepärast pidigi tema poolt moodustatav väeosa kandma partisan-

2. Jal. polgu voor metsas Marienhauseni lähedal, Lätimaal, 12. augustil 1919. a.

salga nimetust. Salga formeerimise loasaamiseks pöörduski ta 2. diviisi ülema poole ja saatis minu samal päeval Viljandisse, 2. diviisi staapi, relvi, eriti kuulipildujaid hankima.

Leidnud Viljandis 2. diviisi staabi, esitasin omad paberid ja seletasin tuleku eesmärgi. Oldi kõigiti vastutulelikud, kuid ei saanud mulle enam anda relvi, kui 2 uut Lewisi ühes vastava arvu kasettide ja 11.000 padrunita. Oli heameel sellegi üle, oli ju tol ajal kaks kergekuulipildujat suur jõud. Kuulipildujad ühes varustusega sain kätte Viljandi jaamast vagunist. Oli ainult tegu küüdi-mehe hankimisega, keda tuli võtta poolvägisi, sest vabatahtlikult ei tahtnud keegi küüti tulla, kuna oli just jõuluõhtu.

Mitu korda hobuseid vahetades jõudsin kuulipildujatega Puurmanni mõisa, kuhu Kuperjanov oli asunud 23. detsembril oma 32 mehega. Samast päevast saabus diviisi ülema polk. Limberg'ilt luba partisanidesalga formeerimiseks, mobilisatsiooni väljakuulutamiseks ja ümberkaudsetes valdades hobuste ja vilja rekvireerimiseks.

23. detsembril 1918. aastal andis Kuperjanov Puurmannis oma salgale esimese päevakäsu. Komandandiks määrati leitn. Saar. 24. detsembril ilmus päevakäsk nr. 1-a, millega määrati roodude ülemad: 1. roodu ülemaks — lipnik R. Riives, 2. roodu ülemaks — leitn. Saar, 3. roodu ülemaks — leitn. Pekarski ja 4. roodu ülemaks — leitn. Unt.

24. detsembril on mobilisatsioon Kuperjanovi poolt Puurmanni vallale juba välja kuulutatud. Mobilisatsiooni alla kuulusid mehed 18—40-aastani, kes enne vastuvõtmist läbivaadati arstliku komisjoni poolt. Töötasid kaks komisjoni — üks võttis vastu mehi, teine — hobuseid, veovahendeid ja vilja.

Kohe peale Tartust taganemise hakkas Kuperjanovi juurde koonduma ka vabatahtlikke kaitseliitlasi. Ühed tulid ära, et mitte jääda enamlaste kätte, teised — juba enamlaste poolt vallutatud maa-aladelt. Nii kasvas salga koosseis kiiresti. 25. detsembril oli salgas juba umbes 150 meest ja oli moodustatud korralik voor 40—50 hobusest.

25. detsembril saime 2. polgust ärevaid teateid, et vaenlane on lähenemas Põltsamaale. Sellepeale ei jäänud muud üle, kui asusime kohe samal päeval teele Põltsamaale. Pidime sinna jõudma enne punaseid, sest Põltsamaa tee oli ainuke Puurmannist väljapääsemiseks. Kell 13.00 olimegi Põltsamaal.

Siin aga selgus, et polnud mingisugust hädaõhtu. Oli vaid Aidu all olnud vähemaid kokkupõrkeid punaste luurega. Kuperjanov oli väga pahane selliste ebaõigete teadete edasiandmiste pärast. Kirusime ja mõne tunni puhkuse järgi asusime tagasirännakule Puurmannisse, kuhu jõudisime sama päeva õhtul kell 22.00.

26. detsembril teatati diviisi staabist, et polk.

Limberg on kutsutud Tallinna, ja 2. diviisi ülemaks on määratud polk. Viktor Puskar.

Meeste arv Puurmannis kasvas iga päevaga küll mobilisatsiooni läbi, küll vabatahtlikkude arvel. Suurem ja olulisem puudus oli relvadest. Üle poole meestest olid püssideta. Kõigile nõudmistele ja katsetele vaatamata ei olnud meil õnnestunud neid hankida tarvilisel määral.

Mehed jaotati roodudesse. Ohvitseri ja allohvitseri oli küllaldaselt. Nii oli roodude organisatsioon täielik. Peale nelja jalaväeroodu oli formeeritud mõnekümmemeheline ratsakomando, mille aluse moodustasid oma hobuste ja sadulatega salga ilmunud kaitseliitlased.

Puurmanni mõisas kihas elu. Suure lossi alusel korraldasid sõdurid, teisel korral oli staap ja ohvitseride elutoad. Enne meie sisseasumist tublisti kannatada saanud lossi uhketes kullaga kaunistatud saalides, siidi ja plüüšiga kaetud mööblitel ja parkett-põrandail magasid meie sõdurid ja tuletasid meelde aegu, mil pidid lossist palja peaga kaugelt mööda käima. Muidugi olid ka kõik teised mõisa hooned meie sõdureid täis.

30. detsembril ilmus päevakäsk nr. 7, millega Kuperjanov käskis roodudel alata õppustega. Oli märgitud üksikasjaline õppuste kava. Nüüd kostis mõisa ümbruses iga päev meeste rivilaul, maanteel ja nurmedel marssisid väsimatult sõdurite sirded read ja soolt kostis püssipaugud, kus peeti laskeharjutusi. Suurem osa meestest oli juba Maailmasõjas olnud ja 1917. aastal teeninud eesti polkudes, neile oli õppus vaid kordamiseks. Noored aga olid suurima hoole ja tähelepanelikkusega asja juures. Käsklused anti kõik eesti keeles, võttes tarvitusele omaloodud oskussõnad, kuna sel ajal puudusid veel täielikult eestikeelsed määrustikud.

Meeskonna riietus oli väga kirju. Leidus suures arvul endiseis vene sineleis ja papahades, nende kõrval palju lambanahkseis kasukais, mis ratsanikel olid eriti uhked igasuguste karvaste äärte ja kraedega. Oli ka mitmevärvilisi lihtsaid palituid, joppesid ja läki-mütse. Sama kirjud olid ka jalanõud. Meestel olid vildid, säärtsaapad, poolsaapad, oli ilmunud mehi isegi pastlaid. Riietus oli küll kirju, kuid küllaltki korralik teenistuseks. Mobilisatsiooni käigus oli eriti toonitatud, et meestel tuleb ilmuda korralikus riietuses; vabatahtlikud hoollitsesid juba ise eneste eest, teades, et puuduvad varustuse tagavarad.

Et mitmekesisele riietusele vaatamata kuidagi ühtlustada ja teistest eraldada partisane, Kuperjanov 6. jaanuaril 1919. a. palus luba partisanide eraldusmärgi kandmiseks. Märk kujutas musta kilpi valge kandiga, kilbil surnu-pealuu ja kaks konti ristakuti selle all. Märki kanti vasakul varukal. Luba saabumist ootamata asusid naised kohe märkide valmistamisele. Metallist surnu-pealuid ja konte saada ei olnud. Need lõigati väl-

ja valgest riidest, silmaaugud ja hambad joonistati tindi või tušiga peale ja õmmeldi mustast riidest kilbile. Sai omapärane märk, mille mehed valmistusega võtsid vastu ja millele nad veel tänapäevgi on uhked.

Mõne päeva möödudes oli kõigil salga meestel märk käisel. See partisanide surnu-pealuuga eraldusmärk mõjus palju meeste enesetuude tõstmisele. Loeti ennast just kui peajagu kõrgemaks teistest ja püüti kogu sõja kestel kõigiti olla väeosa väärilised.

2. jaanuaril ilmus salka Kodavere kihelkonna Kaitse Liidu ülem kapten Kuslap, kelle enamlased olid võtnud vahi alla ja ähvardanud lasta maha. Kuslapil õnnestus aga akna kaudu põgeneda ja jõuda Puurmanni. Ta määrati 3. roodu ülemaks ja endine ülem, leitn. Pekarski sama roodu nooremaks ohvitseriks.

Kuperjanov ei rahuldunud üksi salga formeerimisega, vaid pidas ka teravalt silmas punaseid. Nii olid vaenlase tegutsemise ja liikumise kohta alati olemas andmed. Oli ka alaline ühendus Tartuga. Kaks meest, neist oli üks Oberšneider, teise nime ei mäleta, käisid ka kahel korral eri-ülesandega läbi rinde Tartus. Need mehed muresid andmeid punaste väeosade, nende suuruse, asukoha ja relvastuse kohta.

Teostati ka pikemaid luurekäike vaenlase seljaltaha. Nii öösel vastu 2. jaanuari sõitis välja kolm luuresakla. Pedja raudtee silla peale läks lipn. Riives 6 mehega, Voldi jaama leitn. Pekarski 5 mehega ja mina Vasula raudtee sillale 5 mehega. Riivese ja minu ülesandeks oli sillad ärarikkuda. Selleks valmistas Kuperjanov ise meile „põrgumasinaid“.

Ei mäleta kust hankisime Puurmannis ühe kasti nn. märga pürokseliini. Saksa käsigranaate oli meil ka. Kuperjanov, kui vana spetsialist, mässis kotiriidesse umbes 5—6 kilo pürokseliini, mille keskele asetas käsigranaadi. Nendega lootisime sillad ja raudteed purustada.

Lipn. Riives'el tekkis Pedja silla juures kohe punaste valvega, keda oli 16 meest, kokkupõrge. Lühikese tulistamise ja paari granaadi lõhkemise järele laskis silla valve jalga. Seal sai ka kergelt haavata esimene kuperjanovlane reamees Osvalt Karm.

Riives asetas laengu silla talade vahele, süütas süütenööri ja mehed eemaldusid. Oodatud suure mürtsu asemel lõhkes vaid käsigranaat.

Minul oli Vasula silla juures asi kergem. Hobuse jätsime poole kilomeetri kaugusele teele. Ise, valged mantlid seljas, sammusime üle heinamaa nurga silla juurde. Mehed jäid raudteetammile alla, mina aga ronisin sillale, asetasin põrgumasina korralikult talade vahele, pistsin kapsli ja süütenööri külge. Võtsin taskust tikutoosi. Tasku oli aga raudteetammist ülesronimisega lund täis ja tiku-

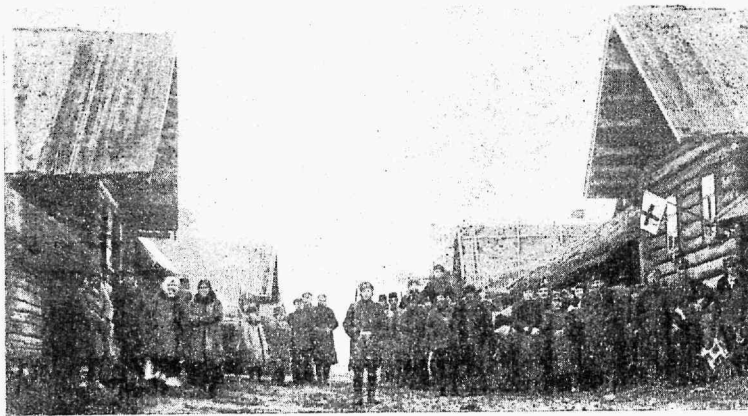
toos märg. Mitte ükski tikk ei süttinud. Tuli jätta laeng silla alla ja minna meeste juurde tagasi tikkude järele. Selgus aga, et kellelgi ei olnud tikke. Ega kavatsust seepärast siiski pooleli võinud jätta, tuli muretseda kusagilt tikke. Võtsin kaks meest kaasa ja sammusime Kärkna jaama poole. Vasula sild asub Kärkna jaamast umbes kolmveerand kilomeetriit Tartu poole. Ülesõidu kohal tee ääres on paar talu. Tuli riskeerida ja ühte minna sisse. Ei olnud aimugi kus punased asuvad, kuid jaam ja kogu raudtee oli nende käes.

Heitsime valged mantlid maha ja astusime talu õuele. Koputasime. Ukse avas naisterahvas. Keegi vanamees kobis ka kambriisse. Teesklesime, et oleme punased, tulnud Jõgevalt ja asume Kärknasse. Pärisime eidelt üht-teist, kuid palju see ei teadnud meile seletada, või lihtsalt kartis. Küsisime toosi tikke ja saanud selle, sammusime tagasi silla juurde. Nüüd süütasin süütenööri, ise eemaldusime heinamaale. Käis pauk, kuid väiksem kui olime lootnud. Lõhkes ainult granaat, kuna pürokseliini ei süttinud. Nii meie põrgumasina sillale midagi ei teinud, häiris vaid punaseid. Nüüd oli kisa ja jooksmist kõik kohad täis, jaamas oli kohe alarm lahti. Kuulasime seda tükk aega pealt, istusime reele ja hommikuks olime jälle tagasi Puurmannis.

Kõige suurem „lament“ oli leitn. Pekarskil Voldi jaamas. Oli kaunis külm ilm. Voldi jaamahoone olnud punaseid täis, kes konutunud pinkidel ja maganud põrandal. Partisanid hiilisid raudtee heki otse perronile, viskasid paar käsigranaati läbi akna ruumi, siis pisteti kergekuulipilduja ots aknast sisse ja hakati tulistama. Ruumi jäi haavatuid ja surnuid. Ülejäänud jooksid rüüsil välja; karjuti, vannuti ja paugutati, igaüks ise suunas. Meie mehed olid vahepeal kadunud jälle üle raudtee hekki ja seal hobustele.

Ei saanud punased rahu ka kaugel seljataga. Nii tõi leitn. Soodla punaste seljatagant öösel Kudinalt ära punaste komissari Kuusiku ja teinekord punaste agarama tegelase Pärn'a. Öhtul sõideti 4—5 mehega Puurmannist välja, nabiti öösel magav punane kinni ja hommikuks oldi jälle tagasi, kuna edasi-tagasi oli mahasõidetud üle 100 kilomeetri.

Pärna tundisime eriti hästi, sest ta oli 1917. aastal Tartu Eesti Tagavarapataljoni 4. roodu komissariks ja oli tuntud suure kommunistina. Tema oli üks neist ähvardajaist ja kisajaist, kes lubasid „kotlette“ teha neist, kes 24. veebr. 1918. aastal läksid Vabariigi väljakuulutamise rongikäigule. Nüüd, punaste sissetulekul, oli Pärn Kudinal jälle üliagar punaste tegelane. Ülekuulamisel salgas ja eitas ta kõike ja mängis süütut. Astusin tuppa, kus teda üle kuulati ja ütlesin: „Noh, meie oleme ju vanad tuttavad. Mind vist ikka tunnete?“ Komissar kokkus mind nähes, sest olime tihti Tartu Tagavarapataljonis puutunud kokku.

3. Jal-polgu I pataljoni ambulants Popova külas, Ostrovi lähedal, novembri algul 1919. a.

Nii hoidsime punaseid alati hirmul, sest nad nägid, et ei võinud ka kaugel rinde seljataga olla partisanide eest julged. Selletõttu tekkisid vaenlaste keskel igasugused hirmu- ja õudsuse-jutud. Räägiti, et Puurmannisse on kogunenud kuni 20.000 meest, nende hulgas ka eestlastele appitlunud inglasi ja prantslasi.

Elasime Puurmannis peamiselt omaette ja harva kuulsime väljastpoolt teiste väeosade tegevusest. Saadi vaid üksikuid teateid 2. polgu lahingust Aidu all. Ise korraldasime ka paar retket Saduküla mõisa peale, kuhu punased juba sisse olid asunud, olles seega ainult 12–13 km Puurmannist eemal.

Jaanuari alguks oli, nagu eelpool tähendatud, arvukas kogu mehi kokkukogunenud, kuid relvi oli vähe ja ligi pooled mehed olid püssideta. Meeste meeleolu ja siht oli pataljonis enam-vähem kindel, kuid oli siiski mehi, kellele meie ettevõttesse polnud usku, eriti sunniviisil mobiliseerituil. Nii kaduski ühel ööl üks Saduküla mõisast päritolev mees, Gustav K., oma roodust. Oli põgenenud. Mõni päev hiljem, kui punased Saduküla mõisast löime välja, leidsime sama mehe laiba mõisa lähedalt maanteekraavist. Punased olid ta lasknud maha. See oli mõjuvaks hoiatuseks teistele, ja ei tulnud peale selle kellelgi tahtmist punaste poole ülejooksmiseks.

Kuperjanov tahtis tegutseda suuremas ulatuses, sellepärast, ootamata käsku või teisi väeosi, otsustas oma salgaga vallutada punastelt Tartu.

6. jaanuaril Kuperjanov tegigi diviisi ülemale teatavaks, et 7. jaanuaril tema astub Puurmannist välja Tartu sihis ja palub abi pealetungimise näol rinde teistes osades, eriti Tapa sihis.

Selleks päevaks oli salgas 188 tikku ja 28 ratsanikku, kokku 600 meest ühes nelja kuulipildujaga. Ohvitserid laitsid Kuperjanovil selle Tartu vallutamise kava ära. Oma kahesaja mehega oleksime öösel tõesti Tartuni jõudnud ja võimalik, et

ka Tartu vallutanud, kuid nii väheste ja lahingus kokkukavamatute meestega oleks Tartu käeshoidmine olnud võimatu. Lähem väeosa, 2. polk, asus Põltsamaal ja kusagilt polnud loota mingit abi. Kartsime samuti, et see mürts oleks suurendanud punaste terrori Tartu elanikke vastu.

Kuperjanovile ei meeldinud küll, et ohvitserid kõik sellele ettevõttele olid vastu, kuid otsustas siiski oodata soodsamat aega.

Järgnesid jälle päevad täis õppusi, korraldamist ja organiseerimist ja viimaks saabus aeg tegutsemiseks. Saime teateid, et

punased on Tallinna all löödud taganema ja meie soomusrongide poolt koguni Tapa vallutatud. Need teated suurendasid kõigis usku, et meiegi, vaatamata väikesele arvule, võime saada jagu punastest.

12. jaanuari õhtul astus Kuperjanovi pataljoni välja Puurmanni mõisast, vastu oma julgele ja kuulsusrikkale teotsemisele.

1. rood liikus Laeva — Kärevere, 3. rood — Koogi mõis — Voldi — ja 2. ja 4. roodud — üle Kursi Visusti mõisa suunas.

Jõudsin 13. jaanuari varahommikul Visustisse. Olles 4. roodu ülem, saatsin valvetõkke Visusti — Mõisamaa teed mööda raudtee ülesõidu kohale. Meil olevate andmete järele pidid punased asuma Mõisamaal.

Päeval saime teateid, et meie soomusrongid on juba vallutanud Jõgeva ja asuvad kusagil Kaarepera ümbruses. Kuperjanovil oli samal päeval kohtamine soomusrongide juhi kapt. Parts'iga.

Keskpäeval punaste soomusrong tulistas 10–12 mürsuga Visusti mõisa. Pommitamine ei tekitanud kahju.

Õhtupoolikul läksin raudtee äärde kontrollima valvetõket. See oli asunud üle raudtee tee äärde väikesesse kaevikusse. Äkki nägime Mõisamaa poolt lähenevat hobust, 5–6 sõduriga reel. Oli selge, et reetäis sõdureid oli punaste lüure. Käskisin sõdureil peituda kaevikusse ja keelasin lasta ilma käsuta, mida kinnitasin mitmel korral. Paha aimamatult sõitsid punased lähemale. Olid meist vast ainult poole kilomeetri kaugusel, kui üks partisan enam kiusatusele ei pidanud vastu ja tulistas. Kohe peatati hobune. Minu plaan, punased elusatena võtta vangi, oli nurjunud. Andsin käsu tulistamiseks, kuid punased suutsid hobuse keerata ümber ja kihutada Mõisamaa poole tagasi, jättes lumme ainult ühe punaväelase, kes osutus kõhust raskesti haavatuks. Saatsin haavatu, seega partisanide esimese vangi, Visusti mõisa. Õhtul suri

mees, kellelt meie vaenlase seisukorra kohta midagi erilist ei saanud teada.

13. jaanuari õhtul videvikus saime Kuperjanovilt käsu Visustist väljamarssida Visusti — Möisamaa raudtee ülesõidu kohale, kus meid ootas soo-

musrong, ja asuda rongile. Kuperjanovil ja soomusrongide juhil oli juba kava samal öösel ühiselt minna Tartu peale.

Nii see Tartu võtmine algas.

Rahutu vaherahu Koiva kaldail.

See oli Võnnu all 1919. aastal. Meie 6. Jal.-polgu I pataljon asus Koiva jõe paremal kaldal — Lenzenhofi ja Stolbeni liinil. Teiselpool Koiva jõge asusid sakslased-landeswehrlased. Laivini parvele, mis viis üle Koiva jõe, oligi pööratud poolte tähelepanu.

Ühel juunikuu „ilusäl“ hommikul arenes eriti hoogne tulevahetus poolte vahel. Võidi arvata, et vaenlane kavatses tulla Laivini parve kohal üle Koiva. Selles varahommikulises pinevas heitluses said raskesti haavata kaks või kolm sõdurit, kes kuulusid meie 3. roodu. Siis aga helises ootamatult väljatelefon ja kesk üldist heitlust teatati üle rinde, et täpsalt kell 8 hommikul hakkab maksma sõdivate poolte vahel vaherahu.

Meiepoolsetl kõrgelt kaldalt oli kaugelt nähtav Koiva sügav org ja selle kohal lookev, hõbedane jõgi. Ültal vaadatuna, olid selgelt näha ka palgivirnade varju peitunud kolme landeswehrlase väljasirutatud jalad, tuletades meelde jaanalinde — tiiva alla peidetud peadega. Oli vastuvaidlematalt kindel, et ainult selle varjatud kolmiku tabava tule ohvriks langesid meie sõdurid, sest läheda vahemaa tõttu võisid nad tabada iga lasuga.

Nii kujunes siis, et võitluste vaibumine ei mahtunud veel meeste ägestunud meeltesse ja vaja oli enne karistada süüdlasi kaaslaste surmas.

Asja hingeks oli keegi soomlane, kes oli meie juurde jäänud sõdima, pärast teiste soomlaste lahku mist Eestist. Ta oli leidnud mingi mahajäetud ja katkise lootsiku või küna ülevälpool Laivini parve ja, kaasa võttes vintpüssi, laskis ennast lainetel ja voolul triivida tasahilju vastaskaldale palgivirna juurde. Seal hüppas ta metskassi kergusega üles palkidele ja avas tule, viivitamata silmapilkugi. Loomulik, et antud vahemaa juures ei

olnud pääsu ühelgi kolmest sakslasest, kellest üks osutus ohvitseriks.

Soomlane aga sööstis tagasi, trofeena kaasa võttes paar vaenlase vintpüssi ja ühe kollasses nahkkobuuris revolvri. Ta heitis saagi künasse ja, ise vees, pea küna serva varjul, laskis ta ennast voolul triivida meiepoolsele kaldale tagasi. Muidugi oli soomlase tagasitulek nüüd palju raskem ja hädaohtlikum, kuna teda tulistas kogu vaenlase rinne. Vaatamata vaenlase tihedale tulele, õnnestus soomlasel siiski tulla tervena üle jõe, kus ta aga varises kaldal, tabatuna vaenlase kuulist.

Ei möödunud tundigi, kui jälle helises meie väljatelefon. Sakslased olid astunud rutuliselt ühendusse meie staabiga, süüdistades meid vaherahu rikkumises. Minule tehti ülesandeks korraldada eeljuurdlus ja koguda kohapeal andmeid selle süüdistuse kohta.

Kuulasin kohe üle umbes paarkümmend meest, kes kõik olid näinud seda sündmust pealt. Kõik nad kinnitasid ühemeelselt, et vahejuhtumine olevat leidnud aset enne vaherahu maksmahakkamist, Koiva orus käimasolevas lahingukeerises. Kuulasin ka haavatud soomlase üle ja temagi seletas peajoontes sama, mis meie mehedki. Veel samal päeval saatsin ära tõhusa kaustiku juurdlusmaterjalidega.

3. Jal.-polgu orkester Hopa jaamas (praegu Lätis) mängimas polgu sõdureile 1919. a. sügisel.

Mõni päev hiljem tegime pataljoni ülema kapten Limbergiga ringkäigu meie tulejoonel, et saada vajalist ülevaadet rindest ja kaitsetöödest. Pataljoni ülem sammus kõige ees, lema kannul pataljoni nooremad ohvitserid. Väljajõudnud maanteele, mis viib Laivini parvele, keeras kapten Limberg ootamatult kaldalt alla jõe poole. Järgnesime rahulikult kaptenile.

Jõudes Koiva äärsele luhale, märkasime ootamatult, kuidas teiselpool jõge samal ajal metsatukast välja astus salkkond landeswehri ohvitser, kes samuti nagu meiegi, sammusid Laivini parve suunas. Tekkis pünev silmapilk, kus mõlemal poolel oli võimalu tagasi pöörduda, kuna üksteist juba märgati. Nii siis liikusime — sakslased scallpoolt, meie siitpoolt jõge — Laivini parveni. Meid lahutas vaid Koiva sinetav ja heleda päikese käes sillerdav vesi.

Saksa ohvitserid olid juba väliseltki hoopis teistsugused, kui meie rindel tolmunud,

tuultest ja päikesest pargitud juhtkond: kollastes ketrides, nõeluutes mundrites, tuletasid nad meelde pigemini rahuaja nooblit ohvitserkonda paraadil, kui lahingtegevuses.

Esimesena hüüdsid sakslased üle Koiva: „Mida tegite meie kolleegidega?“ — „Oodake vähe, juba homme oleme üle Koiva!“ hüüdis neile vastuseks, sarkastiliselt naeratades, kapten Limberg, kes oli Austrias sõjavangina õppinud vihkama sakslasi.

Veel seisime viivu paigal, kuna ei olnud meilgi vähemalki põhjust rutata äraminekuga. Siis aga pöördusid sakslased ja pöördusime meiegi, jättes selja taha Koiva veed ja jätkates teekonda mööda rindejoont.

Vaherahu lõppedes olimegi hiljem ilma pikema viivitusega üle Koiva ja siis — pärast väsitavat rünnakut — peatusime alles teiselpool Võndu, Hinzenbergi positsioonidel, kus olid suulnud väheks peatuda meie vägede survel taganevad landeswehrlased.

M. P.

Esimestest kalevlastest.

Vabadussõjas oli üheks võimsamaks löögiväeosaks Kalevlaste Maleva. Esimesed kalevlased olid peamiselt Tallinna intelligentsi esindajaid: arste, advokaate, ametnikke, üliõpilasi ja keskkooli noorsugu. Nii näeme siin just intelligentsi esindajaid andmas eeskujuga teistele oma ennastsalgava tegevusega Kalevlaste Maleva organiseerimisel kui ka rindel esimesi veriseid lahinguid lüües vaenlasega, kui Tartu oli juba langenud ja vaenlane oli Tallinnast kõigest mõnekümne kilomeetri kaugusel.

Laseme siin ühel Maleva vanemal ja mõnel 17—18-aastaselt vabatahtlikul avaldada omi muljeid püssi pihku haaramise ajast.

— „Miks mina, ligi 50-aastane mees, läksin vabatahtlikuna sõtta“, jutustab esimesi kalevlasi, raamatukaupmees Jakob Ploompuu, „tõukejõuks oli vabatahtlike ootamatult väike arv, hoolimata Ajutise Valitsuse üleskutseist, ja vastuseis nende poolt, kellega mul sõttaminekust tuli kõneleda. Et minu juhtmõtteks elu rasketel silmapilkudel ikka on olnud, mitte kurta ja kaebada, vaid midagi teha, siis ei jäänud mul ka tol korral kõige loiduse ja hädaldamise vastu muud teha kui kõige pealt end ülesanda vabatahtlikuna. Kirjutasin enese Kalevlaste Malevasse. Minu tuttavate hulgast kirjutasid ennast kalevlasteks veel neli meest.

Et minu peaülesandeks oli kaasamõju mine meeleolu tõstmiseks, siis tähendasin kohe algul, et ma ei astu mitte pikemaks ajaks, vaid ainult „tükitööle“. Selle tükitöö tundsini olevat tehtud, kui vaenlane oli üle Narva jõe Eestist välja aetud.“

Edgar Höbemägi, meie saatkonna sekretär Helsingis, jutustab: „Ajalehtedes ilmus üleskutse astuda Kalevlaste Malevasse; lugesin seda, kuid veel ei olnud sellejuures tunnet, et kutsutakse ka mind. Kui aga samal päeval sain veel erikutse „Kalevilt“, milles mulle tehti ettepanek, kui seltsi alalisele külalisele (olin „Kalevi“ jalgpallimeeskonna liige), ilmuda registreerima Kalevlaste Malevasse, siis oli küsimus otsustatud lõplikult. Läksin registreerima reaalkooli majja. Õpetajatetoas istus prillidega härra, kes nähtavasti toimetas Maleva kantseleiasju. Näitasin temale kutset ja pärisin järele, kuidas on Maleva organiseerimisega lood, et kas peab kohe tulema teenistusse või antakse veel aega koduste asjade korraldamiseks? Prillidega härra, kes osutus B. Parm'uks, hakkas mulle seejärele suure hooga seletama vajadusest ajaviitmata kaasatulla, suurest silmapilgust, mida üleelame jne. Ühtlasi selgus ka, et esialgu jäävad kõik registreeritud koju, kuid peavad käima igapäev õppustel. Sain registreerimi-

setunnistuse nr. 53, mulle anti püss ja nii olingi sõjamees.

Reaalkooli võimlemissaalis anti esimesi näpunäiteid püssiga tegutsemise kohta ja tehti natuke riviõppust, marssimist ja pöördeid. Poleks ma omal ajal koolis saanud sõjaväelist ettevalmistust („voennaja podkotovkat“,) ei oleks küll selle lühikese aja jooksul suutnud midagi omandada. Kuid vanad kogemused aitasid ja nii polnud viga midagi. Teistega oli umbes sama lugu. Kel oli rohkem teadmisi, aitasid kaaslasi järele. Kanged mehed olid muidugi ka need, kes tulid Kaitse Liidust ja kes seal juba olid teinud tegemist püssidega.

Malevlaste pere oli minule täiesti võõras. Isiklikke tuttavaid ei olnud, ainult mõnda „Kalevi“ seltsi liiget tundsin näo järele. Minu isiklikud sõbrad olid kõik veel tulemata. Peagi sobis sõprus aga ka uute tuttavatega.

Tundsin headmeelt selle üle, et Maleva ridades leidis ka vanemaid tegelasi, nii dr. J. Luiga, loomaarst K. Saral, Neuhaus, Saarepera, sportlased A. Öunapuu, H. Tammer, B. Abrams, Hiiop, S. Orloff j. t.

Kokkukogunenud meeskond tundus juba esimesel pilgul võrdlemisi ühtlane ja ühe-meelne. Olin seetõttu väga rahul, et sattusin just sellesse perre.

Boris Landsberg'i muljed olid:

„Lehes torkas silma vaimustav üleskutses astuda Kalevlaste Malevasse. Kolmekesi — Gustav Kahu, Ernst Raudsepp ja mina — legime otsuseks ühineda kalevlastega. Meie eeskujule järgnes ka teisi koolivendi — Villem Rooberg, Ralf Kallismaa ja Gustav Puju.

24. detsembril rivistati meid reaalkooli võimlemissaali. Nurgas äratas tähelepanu kirstusarnane suur kast. Hetk hiljem toodi sealt nähtavale tuliuusi vene vintpüsse, sissemääritud paksult vaseliini ja muu tundmata määrdega. Iga mees sai sihukese riislapuu. Esimeseks ülesandeks oli seda puhastada määrdest. Olime rookinud püssid puhtaks, astus rivi ette päalik L. Tõnson, võttis püssi ja hakkas näitama ning seletama: „Nii tuleb püssilukk lahtitõmmata, niimoodi vajutada padrunid sisse, siis lukk kinni lükata, püss tõsta tihedalt vastu õlga, sihitada ja ... kui vaenlane kirbul, triklist vajutada, ... seejuures ei maksa midagi mõelda, küllap vaenlane juba selili kukub! ...“ Huumoriga ja lõbusalt edenes õppus: „Vaata kirp peab nii paistma läbi sihikusälgu ja

niimoodi tuleb muuta sihikut, vastavalt kaugusele. Püssi käsitlemine pidi olema selge, seejärel tehti meiega väikest rividrilili. Need paar tundi olid ka minu ainumaks sõjaliseks ettevalmistuseks.“

Tuli kokku noorimehi, keda ei kohutanud surm; oli harillasi, ametnikke, käsitöölisi, kooliõpilasi. Tutvunesime peagi ka A. Öunapuu'ga, kes sai Maleva „säravaks täheks“. Loomaarst K. Saral imes ilmast-ihma oma piipu ja ta tõstis suurepäraselt tuju oma mõnusa jutu ja teravmeelse naljaga. Siis Mihkel Kala, metsavaht, väsimata töömees, kes juba esimesil päevil hakkas vabatahtlikult oma ree ja hobusega küüdimeheks; piitsa tal igakord polnudki, aga püss pidi alati olema peos. Siis dr. J. Luiga, tuseda välimusega, lahke, alati mõttes, paistis õppustel silma küll mitte sõjamehena. Kuid tema kaasatulek vaid juba tõstis suuresti kõikide tuju. Ärimees S. Orloff, jõuline tüüp, mõnus seltsiline, ja kaupmees E. Saarepera, olid ka püssi haaranud pihku. O. Tief oma papahhas paistis venepärasena. Kuid, nagu teame, riietus oli tol ajal kõrvaline asi. Patt oleks ära unustada Jakob Tabur'it, metsateadlast, kel ei leidunud tuju poolest kunagi vastast. Ja veel Eduard Pahv, kes omandas hiljem „Musta Pahvi“ hüüdnime, agar poiss, maakuulajaks nagu sündinud. Samuti ka Erich Altrof, keda hüüti „Garibaldiks“ tema laiaäärega kübara ja väarika esinemise pärast.

Meeleolu tõstsid veel moodsad relvad: uued Lewis'id ja Madsen'id. Muu varustus oli aga vilets: saapad — hiiglasuured, tugevad ja rasked; sinelid ja poolkasukaid — vene vana sõjaväe varustus; mütsid — väga mitmet liiki. Oli ka neid, kes kandsid oma riideid ja jalatseid.

Suuremal osal oli ka kiiver, enamusel surutud pähe, vene „papahha“ peale. Naerma pani esimene pilk selliselt koormatud peale, aga varsti harjuti sellega. Kõigil olid saksa kiivrid, ainult A. Kotsar'il ja R. Kii-sel'il — prantsuse omad.

Kiivrid olid, peale relvade, vist ainsamad varustusartiklid, millega võis olla enam-vähem rahul. Kas nad küll kuulikindlad olid, selle üle võis vaielda, kuid peakattena olid need päris head — soojad ja mõnusad tukkumiseks vahipostil ning pakkusid kaitset ka madalate lagedega kokkupõrgates, ka magada oli neis päris mõnus, — polnud tarvis patja.

A. R.

Taandumisel Mustveest Jõgevani.

Res. san.-leitn. Dr. A. TRUSA, VR I/3 mälestusi.

Novembri lõpul 1918. a. tulles Saksa sõjavangist, asusin oma endisele kohale — Mustvee-Lohusuu jaoskonna arstiks, asukohaga Mustvees. Vaevalt kohale asunud, algas Saksa vägede lahkumine Eestist. Lahkus ka Mustvees asuv Saksa väesalk, ning rahva julgeoleku tagamine läks üle kohapeal organiseeritud kaitseliidule, mille ridadesse astusin ka mina. Detsembri algul, sakslaste vaevalt lahkudes, oli üle Peipsi tunginud Vasknarva tugev enamlaste salk, kes siis piki Peipsi kallast liikus Mustvee suunas. Nendele vastupanuks koondati Lohusuu külasse kaitseliidu salk lipnik Danieli juhatusel. Salka koguti kaitseliitlasi Tudulinast, Lohusuu ja Mustveest. Salga suurus võis olla umbes 50—60 meest. Esimene kokkupõrge enamlastega oli salgal Lohusuu küla juures, 10. detsembri hommikul, kus surma said kaks kaitseliitlast ja kaks haavata, kes toodi Mustvesse, kus neile andsin abi. Vaenlase suure ülekaalu ja tugeva surve tõttu oli salk sunnitud taganema Mustveeni. Salk jõudis Mustvesse 10. detsembril kell 12.

Kuna oli andmeid, et pealetungimas oli tugevajaoline enamlaste salk, ja karta oli ka kohalikke punaseid, keda Mustvees oli õige rohkesti, otsustas salga juht lipn. Daniel taanduda ristteeni Torma külas, et seal organiseerida punastele vastupanu. Salga arstina lahkusin Mustveest ka mina, et haavatuile anda kohapeal arstiabi. Olin sunnitud oma abikaasa ühes alaealise pojaga maha jätma Mustvesse täiesti ilma rahata, sest sõjavangist alles hiljuti tulles ei olnud suutnud ma veel oma perekonda majandusliselt kindlustada. Kuni Mustvee vabastamiseni meie vägede poolt pidasid minu perekonda üleval kohalikud elanikud, kelle poo-

lehoiu olin võitnud oma ennemaailmasõjaaegse tegevusega Mustvees.

Torma jõudis salk õhtul kella 5—6 ajal. Kuna olukord oli väga kriitiline ja segane, korraldati suurem nõupidamine salga edaspidise tegevuse kohta. Otsustati astuda ühendusse Tartumaa Eesti Kaitse Liidu ülema leitn. Kuperjanoviga, teda informeerida olukorrast ja paluda saata kohale abiväge punaste tagasitõrjumiseks.

Teate leitn. Kuperjanovile lipn. Daniel tahis saata ühe kohaliku moonakaga. Tegin temale selgeks, millise riisikoga on seotud kasutada tundmatut isikut. Võtsin selle ülesande enda peale. Asusin kütühobusega teele õhtul, et katta 40-verstalist vahemaad Tartuni. Öine sõit tekitas veidi õudusetunnet, sest olukord teel ja ka Tartus oli täiesti teadmata. Ka olin Vene sõjaväearsti vormis ja ilma mingisuguse relvata. Jõudsin aga õnnelikult Tartu 11. detsembri hommikul kella 4 ajal. Tartu tänavad olid sel kellal täiesti väljasurnud. Liikusime ettevaatlikult, kui järsku silmasin tänavanurgal püssiga ja valge käesidemega varustatud kaitseliitlast. Oli nii hea meel, et oleksin teda meeldi sülelenud. Kaitseliitlase juhatusel leidsin ka ülesse Kaitse Liidu staabi Peterburi tän. Sealt anti kaasa kaitseliitlane, kes mind juhatas leitn. Kuperjanovi korterisse. Äratanis leitn. Kuperjanovi abikaasaga une pealt ülesse, andsin edasi lipn. Danieli teate ja selgitasin olukorra Mustvee ja Torma all. Samas määras leitn. Kuperjanov mind kaitseliidu arstiks, ühtlasi leppisime pr. Kuperjanoviga kokku kell 12 päeval ambulantsi tarvis hädavajalike arsteid osta. Leitn. Kuperjanov lubas abivägede asjus läbirääkida polkovnik J. Unt'iga ja tagajärgedest mind informeerida.

3. Jal-polgu 1. rood Narva rinde kaitsekindlustusel 1920. a. kevadel.

Sain ambulantsi jaoks kõik hädavajaliku. Hiljem kaitseliidu staabis teatas minule leitn. Kuperjanov, et Torma saadetakse abiks kaks roodu kapt. J. Andersoni juhatusel ja et roodud asuvad teele Tartust kella 3—4 ajal. Tagasisõitnud kütühobuse asemel sain Tartust uue ning pealelaadinud oma ambulantsi, algasin kella 6 ajal tagasiteekonda Torma. Tartust umbes 9 km. kaugusel sõitsin mööda Torma poole liikuvast kahest roodust.

Torma jõudsin öösi, kus mind juba oodati suure rahutusega. Teatasin teelolevast kahest roodust, mis tõstis kõikide meeleolu. Järgmine päev möödus põnevas abivägede kohalejõudmise ootuses. Kaitseliitlased olid tõkestanud Mustvee poole viiva tee, kus asus ka alaline valvetõke.

Abivägi jõudis Torma 13. detsembri õhtul. Selleks ajaks olin sisseseadnud päris korraliku ambulantsi, nii et haavatute vastuvõtmiseks oli kõik valmis. Kohale jõudes võttis kapt. J. Anderson üldjuhatus oma peale ja tema korraldusel olid ambulantsi juures küüthobused haavatute evakueerimiseks.

14. detsembri öösi läks umbes 20-meheline luuresalk Kõnnu küla poole, et teha kindlaks vastase jõude ja seisukohti. 15. detsembri hommikul oli luuresalgal vaenlasega kokkupõrge Kõnnu küla juures ja luuresalk löödi vaenlase poolt taganema, kusjuures luuresalk kaotas haavatutena 7 meest. Viis haavatut saadi tuua kaasa, kuna kaks haavatut jäid maha, kes punaste poolt metsikult ära tapeti. Andsin haavatutele esimest abi ja saatsin küüthobustel edasi Tartu poole.

Luuresalga tagasijõudmisel paisati kõik Tormas paiknevad jõud ahelikku Torma mõisa ette ja kaitsejoon kindlustati võimaluste piires, et tagasitõrjuda vaenlase rünnakut.

16. detsembril tabasid sõdurid kaitsejoone läheduses kahtlase nooremehe, kes oli saadetud kohalike punaste poolt viima enamlastele teateid meie vägede suuruse ja seisukohtade üle. Sõjaväljakohtu otsusel lasti mees kohapeal maha.

Pealetungi Tormale alustasid enamlased 17. detsembri hommikul. Kell 12 päeval oli lahing täies hoos; meie paremal tiival kostis äge laskmine, millest võis järeldada, et vaenlane on seal meid haaramas. Selle aja jooksul oli toodud ambulantsi 4—5 haavatut ja kaks surnut. Üks surmasaanuist oli Äksi kihelkonna mees, kelle elukoht oli teada; saatsin ta surnukeha küüthobusel hodu kohta. Teise surmasaanu isik jäi kindlaks tegemata; palusin Torma kalmistu vahti teda matta maha, mida see ka lubas teha. Üks haavatuist oli enamlane — soomlane, kellele ka andsin abi ja saatsin edasi Tartu.

Kell 1 päeval oli selge, et meie olukord on väga kardetav. Palusin kapt. J. Anderson'i teatada, kas tuleb taandumise puhul liikuda Jõgeva või Tartu suunas. Kapt. Anderson teatas, et taandume Jõgeva poole. Kuna ambulants oli juba vaenlase tule all, oli võimata Tormas edasi viibida, tegin ettepaneku ambulantsi ülevõtmiseks 1 km. edasi Jõgeva tee äärde Lullikatku koolimajja. Suin selleks loa; väeosa juurde pidi aga esimese abi andmiseks jääma väeosaga kaasa tulnud asearst Karask; minuga pidi tulema kaasa arstiteaduse üliõpilane Ruus. Kor-

raldasini kohe ambulantsis viibivate haavatute ärasaatmise Tartu ning siis kolisime küüthobustel kella ½3 ajal Lullikatku.

Vahepeal surus vaenlane ägedalt peale, kuid meie väed avaldasid visa vastupanu. Õnnetuseks oli juba hommikul läinud rike rkp. „Maksim“, mida ei suudetud lahingu lõpuni seada korda. Rikke olevat tekitanud mitmet liiki kasutatud padrunid.

Ambulantsi toodi veel 3—4 haavatut. Sidusime üliõp. Ruusiga nende haavad ning saatsime kohe küüthobusel Tartu. Viimase küüthobuse ärasaatmisel jäi ambulantsi kasutada ainult üks kahehobuse plaanvanker.

Hakkas juba veidi hämmarduma, kui üks ambulantsi juures olevaist kaitseliitlasist — sanitaarist jooksis sisse, hüüdes, et meie viimane ahelik olla koolimajast taandunud mööda. Kiiruga laadisin üliõp. Ruusi kaasabil ambulantsi plaanvankrile. Ambulants peal, jooksimise ise kiiresti koolimajja, et kasukaid panna selga. Meie ruumis olemise ajal oli kooliteener — nähtavasti kohalik punane — kõik koolimaja ukсед lukustanud ja siis ise kadunud. Lõime ühe klaasukse jälgadega puruks ja pääsesime niiviisi koolimajast välja. Plaanvankrit koolimaja ees enam ei olnud; nähtavasti oli hobusemees vaenlase kartusel minema kihutanud. Jõgeva poole viiv tee oli juba vaenlase kuulipilduja tule all; kuulid vingusid kõikjal. Pidime vaenlase käest pääsemiseks valima otsetee — üle plangu põldudele. Kuna minu kehakaalu juures üle plangu ronimine just naljaasi ei ole, sattusin väga hädadohtlikku seisukorda, millest pääsesin vaid tünu üliõp. Ruus'i kaasabile.

Jooksimise lakkamatult sadava vihma all mööda võimatu porist põldu paralleelselt Jõgeva teega ligi 2 kilomeetrit. Viimaks ei suutnud enam mööda sopast põldu jooksta ja otsustasime välja minna teele. Selleni jäi veel ainult samm 50, kui järsku silmasime teel 5-liikmelist ratsasalka, kes ka meid oli juba pannud tähele. Üliõp. Ruus tahtis esimese hooga kohe jooksta tulnud teed tagasi, kuid peatasin teda, kuna see juba oli hilja, kuna meid oli juba märgatud ja maha lastakse niikui. Parema läheme teele välja ja vaatame, kelle ratsanikud need on. Teele jõudes nägime, et oli kapt. J. Anderson oma adjutandi ja kolme ratsamehe saatel. Kurtsin oma häda. Kapt. Andersoni korraldusel sõitis üks ratsameestest plaanvankrile järele. Varsti oli see ka kohal ja jätkasime oma taandumist Jõgevale. Kapt. J. Anderson ratsutas oma saatajaskonnaga Laiuse kirikumõisa. Õhtul kella 10 ajal jõudsim Sootaga külla, kus peatusime teemaja ees. Maja oli tulvil sõdureist. Silmasin ka kolme ohvitseri, kelledest mäletan lipnikuid

3. Jal.-polgu 3. rood lahingute vaheajal 1919. a.

Danieli ja Saagi, kuna kolmanda nimi on ununenud. Sootaga külla oli jõudnud ka asearst Karask. Ohvitserid rääkisid, et osa sõdureid ja kaitseliitlasi olevat läinud Tabivere teed, kuna Tudulinna kaitseliitlased olevat laialivalgunud kodupoole. Sootaga külas oli umbes 50 sõdurit ja kaitseliitlast, suuremalt osalt pärit Mustveest. Saanud veidi soojendada teemajas, jooksis suure kisaga üks sõdureist sisse teatega, et punased olevat juba Sootaga küla kohal.

Tekkis suur paanika. Ja kõik pistsid kühthobustel jooksu Jõgeva jaama poole, mis asus umbes 9 km. kaugusel. Kaasa kihutasin ka mina ambulantsi plaanvankriga. Pärast selgus, et oli pettehüire, organiseeritud kohalikke punaste poolt.

Jõudes Jõgevale, tuli varsti Tartu poolt rong, millesse tormasid kõik sõdurid ja kaitseliitlased, et aga pääseda hädahohtlikust ümbrusest. Tegin jaamakorrapidajale kategoorilise

sõdurid leppisid. Selle aja oli jõudnud kohale ratsakäskjalg kapt. Andersoni käsuga, et kõik Jõgeva jaamas viibivad sõjaväelased kohe asuks teele Laiuse mõisa poole, kus oli ettenähtud vastupanu organiseerimine punaväele. Sõdurid olid väga väsinud ja ei tahtnud kuidagi tagasi minna. Andsin nõu kirjalikult informeerida kapt. Andersoni ja kuni tema järgneva korralduseni sõdurid ja kaitseliitlased lasta puhkama jaama ooteruumi.

Sama ratsakäskjalaga saadeti kirjalik teade kapten Andersonile ja meeskond jäi puhkama Jõgeva jaama. Hommikul ilmus kapt. Anderson kohale. Tahtsin Tallinna sõita, et seal registreerida end sõjaväearstina. Teatasin sellest ka kapt. Andersonile. Ambulantsi üleannud asearst Karaskile, lahkusin hommikuse rongiga (eelviimane enne Tartu langemist punaväe käte) Jõgevast.

korralduse rongi jaamast mitte enne välja lasta, kui kõik sõdurid ja kaitseliitlased on selgelt tulnud maha. Üliõp. Ruusi kaasabil hakkasin siis sõdureid vaguneist välja ajama, küll noomides neid, küll ähvardades sõjaväljakohtuga. Kõik see andis tagajärgi ja sõdurid hakkasid vastumeelselt vaguneist välja ronima. Viimaks oli neid kogunenud jaamaesisse 30 ümber. Ülesrivistanud, pidasin neile ühe vägeva epistli. Rong lahkus kohe. Ohvitseride ilmudes, hakkasid sõdurid kohe nõudma toitu, kuna nad olid juba terve päeva otsa täitsa söömata. Pagari juurest saadi ainult musta leiba, millega ka

Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljon Irboska rindel detsembris 1919. a.

Res. n.-leitn. E. Bachval.

Valgast rindele ja tegevusest rindel.

30. nov. 1919. a. sain ettekirjutuse sõita rindele ja asuda 5. dess-roodu juhtimisele. Meie II desantpataljon asus siis liinil, kuna I pataljon viibis Valgas puhkusel.

1. dets. tossutasingi prahirongis Irboska poole, kuna hommikusest reisirongist jäin maha. Keskööl jõudsin Košeljähhha jaama. Jaamahooneks oli üks 3-da klassi vagun. Valga poolt tulevad rongid

sealt enam edasi ei sõitnud, vaid siit viis teine vedur tarvillikud vagunid Irboska jaama.

2. dets. kella 1 ajal öösi sain edasi sõita ja kella 2 ajal olin Irboska jaamas, mille ümbrus oli täielikuks sõjatallermaaks, seistes punaste suur-tükitule all. Jaamahoone katus, ukсед, aknad ja mööbel olid purustatud. Jaama lähedal olevad vabrikud olid tugevasti lõhutud. Jaam ja ümbrus oli kui surnud, ilma elanikkudeta. Roopaseadja

majakeses leidsin telefoni ja sain teada, et meie mehed asuvad Viski külas.

Hakkasin ööpimeduses mööda tundmatut lumist teed jala kõmpima Viski küla poole, sattusin aga kuidagi sellest mööda Lesinski külla, kus asus Kallaste Maleva staap.

Varahommikul jõudsin viimaks meie staapi. Meie pataljoni adjutant al.-kpt. Jõesaar oli siis ühtlasi ka pataljoni ülema kt. Lõuna ajal läksin koos al.-leitn. Anniga liinile. Tema läks 4. rooduga vahetama 5. roodu.

Roodu asukoht oli elamiseks halb — soode ja rabade sees, kaitsta seda oli aga hea. Liini ees kolme versta ulatuses oli lage maa, kasvava väikse võsastikuga ja selle taga suvel läbipääsmatu soo. Liin oli tugevasti kindlustatud, traataiad kogu liini ulatuses ees; kaevikuid ei olnud küll kogu liini pikkuses, vaid ainult tähtsamates punktides. Kuulipildujate pesad olid ehitatud nii, et võimaldasid pealetungivat vaenlast võtta risttule alla. Meeste elukohtadeks olid mullakoopad — blindaažid, mis

kohalikkude elanikkude — venelaste — hädaldamisi ja nuttu, kes kõige rohkem kartsid lahinguid ja meie võimalikku taganemist. Oli kuulda, et punased põinud ühtki tõsisemat pealetungi meie pataljoni ees ettevõtnud selle kahe kuu jooksul, kui pataljon seisis liinil.

Sain teate, et punaste rahusaatkond on läbi rinde läinud 7. jal.-polgu kaitseleõigus. Saadikud viidud erarongiga Valka.

Punavangide jutustusi olukorrast.

4. dets. tahtsid punased luua telefoniühendust oma Tartu sõitnud rahusaatkonnaga. 3 punasõdurit olid tulnud meie poolele ja hakanud rahulikult, kui oma kodus, traati ülesse panema. Mehed nähti aga kinni ja saadeti Valka diviisi staapi. Pärast tulid veel kolm punaste telefonisti; komissar oli neid saatnud järelevaatama, miks esimesed niikaua loovad ühendust. Need kolm võeti ka kinni ja hoiti meie staabis.

5. Jal.-polgu 1. rood Petserimaal, Piusa jõe orus, 1919. a. sügisel.

olid tugevad, et ei kartnud 6-tollist mürskugi. Muist mehi asus liini lähedal Luki külas. Liini pikkus oli $4\frac{1}{2}$ km., kus oli kaitse umbes 80 meest.

Õhtul jõudsin 5. rooduga liinilt tagasi. Saime teada, et punaste rahusaatkond tuleb teisel päeval üle piiri. Arutasime, et oleks kena küll kui saaks mõistliku rahu. Mehed paistsid olevat küll sõjavintsutusist omajagu tüdinenud, aga kui oleks tarvis olnud siis oleksid nad võidelnud viimse meheni ja nende seisukoht ja arvamine oli: siit meie ei tagane tolligi, tulgu või Trotski ise platsi!

3. dets. oli liinil täielik vaikus — ei püssipauke ei kahuritemürinat. Vaikus liinil tundus igavana. Olid harjunud liinil olema pinguli, silmad harjunud nägema verd, haavu, laipu, kõrvad kuulma mürsuplahvatusi, kuulide vingumisi, siin pidid aga askeldama ja korraldama tühi-asju, kuulma

Meheed olid rõõmsad ja kiitsid, et nad hulgal ajal polevat saanud niisugust keretäit süüa, kui siin. Imestasid miks neid tagasi ei lasta minna, sest läbirääkimised rahu asjus olevat ju alanud ja nende valitsuse poolt mingisuguseid takistusi rahuks enam polevat. Pealegi olevat punaväe meeleolu, eriti pärast suuri äpardusi Narva all, täiesti langenud ja mehed ei tahtvat sõidida, ehk seda küll avalikult väljautelda ei tohtivat, sest komisсарid valvavat teraselt kõikide järele. Muud karistuseabinõusid aga punaväes polevatki, kui mahalaskmine.

Miitingud olevat punaväes keelatud. Koosolekud kutsuvat kokku ainult komissar kas võidu puhul, või esindajate valimiseks kongressile, kuhu valitakse ainult kommuniste. Elukallidus üha tõusvat. Palk ei vastavat elukallidusele ja elatavat poolnäljas. Punaväelane saada 400 rbl. kuus, kuid sel-

lega ei saavat osta rohkem, kui nael võid. Tikutops maksvat 20 rbl., kallimad veel suitsud.

Jälle Valgas.

Varsti vahetati meid liinilt ära ja sõitsime Valga tagasi. Meestel lasti paar päeva puhata, endid korraldada, püsse korda seada, riideid ja jalanõusid parandada, saunas käia, linnas ringi vaadata ja, kes elasid ligemal, ka külastada koduseid. Siis algas õppus, et mehed ei jääks loiuks. Õppeplatsiks oli mets ja heinamaa linna lähedal.

Jälle Irboska rindele.

20. dets. kell 9 hommiku sõitis meie pataljon — 6 dessant roodu, kuulipildurite rood ja komandod — Irboska rindele. Jõudsime kella 18 paiku Irboska jaama. 5. rood pidi alul jääma Viski külla reservi.

Algasime liikumist jaamast liinile. Rühmakolonnis roodud liikusid valgel, lumisel teel suure musta lookleva elukana, kelle pea ja saba kadusid õhümärsusse. Oli vaikne — ei püssipauku, ei kahurimürsku, ega õhikutõusvaid rakette; ainult külakoe-rad haugatasid aegajalt ja lumi krigises meeste jalge all.

Liikusime vaikides kiirsammul. Rääkimise, lõõpimise ja naljatamise lusti võttis käre 20 kr. külm, mis puges läbi meie õhukestest kinnastest, riideist kõrvakattega mütsidest, saabastest ja hallidest või mustadest õhukestest sinelitest. Sinelikraedele tekkis hingeaurust valge härmatis-kord; vurrudes ja silmaripsmetes ripnesid jääpurikad, kui kiirgavad ripatsid. Katsuti aegajalt nina, kas see pole juba jäätanud ja hõõruti kõrvu. Sooviti ainult rutem jõuda pärale, et saaks hoonesse või mullakoopasse, saaks sooja, kui mitte muudu, siis täiskiillutud kambri õhku oma hingeauruga soojendades.

Peakohal sinetav taevas, kui kummulikeeratud pada, mille küljes särasid lugematud tähed. Puud olid härmatises, justkui oleks meie läbimineku ajaks tõmbanud selga valged pidukuued.

Jõudsime Viski külla, kuhu ettesaadetud korterotsijad olid meile valmisvaadanud ruumid. Mehed said suuremast riidest lahti võtta, veidi

nina soojendada, jääpurikaid näolt mahatõmmata ja valmistuda heatujuliselt juba põrandale magama heitma, kui tuli käsk ka meie roodule minna liinile. Ajasime siis kähku kolid kotti ja olime varsti Lisinski külas, kust ühes 1. rooduga marsisime liini poole.

5. rood sai kaitselõigu vasakul pool Halahholnaja mäe, kus vahetasime ära Kuperjanovi Partisanide Pataljoni 10. roodu poolroodu. Meie 1. rood asus paremale poole mäe. Kella 2 ajaks öösi oli vahetus teostatud. Roodu kantselei jaoks sain ruumid Petški külla.

5. roodu kaitselõigus olid päris kenad kaevikud, kus meeste jaoks kindlad, kahurimürskudele vastupidavad raudahjudega varustatud mullakoopad — blindaažid. Üldse oli meie roodu kaitselõigus 10 sarnast. Kaevikute ees oli tugev mitmekordne traataed; maastik ees oli lage, tagapool olid kitudurad põõsad; kaugemal eespool pidi olema suvel läbipääsmatu soo, mis nüüd aga oli kinnikülmanud. Liini ees olevad vene külad, Kotlõ jt., olid mahapõletatud, et mitte anda punastele meie liini läheduses paiknemisvõimalusi.

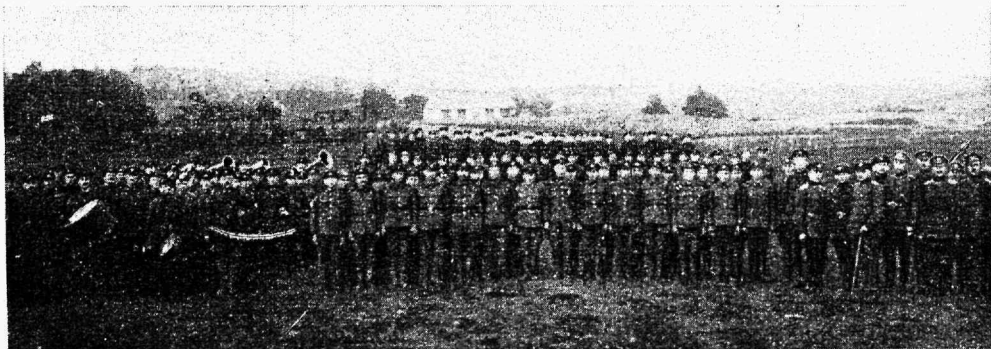
21. dets. sain roodule kaks telefoniaparaati, millest ühe lasksin üles seada 1. rühma, mis külast asus kõige kaugemal ja teise — kantseleisse. Roodul oli kaks raske- ja kaks kergekuulipildujat, mis seisid kuulipildujate meeste hoole all, kes olid jaotatud võrdselt kõige roodude peale. Kuulipildurite roodu ülemaks oli al.-leitn. Pekk.

Mehed asusid blindaažides. Ainult suurtes kasu-kais tunnimehed olid kaevikuis valvamas.

Võitlus külmaga ja tuisuga.

Et väljas külmataat paukus endiselt, siis oli suuremaks mureks küttepuude muretsemise küsimus. Kui tulekahi oli kohast käinud üle ja ümb-ruse muutnud piibililikult tühjaks ja paljaks. Pealegi ka tööroodul oleks olnud võimata kõikide nõudeid paugupealt rahuldada.

Siis pidi meid hädas aitama külavanem ja muretsema küüdimehi. Varsti toodigi Halahholnaja mõisa metsast peenemaid puid, kuid nende katki-saagimisega oli lugu samuti täbar, sest roodus kir-

2. Jal-polgu õppekomando ja orkester Marienburgis (Aluksnes), Lätimaal, 1919. a. suvel.

veid ega saagesid polnud; elanikkudel ka kas ei olnud, või ei tahetud meile anda. Viimaks siis ikka saime riistapuu, mis kandis sae nimetust, kuna töötamisel aru ei saanud, kas saed teraga või seljaga. Niipalju siiski ikka saadi puid peenemaks, et mehed raudahjude juures said soojendada käsi.

Siis sain kuulda, et Viskovitsa küla mehed, kasutades nõrka järelyalvet, käivad varahommikuti Halahholnaja mõisa metsast omavoliliselt puid toomas. Informeerisin asjast ka 1. roodu ülemat al-leitn. Eisenbergi, kes lubas oma rajoonis venelasi hakata püüdma.

22. dets. varahommikul saatsin kaks meest teele, kust külamehed puukoormatega pidid läbisõitma. Varsti toodigi neli külameest puu- ja haokoormatega kohale. Käskisin puumaterjali maha panna ja ise saagima hakata. Mehed kasutades valve puudust, lasid jalga.

Saatsin mehed uuesti püüdma puuvedajaid. Sekord oli meestel õnne. Meie õue venis pikk voor külamehi — tervelt 10 koormat. Lasin puud maha panna ja — mehed ise trahviks puid saagima ja lõhkuma. Vene habemikkude näod venisid seda kuuldtes päratu pikaks. Kui aga nägid, et parata pole ühtigi, siis hakkasid nobedasti tööle, üksteist kolmejärguliste sõimusõnadega ülekuulvates. Kange külma ja ühe sae pärast töötasid nad kolmes vahetuses. Kella 15 ajal lasin venelastele anda järelejäänud suppi ja siis minna koju. Läksid siis habemete lehvides naerusuil.

Puid oli nüüd külluses; jäi meist veel teistelegi. Blindaažid olid soojad, ole kas või särgiväel. Ja mis sõjamehel talvel pakasega muud tarviski; kui kõht täis ja soe ruum, siis on meeoleu hea ja lühiajaline tunnipeal seisminegi ei tee raskusi — on kui vahelduseks.

Vaevalt olime ühest hädast saanud lahti, kui ees seisis veelgi suurem ja hädaohtlikum. Taliõhtu lüdevikus tõusis tugev tuul, mis üha paisus ja lõpuks muutus päris maruks. Vilistas ja vingus õudself. Õhk oli täis peenikesi, keerlevaid, mänglevaid

lumekübemeid, kui väikseid valgeid udusulgi. Kümne sammu peale ei ette ega kõrvale polnud midagi näha — igalpool oli läbipaistmata, saladuslik, valge müür, mille taga justkui oleks keegi seisnud ja jõuliselt pildunud peoga lund vastu silmi, krae vahele ja riieteile. See peenike tuisulumi tunnis igalepoole: kaevikusse, mis olid vähese aja jooksul lumega täidetud läbipaistmatud kraavid; blindaažide uste taha viskas kui kühvliga, nii et mehed ei pääsenud sisse ega välja ja iga mõne minuti järele pidi üks mees ust lahti surudes lumekübe eest äralükkama; tuiskev lumi muutis tunnimehed jõuluvanadeks.

Sarnase ilmaga võtsid punased meid ootamatalt rünnata, mispärast võtsime tarvitusele ettevaatusabinõud. Paigutasime traattõkete juurde lisatunnimehed, et näeksid, kui ründajad punased on jõudnud meie traattõketeni; kaevikutesse paigutasime rohkem tunnimehi, et näeksid üksteist. Püüdsime omal jõul puhastada kaevikuid lumest, kuigi roodus polnud ühtki labidat. Viska kas või peoga lund kaevikuist välja. Püüdsime esmaajoones hoida laskekohad veidi lumest vabamad. Hiljem tulid sapöörid appi lund puhastama, kuid palju nemadki suutsid võidelda loodusega. Tööst oli tulu ainult selleks korraks ja peagi olid kaevikud jällegi ääreni täis lund. Sapöörid jätsid meile kasutamiseks ka ühe labida, mis välkus kogu aeg meeste käes, vahetades omanikke, kuid kasu oli sellest siiski vähe. Kui oleks olnud labidas ka igal mehel, ka siis poleks suudetud sarnasest lumemõllust täielikult saada võitu. Ka külavanem pidi viimaks aitama oma meestega lund rookida.

Õusel jäi lumemõll vähemaks ja ilm muutus pehmemaks. Punastest ei olnud kuulda midagi, olid vaikselt kui talveunes karud. Ei olnud meilgi neid vene mesikäppi lusti segada nende pesades.

Nii loodusega võideldes jõudis kätte jõululauapäev ja meid vahetas ära pataljoni 6. rood. Asusime reservi Lesinski külla — jõulupühi pühitsema.

Rõuge mõisa vallutamine 23. märtsil 1919. a.

Ch. Volmer.

Vaenlase läbimurre Lõunarindel 17. märtsil 1919. a. ja pealetung Valga-Võru raudtee suunas, sihiga viimast läbilõigata, sundis meie väejuhatust kiires korras paiskama sinna värskeid löögiüksusi, kuna seal seni kuude viisi pidevalt lahinguis viibinud Tallinna Kaitsepataljoni mehed olid äärmiselt ärakurnatud ja nende riidevarustus kui ka jalanõud muutunud sõna tõsisel mõt-

tes närudeks. 17. märtsil jõudis Tallinnast Rõuge Tallinna Kaitsepataljoni värske 6. rood ja pani vaenlase pealetungi selles rindeosas seisma, hoides enda käes Rõuge kirikumõisa ning koolimaja ümbruse kuni 23. märtsini. Samal ajal tegi Tartus kibedaid ettevalmistusi rindele sõiduks 2. diviisi komandandi rood, kuhu kuulusid enamikus Võru kooliõpilased ja kümmekond

vanemat meest tagavarapataljonist — kokku üle saja mehe, nagu jutustab sellesse kuulunud üliõpil. Arno Lepp.

„Eitepaneku roodu astuda tegi mulle 2. diviisi komandant kapten Friedrich Vreeman isiklikult. Mehed olid rietatud väga mitmekesiselt — mis aga kellegil omal juhutus olema kodus: kel koolipoisi palitu, vana vene sinel, koolipoisi müts, vene papahha, saksa kiiver jne. Tulirelvadelt aga olime tugevad: peale püsside — 3 Lewisi ja 5 Madsenit. Tartust läks sõit rongiga Võru ja sealt kütthobustel Vastse-Nurssi, kus peatusime metsavahi majas. Öösel viidi meid Sänna taha. Hommikul oli esimene kokkupõrge vaenlasega. Meie sattusime tule alla lagedal nurmel, kusjuures sai haavata Võru komandant leitn. Mürk. Liikusime algul vaenlase suunas kõige voori ja supikatlaga, nagu partisanid kunagi. Hiljem jäid voor ja supikatel maha, kuna roodu

ning nõudis seda ka oma meestelt — ikka edasitormamist. Lahing kestis kuni videvikuni, kusjuures löime vaenlase taganema ka S.-Rõuge külast. Haavata said veel Tartu komandandi adjutant leitn. Jako, roodu veltveebel ja veel mõniteistkümme sõdurit, nii et üldse langes reast välja paarikümme meest. Kuna ka kõik roodu ohvitserid, samuti veltveebel olid reast väljas, siis saadeti Võru ratsaside järele kuulama, kuidas roodul edasi toimida. Öhtul pimeas jõudis käskjalg tagasi teatega, et peame Võru tagasi minema. Andsime vahipostid S.-Rõuge külas üle Tallinna Kaitsepataljoni 6. roodule, kes meie vasemal tiival peale tungis, ja sõitsime samal öhtul kütthobustega Võru — rinnus uhke võidutunne ja sügav kurbus langenud kaaslaste pärast.

Võrus peatusime paar päeva. Viibisime kirikus kapten Vreeman'i matusetalitusel ja

4. Jal.-polgu 7. rood kaitsepositsioonil Narva rindel Itovo mõisa juures 15. dets. 1919. a.

kirjutaja sai haavata. Tõmbusime veidi tagasi metsa varju, kus endid korraldasime. Uus rünnak võeti juba ette ahelikus. 23. märtsil järgnes rünnak Rõuge mõisale. Kui selgus, et mõisa on vaenlase poolt maha jäetud, liikusime julgelt üle põldude Suure-Rõuge küla poole. Äkki kostis paremalt metsatukast vene keeles: „rota plii!“ (rood, tuld!) ja samas langes kolmest kuulist läbipuurituna rooduülem kapten Vreeman. Oli julge ja kindla iseloomuga mees

pidime teda ka ta viimsele puhkepaigale, Lasva valda, saatma, kuid jõudes leinarongiga natuke maad linnast välja, saabus käsk sõita jälle otsekohe rindele — seekord juba Vastseliina poole.

Öösel jõudsime kütthobustel Vastseliina mõisa. Mõisahoones magas rahulikult ühe soome väeosa staabi meeskond. Meie teekond läks aga edasi Kiirovo poole, kus tuli jälle lüüa lahinguid.

Eksitavaid vigu.

Artiklis „Krasnaja-Gorka operatsioon 1919. a. sügisel“ — „Vab. Täh.“ nr. 10, lhk. 373 skeemil Ingeri polgu asetused peab

olema viirutatud; „Vab. Täh.“ nr. 11, lhk. 421 skeemi pealkirjal daatumid „27. nov. — 1. okt. 1919“, asemel lugeda „27. okt. — 1. nov. 1919.“

Soovitame lugupeetud piimatallitustele:

Rootsi „Alfa-Laval“

Saksa „Westfalia“ ning Soome „Lacta“
harilikke, poolhermeetilisi ja täishermeetilisi koorelahutajaid.

„Astra“ ja Silkeborgi vabrikute

uuemat tüüpi ning parimate katsetulemustega kroonitud
piimatööstuse masinaid.

Inglise plaatpastööre A. P. V.

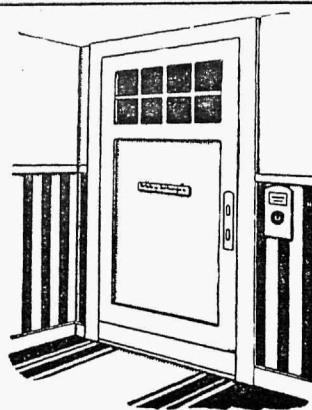
Praegusaja parimaid üldtunnustatud piima-
veokanne ja piimakurnasi Taani „F. M.“ ja
Rootsi „Alfa“.

Võitlinni materjali, pergamenti, võisoola, võivärvi, väävel-
hapet, amüülalkohooli, masina rihtu ning kõiki piimatallituses
vajalikke laboratooriumi tarbeid.

Müük ainult piimatallitustele.

Jälgige hinnakirju.

P. K. „VÕIEKSPORT“

**KES TULEB
LÄBI SULETUD UKSE?**

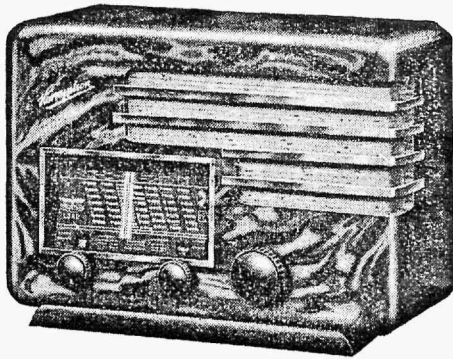
MITTE KAUBAPAKKUJA, KELLELE
PEAB AVAMA JA KELLE EEST
JÄÄB UKS TIHTI SULETUKS, VAID
„PÄEVALEHT“. TEMA TUNGIB
IGASSE MAJJA, ISEGI SINNA, KUS
KÖLISTAMISE PEALE EI VASTATA

KUID KUULUTUSTE KAUDU
«PÄEVALEHES»
ON TEIL ALATI VÕIMALUS
TUTVUSTADA OMI KAUPU
O S T J A S K O N N A L E

SEEPÄRAST KUULUTAJAD
KUULUTAGE EESTI LOE-
TAVAIMAS AJALEHES

«PÄEVALEHES»

KASVATUSLIKUKS ALU-
SEKS LASTELE ON
«LASTE RÕÕM»

Enamik kodumaal valmistatud tüüpidest on meil müügil

ARE Patarei- ja
RET võrk-vastu-
ÜLO võtjad

Raadioaparaate tuntud kodu- ja välismaa vabrikutelt

Esitame ainult tunnustatud kvaliteediga välismaa aparate

BLAUPUNKT
HORNYPHON
LORENZ
EKCO

A.-S. Tormolen & Ko.

TALLINN, RAEKOJA PL. 17

NARVA, JOALA TÄN. 14

A/S H-y Moser & Ko

Asut. 1826. a.

Tallinn, Pikk 19. Tel. 437-47

Soovitab rikkalikumas valikus:

tasku- ja käekelli maailma-kuulsa H-y Moser & C-ie vabrikust Le Locle Schweiz. Seina-, laua- ja äratuskelli. – Kette ja käevõrusid, kuld- ja hõbeasju. Parimat Rootsi kristalli.

Jällemüüjaile meie oma kelli müügiks ei anna, mispärast neid ainult meie juurest saab.

Kellade, kuld-, hõbe-, kristall- ja bijouterie kaupade äri.

Müük suurel ja väikesel arvul.

H. Vassermann

Tallinn,

Viru tän. 23. Tel. 447-26.

Saapa kauplus
A. SARNIT

Väike Karja 1, äri 7

Käekottide äri

„ASART“

Viru tän. 5

Tallinn

IGASUGUSED KUMMI- JA METALL

TEMLID

šabloonid, metsakirved. Numeraatorite parandus.

A. TARGAMA, Tallinn, Nunne 18. (S. Kloostri nurgal) Tel. 473-69.

Riidevärvimistööstus

Flome

Tallinn, Paldiski mnt. 25
Kõnetraat 452-61

Töötab üle – värvib, trükib,
pleegitab, pressib, käärib
ja apreteerib – igasugust
riiet ja riidematerjale.

Georg Stude

Asut. 1864. a.

Tallinn, Pikk 16
Telefon 442-76

A. KLAFF

ASUT. 1883. A.

Paberi- ja kirjutusmaterjali
kauplus

Harju 20 Tallinn Tel. 436-51

Lineerimise tööstus. Kõitekoda

F-ma

H. Markowitsch

Tallinn, Viru t. 15 Tel. 447-52

Soovitame suures valikus:

kuld-, hõbe-, kristall- ja alpakka
asju ning **kelli** parimaist Schveitsi
vabrikust.

Alati saadaval kohaseid **spordi-**
auhindu ja **juubelikinke**.

Kõrgeväärtuslikke kuld-, hõbe-
ja alpakkaasju ostate odavalt

Kullaseppmeisteri

O. Hermann'i

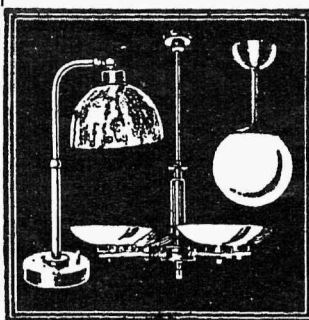
ärist

Tartus, Aleksandri 2, tel. 7-47

Asut. 1815

Asut. 1815

Elektrotehnika äri ja tööstus

**JÕUD &
VALGUS**

TARTUS,
RÜÜTLI T. 11
TEL. 4-48

Valmistab moodsaid
ja maitsekaid elektri
lae- ja seinä-arma-
tuure, laua- ja õõ-
lala-lampe

Äri ladu esitab
rikkaaliku valiku

Igaks hooajaks

suurepäraseid uuemoelisi

daamide käekotte,

rahataskuid,

portfelle,

kohvireid,

koolikotte,

kunstkäsitöid,

aadresskaasi,

albumeid,

jne.

*nahklõikes ja voolis suures valikus
odavate hindadega*

soovitab

O. Zimmermann

Tallinn, Harju 34

Tartu, Suurturg 4

Pärnu, Rüütli 41.

Moodsaim riideladu

A. PRIMA

Tartus, Suurturg 5, tel. 10-91

Soovitab moodsaid

mantli-,

ülikonna- ja

kleidiriiideid

Laos karusnahad ja voodivaibad

Soovitame oma

Välksäri

Suure valgustusjõuga!

Peaaegu suitsuta!

Pakendid

Üksi- ja suuremal hulgal ülesvõteteks

A.-S. Prov. J. Lill, Tartus

J. Kollist

Pärnu nahatööstus

Pärnu, Kuressaare mnt. 11

Telefon 134

Postkast 85

A/s. Pärnu Krediit Pank

Pärnus, Rüütli tän. 30

asut. 1913. a.

Telef.: Üldine 23, juhat. kabinet 35

Võtab raha hoiule tähtajalisele ja jooksvale arvele ajakohase protsendiga.

Annab laenusid.

Toimetab rahasaatmist ja dokumentide järele raha sissenõudmist.

Ostab kõiki Tallinna börsil noteeritud väärtpabereid.

Teraskambris seifid üürile anda.

Toimetab kõiki muid pangaoperatsioone.

JUHATUS.

AURUVÄRVIMISE VABRIK

R. Natus

Asutatud 1838 a.

Viljandis, Tartu tän. 24. Telefon 59

ERIALA:

Kõiksug. kangaste vanutamine, värvimine, käärimine, pressimine, dekadeerimine, Kõiksuguste lõngade ja valmisriiete (tervelt või lahtiharutatult värvimine). Puvillaste ja linaste asjade värvimine. Värvimisel tarvitatakse *Indothren* - värve, millised täiesti pesukindlad

KEEMILINE PESUKODA.

Vastuvõtmine pea kõigis linnades ja alevites. Töö tehakse kõige uuemate nõuete järele, riie ei pleegi ega määri.

Tellimiste täitmine kiire.

Kalevi- ja valmisriiete äri

Jul. Aberg

Tallinn, Suur Karja tänav 5.

Room

Restoran Ekspress-Baar

Maneesi 1 ja Narva 20

Telefonid 316-21 ja 315-67

Om. P. Lepper

A.-S.

„E. U. Usvansky ja Pojad“

Tallinna ladu

Veneturg 3. Telefon 304-49

K/k.

„Elgen“ – E. Gendel

Norra kalosside ja botikute esindus

Uus tän. 14

Tel. 430-82

Rõõmsaid jõulupühi soovivad:

Pärnu O/ü. A. BLIEBERNICHT Tallinna ladu ja limonaadi tööstus „AHTO“

Klaasingi 11

Telef. 314-95

K/m Lier & Rossbaum

Viru 7

Tel. 433-34

Muusika äri

K. Leopas

Paldiski mnt. 14-a

Telef. 429-05

Pudukauba ladu F. Braschinsky & Pojad

V. Karja 12

Telef. 436-90

Klaas- ja kivinõude kauplus

Th. Kaarmann

Raekoja 10

Telef. 431-41

Ins. Erich Kriisa O/y. Mercantile, Helsinki-esindaja

Tallinn

V. Posti 8

F-ma M. Josselov

Tallinn

Kuninga 6

Mehaaniline jalanõude parandus Välk

Niguliste 13

Telef. 463-85

Pagari- ja kondiitriäri E. Vaher

Roosikrantsi tän. 23

Telef. 475-74

V. Romanzev

Müürivahe 16

Telef. 461-53

Pappkarbi tööstus M. Dresselt ja A. Krik

S. Karja 21

Telef. 452-96

Kudumisäri G. Lilienthal

Tallinn

Pärnu mnt. 26

Tallinna puuvillariide kpl. Joh. Laidna

V. Karja 12

Tallinn

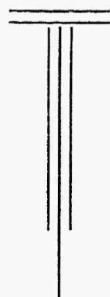
Tel. 445-48

Rõõmsaid Jõulupühi:

<p>A.-S. Pärnu Linatööstus</p> <p>Rääma 38, tel. 125. Pärnu.</p>	<p>„Pärnu Päevaleht“ ja Pärnu Kirjastuse Ühisus</p> <p>Kalevi 39, tel. 19.</p>
<p>Raamatukauplus „Kultuur“</p> <p>Kalevi 35, tel. 397 Pärnu</p>	<p>Patareide tööstus „Stella“</p> <p>Poska t. 4, tel. 189. Pärnu.</p>
<p>Kaalu- ja masinatehas „Kaal“</p> <p>Vingi 9, tel. 22. Pärnu</p>	<p>Speditsioon-transportühing</p> <p>Tallinn, Vene 6. Tel. 448-12.</p>

Balti Nahavabrik

Pärnu

Vana Sauga 24.

Telef. 76

Ü. K. Eesti Rahvapank

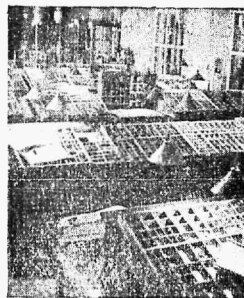
Tallinn, Suur Karja 19
Telef. 425-55

*Toimetab kõiki pangaope-
ratsioone nii liikmetega
kui ka võõrastega*

*Ostab ja müüb välisraha ja
igasuguseid kindlaprotsen-
dilisi väärtpabereid.*

ÜHISELU TRÜKIKODA

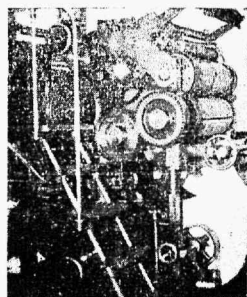
Tallinnas, Pikk 42. Tel. 442-04 ja 476-73

Valmistab maitsekalt ja parajate hindadega
igasuguseid trükitöid

Telefonilised tellimised täidetakse täpselt

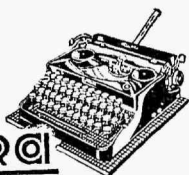
Laos valmis vallavalitsuste ja vallakohtute
kantsleiraamatud, plangid, võlakirjad jne.
Töö korralikkusele pannakse erilist rõhku

ROTATSIOONITRÜKK • RAAMATUTRÜKK
NOODITRÜKK • RAAMATUKÕITMINE

Kas palju kirjatööd,
siis laske end aidata
kirjutusmasinast

Epilka
NAUMANN

Soodsa järelmaksuga müüb
Kr. Saar & Ko.
Tallinnas — Tartus.

Georg Hendrikson'i
nööritööstus

Pärnu mnt. 129.

Telef. 459-27

Ladu V. Karja 6.

Telef. 445-29

Elkõige

**„UUS
EESTI“**

PÄEVAUUDISEID

„UUS EESTI“

toob kiirelt, täpselt ja asjali-
kult sõnas ja pildis iga päev roh-
kesti tarvilikke ja huvitavaid

uudiseid

kogu maailmast

A.-S. Tallinna Laevaühisus

Laevaomanikud ja laevamaaklerid

Süte importöörid ja speditöörid

Peakontor S. Karja 18. Telefonid 426-90 (4 liini)

Ekspeditsioon: Kaupade tollimine ja ekspedeerimine. Inkasso. Kinnitus. Korrespondendid kõigis suuremates sadamalinnades.

Telefon 426-90; telefon tollil 460-04.

Tollivabaladu: Laevade varustamine ja provianteerimine tollivabalaost.

Ladu sadamas U. Hollandi 6. Telefon 314-52.

Kontor V. Sadama 3. Telefon 456-38 ja 441-80

Süteladu: Auru- ja sepaõed ning valu- ja küttekoks laost ja sadamas otse laevast alati saadaval.

Kontor V. Sadama 3. Telefon 456-38 ja 441-80.

Laevatarbete kauplus ja purjetöökoda: Igasugused laevatarbed ja materjalid Purjede valmistamine.

Kontor V. Sadama 3. Telefon 456-38 ja 441-80.

Põllumajanduse Pank

Tartus, Suurturg 9

Tel. Juhatus 10-65, üld. 50

Pank annab vabalt laenu põllupidajatele
heade kindlustuste vastu

Pank võtab raha hoiule ja toimetab kõiki
pangaoperatsioone

Panga juures Kindlustusselts „O M Ä“ agentuur

Juhatus

Soojad ning mugavad

KALOSSID

JA

BOTIKUD

Oscar Stude

Tallinn

Ekspeditsiooni-äri

Asutatud 1882. a.

Ladustamine — Inkasso
Kinnitus — Laevaagendid

Oma puksiirid ja laod
raudtee ühendusega

Oma autopark

Koninklijke Nederlandsche
Stoomboot Maatschappij,
Amsterdam, esindaja

Osakonnad:

Pärnus, Pühavaimu tän. 8
Tartus, Ülikooli tänav 44
Valgas, Maleva tänav 2
Viljandis, Lossi tänav nr. 8

Kõigi kohtade telegr. aadress: „Studeos“

„Emlo“

Tallinn, Aia 10. Telef. 431-08

konjakid, liköörid, napsid
tuntud kõrgeväärtuslikus kvaliteedis.

Uudis:

Napoleon — Konjak

Importladu:

Original **White Horse** Whisky

Saadaval kõigis veinikauplustes,
restoranides ja kasiinodes Eestis.

Kivitrükikoda

J. Männik

Tallinn, Soo tän. 23

Telef. 436-86

Valmistab kõiksugu värvilisi

TRÜKITÖID

Sisseostudel mõtelge meie

Pa-Mu seeriale:

Pa-Mu juuksefiksatiiv,
mitterasvav

Pa-Mu vahukreem
habemeajamiseks

Pa-Mu kölniveed

Pa-Mu brillantiin

MILVI hambapasta

A/s. „**EPHAG**“ laboratoorium
Tallinn

Sobivaima
pühade kingi valite

A-s.

Oskar Kilgas^e

kleidiriietest,
sukkadest,
sokkidest,
trikoopest,

. . . kui
*võimlemiskingi, spordi-
kingi, toatuhvleid, või
ilusaid viltkingi, siis
ainult*

Kondor

KVALITEET

kaupu

Saadaval

*igas paremas
jalanõudeäris*

Kirveid

ja

labidaid

valmistab kõrges väärtuses

AKTSIASELTS

ILMARINE

A-S. „EESTI-AGA“

TALLINN

Juhatus: Vene tän. 11-a, kõnetr. 441-33.

Vabrikud: Põhja tän. 5, kõnetr. 439-96

Atsetüleengaasi ja hapnikutööstus

Autogeenilise keevitamise seadete ja materjalide müük. Elektri keevitamise elektrodide ja agregaatide müük.

Keevitamise kool

Enne kui omandate keevitamise sisseseade, pöörake suusõnaliselt ehk kirjateel meie poole, meilt saate õiglase ja asjatundliku juhatuse.

„Vabadussõja Tähistel“ tellijaile ja lugejaile.

„Vabadussõja Tähistel“ jätkab 1938. a. Vabadussõja Mälestamise Komitee väljandele ilmumist kuukirjana endises sihis ja kujul haarava ja igakülgse ülevaate andmiseks Eesti vabadusvõitlusest 1917—1920. a. nii sõnas kui ka pildis.

Asutamiskeskustest üle jõudnud võib ajakiri eeloleval aastal veelgi rohkem pühenduda oma ülesande tagajärjekamale üritamisele, tõstes selle sisulist väärtust ja väliskuju järjest kõrgemale tasemele.

„Vabadussõja Tähistel“ on meil mitmekesisemaid ja pildirikkamaid ajakirju. Nii selle 1937. aastakäik sisaldab 467 leheküljel 140 erikirjutust ja 310 pilti, millest suur osa haruldasi.

„Vabadussõja Tähistel“ on odavamaid ajakirju. Kuigi paberi- ja trükikulud on tunduvalt tõusnud, jääb ajakirja tellimishind üldiselt endiseks: aastas — Kr. 4.—, $\frac{1}{2}$ aastas — Kr. 2.—, $\frac{1}{4}$ aastas Kr. 1.—. Väeosade, asutuste ja organisatsioonide kaudu äraantud tellimistel on võimalik tellimishinda tasuda osade kaupa 4 kuu jooksul. Selles asjas saadetakse vastav ringkiri.

„Vab. Täh.“ 1936. aastakäik (3. nr.) ja 1937. aastakäik on veel piiratud arvul saadaval, hinnaga: 1936. a. — Kr. 1.— ja 1937. a. — Kr. 3.50.

Posti kaudu tellimistel on „Vabadussõja Tähistel“ postijookse arv Nr. 625.

Toimetuse ja talituse asub Tallinnas, Viru t. 13—4. Tel. 477-20/158.

Kuna „Vabadussõja Tähistel“ ainulaadse ajakirjana taotleb kõrget sihti — Vabadussõja jäädvustamist sõnas ja pildis, — julgeb toimetuse lootä, et Teie sellele tööle kaasa aitate ja ka edaspidi jääte ajakirja tellijaks või lugejaks ja ühtlasi kõigiti kaasa aitate ajakirja propageerimisele oma tutvuskonnas. Rohkearvilisem kindlate tellijate arv võimaldaks veelgi tõsta ajakirja väärtust.

Tallinnas, detsembris 1937. a.

Austavalt

„VABADUSSÕJA TÄHISTEL“ toimetuse.

A.-S. KAUBA PANK

TARTUS, SUURTURG 12, (omas majas) TELEF. 209, 9 JA 183

Toimetab kõiki pangaoperatsioone.

KINNITUS A.-S. EESTI LLOYDI PEAGENTUUR.

TARTU JUUDI ÜHISPANK

TARTUS, POE TÄNAV 3
TELEFON 305

Toimetab
kõiki pangaoperatsioone.

Konst. Jaik

Tartus, Suurturg nr. 11.

KIRJUTUSMATERJALI,
PABERI,
PAPI,
TAPETI,
MÄNGUASJADE ja
RAAMATUKAUPLUS.

Soovitab

*oma suurest laost kaupsid
suures valikus.*

Müük suurel ja väikesel arvul.

EESTI MEHAANILISE PUUTÖÖSTUSE

AKTSIASELTS

A. M. LUTHER'i

LASTE- MÖÖBEL JA
LASTE- MÄNGUASJAD

on kodumaa kõrgekvaliteedilised tooted

MÜÜGIKOHAD:

TALLINNAS: VANA POSTI 9, TELEFON 446-16

TARTUS: E. W. JÜRGENS, ÜLIKOOLI 2, TEL. 788